

Az Igazságügyi Minisztérium
Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága

**MÓDSZERTANI
FÜZETEK**

1987 1

Belső használatra

MÓDSZERTANI FÜZETEK

AZ IGAZSÁGÜGYI MINISZTERIUM
BÜNTETÉSVÉGREHAJTÁS
ORSZÁGOS PARANCSNOKSÁGA

Kézirat gyanánt

Szerkeszti:
a szerkesztőbizottság

Elnök:
Nagy Tibor bv. vezérőrnagy

Tagjai:
Fejes Imre bv. alezredes,
dr. Illovsky Vladimir bv. ezredes,
Kudor Zoltánné bv. őrnagy,
Palotás Miklós bv. ezredes,
Vincze Tamás bv. ezredes
dr. Lőrincz József bv. alezredes
dr. Németh Gyula bv. őrnagy

Szerkesztő: Bánki Erika

Szerkesztőség:
1054 Budapest V., Steindl Imre u. 8.

A fotókat készítette:
Mezei Miklós és Zimmermann Béla

87—318 Szikra Lapnyomda,
Budapest

Felelős vezető:
Csöndes Zoltán vezérigazgató

TARTALOM

-
- 1 NAGY TIBOR: **Távlati célkitűzéseink megvalósításának újabb fejezete**
-
- 4 **A büntetvégrehajtási munkáltatás fejlesztésének koncepciója és a koncepció megvalósítására vonatkozó intézkedési terv**
-
- 4 A munkáltatás jelenlegi rendszere
-
- 13 A bv-munkáltatás fejlesztésének koncepciója
-
- 22 Intézkedési terv a koncepció megvalósítására . . .
-
- DR. KOZMA PÁL: **A büntetvégrehajtás gazdasági helyzete és a helyzet várható alakulása 1987-ben**
-
- 35 **TAPASZTALATCSERE**
-
- 35 FAZEKAS PÉTER: **Művezetők a büntetvégrehajtásban**
-
- 39 DR. CSERNYÁNSZKY LAJOS: **Károk, károkok, üzemi balesetek**
-
- DR. SUNYÁL OTTÓ: **Befogadás és munkába állítás Pálhalmán**
-
- 47 **TÁJÉKOZTATÓ**
-
- 47 DR. NÉMETH MIHÁLY—DR. TÓTH KOVÁCS JÁNOS: **Gondolatok a munkaegészségügyről**
-
- 53 **A BV TÖRTÉNETÉBŐL**
-
- 53 DR. KABÓDI CSABA—DR. MEZEY BARNA: **A börtönök világa a XVIII—XIX. században**
-
- 62 **KÖNYVEKRŐL**
-
- 62 GEREVICH JÓZSEF: **A terápiák társadalma — a társadalmak terápiája** (dr. Kövér Ágnes)
-

Távlati célkitűzéseink megvalósításának újabb fejezete

A büntetésvégrehajtási tevékenység fejlesztésének újabb jelentős állomásához jutottunk el: háromévi előkészítő, elemző, összefoglaló munka eredményeként elkészült a büntetésvégrehajtási munkáltatás fejlesztésének koncepciója, és az annak megvalósítására irányuló intézkedési terv.

A koncepció nem tartalmaz alapvetően új értékelést, vagy eddig teljesen ismeretlen célkitűzéseket; ilyen értelemben az eddigi tapasztalatok, megalapozott vélemények összegzése. Annyiban azonban új, hogy most először gondoltuk át és összegeztük — világos elvek és célkitűzések szellemében — a büntetésvégrehajtás keretében folyó munkáltatás feltételrendszerét, problémáit, és jelöltük meg a tudatos továbbfejlesztés célkitűzéseit és lehetőségeit. A büntetésvégrehajtás keretében folyó munkáltatást eddig — minden tiszteletreméltó fejlődés és eredmények ellenére a spontaneitás jellemezte. Most ezt a tevékenységet az eddigi spontán fejlődés helyett a tudatos, előrelátó fejlesztés vágyára akarjuk helyezni, hogy még magasabban szolgálja alapvető feladatunk: az elítéltek nevelése, reszocializációja ügyét.

A munkáltatásfejlesztési koncepció kidolgozását több tényező indokolta és tette aktuálissá. Ezek közül a legfontosabbak:

— A 80-as évek elején megindult a fogvatartottak létszámának folyamatos emelkedése és ezzel egyidejűleg kiszélesedtek a munkáltatás formái és keretei. A foglalkoztatás bővülése szükségessé tette a büntetésvégrehajtás egész rendszerének áttekintését, a hosszú távra szóló célkitűzések megfogalmazását, a tudatosság érvényesítését.

— Már a hetvenes évek második felétől érzékelhető volt a népgazdaság fejlődési ütemének lassulása, az erőforrások apadása. Mivel a bv. munkáltatásnak mindig a népgazdaság egészébe kell beilleszkednie, ez indokoltá tette nálunk is egy olyan elemző-tervező munka beindítását, amely kijelölheti a követendő utat az új helyzetben és amelynek eredményeként a büntetésvégrehajtási munkáltatás területén is kijelölhetők a prioritások, a rövid távú taktikai és a hosszú távú stratégiai célok.

— A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló — 1979-ben kibocsátott — törvényerejű rendelet eredményesebb megvalósítása érdekében dolgoztuk ki a nevelésfejlesztési koncepciót. Ez egyebek mellett megfogalmazta a fogvatartottak munkáltatásának fejlesztésével kapcsolatos igényeket is. Tekintettel arra, hogy a munka, a munkáltatás a fogvatartottak személyiségformálásának egyik fontos eszköze, eredményes reszocializációjuk feltétele, biztosítanunk kellett a két koncepció egymásra épültségét, a munkáltatásfejlesztés irányának, módszereinek az elítéltek nevelésével összhangban történő meghatározását.

— A célok kitűzésénél figyelembe kellett venni azt is, hogy a bűnözés alakulásában hosszú távon lényeges változás nem várható. Az előrejelzések szerint a bűnelkövetők, ezen belül különösen a fiatakorúak, a fiatal felnőtt korosztályba

tartozók száma fokozatosan emelkedik. Ezen túlmenően tekintetbe kellett venni a fogvatartottak kulturális színvonalának, iskolázottságának alacsony voltát, esetleg továbbra is csökkenő szintjét. Számításba kellett venni, hogy várhatóan emelkedik az alkoholista, személyiségzavaros, gyógyító-nevelésre szoruló elítéltek aránya. A büntetésvégrehajtási munkáltatásnak tehát a feltételek kedvezőtlen alakulása folytán számos nehézséggel kell szembenéznie, a korábbi évek-nél bonyolultabb problémákat kell megoldania. Ez csak átgondolt, tudatos munkavégzéssel valósítható meg. A most elkészült munkáltatásfejlesztési koncepció ezt a célt szolgálja.

Többször felvetődött a koncepció kidolgozása során az a kérdés, hogy a népgazdaság, a büntetésvégrehajtás jelenlegi nehéz helyzete — és a feszültségek átmeneti feloldására foganatosított rendkívüli intézkedések — közepette lehet-e és szükséges-e egy távlati célokat meghatározó dokumentumot kidolgozni. A válasz felelős mérlegelés esetén csak igen lehet! Olyan összetett, sokrétű már a büntetésvégrehajtási munkáltatás, hogy helyzetünk minden ellentmondásossága ellenére annak rendszerbe foglalását nem kerülhetjük meg. Hasonlóan a nevelésfejlesztési koncepcióhoz, éppen a szűk lehetőségek, napi operatív gondok tették elengedhetlenné a megalapozott előretekintést. Hiszen a legfontosabb követelmények megfogalmazása nélkül nem lehet továbbfejleszteni a bv. munkáltatás gyakorlatát, nem lehet célirányosan cselekedni.

A koncepció nem lezárt dokumentum, az abban foglaltakat a feltételek változásához igazítani lehet és kell, sőt az új feltételek alapján fontossá válhat esetleg minőségileg más feladatok megfogalmazása is. A nyitottság, a körülmények változásához igazodás egyik jellemzője a koncepciónak, az alkotó gondolkodás és cselekvés „belefér” az előrehaladás megjelölt útjának keretébe. Mindezt a koncepció anyagában és az intézkedési tervben is kifejezésre juttattuk.

A munkáltatásfejlesztési koncepció széles összefogással készült közös munka eredménye. A munkát 1983 elején kezdtük el és ebben az intézetek, a bv. vállalatok mintegy 80 hozzáértő, tapasztalt szakembere vett részt. Az értékelés, az állásfoglalás, a célkitűzések színvonalas, alkotó viták keretében alakultak ki. Az elemző munka során áttekintettük:

- a büntetésvégrehajtási munkáltatás történetét,
- a bv. munkáltatás jelenlegi helyzetét és feltételrendszerét,
- a termelési szerkezet alakulását, célszerű változtatásának lehetőségeit,
- a termelés technikai fejlesztésének összefüggéseit,
- a fogvatartottak bérezési, ösztönzési rendszerét,
- a szakképzés és szakoktatás helyzetét, valamint fejlesztési lehetőségeit,
- a büntetésvégrehajtási munkáltatás irányításának és szervezetének kérdéseit,
- a munka- és üzemszervezés, valamint a biztonságos őrzés összefüggéseit,
- a munkáltatással kapcsolatos nevelési célkitűzéseket,
- az elítéltek munkavégzésének jogi vonatkozásait.

A széles körű vita, az elmélet és a gyakorlat ütköztetése, az egységes állásfoglalás kialakítása fontos eleme volt a munkának. Ezt a koncepció szövege is tükrözi.

1986 első felében a koncepciót megtárgyalta és elfogadta az Igazságügyi Minisztérium pártbizottsága, ezt követően jóváhagyta a miniszteri értekezlet. Az év második felében a koncepció végrehajtására készített intézkedési tervet megvitatatta az IM MSZMP Végrehajtó Bizottsága és a kiadását az októberi miniszteri értekezlet engedélyezte.

Az intézkedési terv, mely szerves része a munkáltatásfejlesztési koncepciónak, összefoglalja és a jelenlegi feltételek alapján meghatározza a megvalósítás középtávú feladatait:

- a munkáltatásfejlesztési koncepció megismertetésének,
- a személyi állomány mozgósításának,
- a munkáltatás-, a termelésirányítás és az erőforrások fejlesztésének programját.

Az intézkedési terv feladatokat tűz ki a koncepció továbbfejlesztésével, valamint a büntetésvégrehajtás — közeljövőben kidolgozásra kerülő — szervezetfejlesztési koncepciójával való összehangolással kapcsolatban. Rögzíti a koncepció végrehajtásának ellenőrzésére, értékelésére vonatkozó teendőket.

A koncepció közreadásával egy szakasznak a végére értünk, s elkezdődik a következő időszak: a dokumentumokban megszabott feladatok végrehajtása. Az első és legfontosabb feladat a koncepció megismertetése és elfogadtatása. Ekkor gondosan előkészített, összehangolt oktató-ismertető tevékenységet kell folytatni, ennek során el kell érni, hogy a testület személyi állománya azonosuljon a koncepcióval. Türelmes felvilágosító munkával, érvelő magyarázattal meg kell szüntetni az értetlenséget, az ellenállást, el kell érni, hogy a személyi állomány a helyzet értékelését, az elvégzendő feladatokat jól megismerje és egységesen értelmezze. Az eredményes végrehajtásnak ez az első feltétele.

Végezetül hangsúlyozni kell, hogy a nevelésfejlesztési, a munkáltatásfejlesztési és a leendő szervezetfejlesztési koncepció szerves egységet alkot. Az első kettő a munka tartalmát, a fejlődés irányát körvonalazza, a harmadik az ezt szolgáló szervezetet alakítja a feladatokhoz és körülményekhez. A meghatározó alapidokumentum természetesen a nevelésfejlesztési koncepció, mert ez kapcsolódik közvetlenül az 1979. évi 11. sz. tvr-ben megfogalmazott alapvető célkitűzésekhez. A három dokumentum együtt jelöli ki a korszerű, szocialista körülmények közötti büntetésvégrehajtás megvalósításának útját.

Nagy Tibor

A büntetésvégrehajtási munkáltatás fejlesztésének koncepciója és a koncepció megvalósítására vonatkozó intézkedési terv

Az 1979-ben kibocsátott, a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló törvényerejű rendelet megvalósítása céljából került kiadásra a büntetésvégrehajtási nevelés fejlesztési koncepciója. Ebben a nevelés teljesebb megvalósulása érdekében — egyéb célok mellett — megfogalmazódtak a fogvatartottak munkáltatásának fejlesztésével kapcsolatos igények is.

Szocialista társadalmi rendünk alapja a munka, amely egyben az ember megítélésének legfőbb értékmérője. Embert formáló, nevelő jellegéből következik, hogy a munka a fogvatartottak személyiségformálásának legfontosabb eszköze, eredményes reszocializálásuk egyik feltétele.

A büntetésvégrehajtási munkáltatás célja az, hogy elősegítse a fogvatartottak munkás életmódra nevelését, a szakmai gyakorlottság megszerzését és fejlesztését. A munkáltatás lehetővé teszi, hogy a fogvatartottak a büntetés tartama alatt se szakadjanak el a munkavégzés társadalmi folyamatától, ezzel is kötődjenek a társadalom életéhez; emellett termelő munkájukkal hasznot hajtanak a népgazdaságnak.

A rendszeres munkavégzés tartalmas keretet ad életüknek, gátolja testi-lelki kondíciójuk hanyatlását, ugyanakkor a munkakövetelmények teljesítésére, fegyelmezett magatartásra szoktat.

A munkáért kapott díjazás elősegítheti annak felismerését, hogy csak a munka teremthet biztos, szilárd, egzisztenciális alapot. A munkadíj lehetővé teszi, hogy a fogvatartott saját maga teremtsen anyagi alapot szükségleti cikkekkel való ellátásához, a szabadságvesztés tartama alatt családját segítse és szabadulásakor bizonyos anyagi bázissal rendelkezzen.

A büntetésvégrehajtási munkáltatás fejlesztési koncepciója a nevelési koncepcióban megfogalmazott elvekhez, törekvésekhez kapcsolódva határozza meg a munkáltatás hosszú távú fejlesztésének célját, irányát, gyakorlatának korszerűsítését.

A munkáltatás jelenlegi rendszere

A munkáltatás hosszú távú céljainak, követelményrendszerének és célravezető módszereinek meghatározása szükségessé teszi a büntetésvégrehajtási munkáltatás jelenlegi rendszerének elemzését. Ez magában foglalja:

- a jogi szabályozásnak,
- a büntetésvégrehajtási munkáltatás sajátosságainak és
- jelenlegi feltételrendszerének az elemzését.

Jogi szabályozás

Az 1979. évi 11. számú tvr. szerint a munkáltatás célja, hogy elősegítse az elítélt munkás életmódra nevelését, testi és szellemi erejének fenntartását, lehetőséget adjon a szak-

mai gyakorlottság megszerzésére és fejlesztésére, és ezáltal megkönnyítse beilleszkedését a társadalomba. Egyértelmű törvényi célkitűzéssé vált, hogy az elítéltet — a büntetésvégrehajtási intézet sajátosságainak megfelelően — társadalmilag hasznos munkával kell foglalkoztatni, a munka kijelölésénél figyelembe kell venni testi és szellemi képességeit, gondoskodni kell az egészséges és biztonságos munkavégzés feltételeinek megteremtéséről.

A törvény rendelkezéseinek végrehajtása érdekében alkotott, az elítéltek munkavégzésének számos kérdését szabályozó egyéb jogszabályok és a kialakult gyakorlat összehasonlítása azt bizonyítja, hogy az alacsonyabb szintű jogi szabályozás nem mindenben felel meg a munkáltatás célját meghatározó törvényi rendelkezéseknek. A munkáltatás célját maradéktalanul megvalósító gyakorlat kialakulását az alapvető elvek kimunkálatlansága, a jogi rendezettség hiányosságai, illetőleg ellentmondásossága jelentős mértékben megnehezíti.

1. A munkavégzés a szabad életben a *munkaviszony* keretei között történik. A munkaviszony jogviszony, amelyben a munkáltatónak és a munkavállalónak rendelkezési joga van a munkaviszony létesítésére és megszüntetésére, a munkahely szabad megválasztására, illetve a legmegfelelőbb dolgozó alkalmazására és foglalkoztatására. A munkaviszony létesítése a munkáltató és a dolgozó szabad, kölcsönös elhatározásától függ.

Az elítélt munkavégzésének jogalapja a bírósági ítélet. Ez hozza létre a jogviszonyt, amely az elítélt és a büntetésvégrehajtási intézet között fennáll mindaddig, amíg az elítélt büntetését ki nem tölti, illetve amíg a büntetés végrehajtásának a feltételei fennállnak. Mind a munkavégzésre, mind az elítélttel kapcsolatos egyéb kérdések megítélésére a *büntetésvégrehajtási jogviszony* az irányadó. A munkavégzésre vonatkozó jogszabályok szervesen beépülnek a büntetés végrehajtását szabályozó valamennyi más előírás egységes rendszerébe.

A büntetésvégrehajtás keretében folyó munkáltatás jogi szabályozása jelenleg nem egységes rendszer. A büntetésvégrehajtási jognak az elítéltek munkavégzésére vonatkozó előírásai alapvetően a munkajog — elsősorban a Munka Törvénykönyve — rendelkezéseire épülnek, a munkavégzés időtartama, körülményei és az anyagi felelősség tekintetében. Sajátos, az általánostól eltérő szabályok érvényesülnek a fegyelmi felelősség, az évi pihenőidő vonatkozásában. Annak ellenére, hogy az előírások a munkajog elveit követik, a szabadságvesztés — büntetés végrehajtása alatt végzett munka nem hoz létre munkaviszonyt. E kettősség számos olyan hátránnyal jár a fogvatartottakra nézve, melyek nevelésük céljával, a társadalomba visszavezetésük törekvésével ellentétesek. Ezeknek a hátrányoknak egy része a büntetésvégrehajtás rendszeréből és körülményeiből adódik. Más részük viszont annak a feloldhatatlannak látszó ellentmondásnak a következménye, amely szerint a munkavégzés nem létesít munkaviszonyt, ugyanakkor az elítéltek munkáltatása elsősorban mégis a munkajog előírásai szerint történik. Az ellentmondások közül a legdőntőbb és a munka nevelő jellegét leginkább csorbitja, hogy mindazon esetekben, amikor az eltöltött idő a szabad életben munkaviszonynak számít, azt a fogvatartott vagy a volt fogvatartott esetében figyelembe venni nem lehet.

Az ellentmondásokat csak abban az esetben lehetne feloldani, ha a büntetésvégrehajtási jog átfogóan és sajátosan rendezné mindazokat a kérdéseket, amelyek az elítéltek munkavégzésére, az elítélt és a büntetésvégrehajtási intézet közötti kapcsolatra vonatkoznak.

2. Az állam, illetőleg a szövetkezetek által fenntartott termelő üzemek elsődleges célja, hogy felkutassák és kielégítsék a piaci igényeket, nemzeti jövedelmet termeljenek, biztosítsák az ellátást, illetőleg termelésük hatékonyságának növelésével minél nagyobb nyereséget érjenek el. Ennek teljesítését segíti a vállalati, illetőleg a szövetkezeti jog.

Az elítéltek munkáltatása érdekében létesített és fenntartott vállalatoknak *elsődleges feladata a büntetésvégrehajtási cél* — a társadalomba való visszavezetés — *szolgálata*. E munkáltatást számos, a szabad élet viszonyaihoz nem hasonlítható sajátosság jellemzi, amely nem teszi lehetővé, hogy a büntetésvégrehajtási vállalatokat teljesen az előbb említettek mintájára szervezzük és működésüket e szerint szabályozzuk. A büntetésvégrehajtási cél elsődleges szolgálata mellett természetesen nem hanyagolható el a *társadalmilag hasznos munkavégzés hatékonysága, gazdaságossága* sem. A gyakorlati tapasztalatok szerint nevelési szempontokból a büntetésvégrehajtási vállalati keretek között történő munkáltatás a legcélravezetőbb. A jogi szabályozásnak figyelembe kellene vennie, hogy a büntetésvégrehajtási vállalatok sajátossága az elítéltek foglalkoztatása. Ebből fakadóan nem

válogathatnak: milyen mennyiségű és minőségű munkaerőt kapnak, olyant kötelesek teljes számban foglalkoztatni, nem lehet elsődleges céljuk az élők munkával való takarékoság. Feladataik, körülményeik miatt a piacon természetesen nem lehetnek a polgári vállalatokkal egyenrangú versenytársak. A büntetésvégrehajtási vállalatok tehát helyzetük, körülményeik, működési feltételeik miatt nem ugyanolyan vállalatok, mint a népgazdaság más területén dolgozók; ebből adódóan az általános vállalati felfogástól eltérően kell megítélni működésüket. Ugyanakkor teljesen nem lehet elszigetelni őket a társadalmi környezettől, a piac olyan hatásaitól, mint az érték, az ár, a kereslet és kínálat alakulása.

A büntetésvégrehajtási vállalatok, üzemek létjogosultságát, feladatait egyedül a büntetésvégrehajtási jogviszony alapozza meg, ezért e vállalatokkal, illetőleg üzemekkel kapcsolatos alapvető kérdéseket a büntetésvégrehajtási jog keretében kellene rendezni.

3. A szocialista büntetésvégrehajtási jog, az érvényben lévő jogszabályok elismerik az *elítelt munkához való jogát*. Ez alkotmányos jogosultság, amelytől a büntetőjogi büntetés az elíteltet nem fosztja meg. Ennek megfelelően a büntetésvégrehajtási szervezetek jogszabályok kötelezik arra, hogy megteremtsék az elítéltek munkáltatásának feltételeit. Ez azt jelenti, hogy az elítéltek számára társadalmilag hasznos, a nevelést szolgáló, díjazott munkát kötelesek biztosítani, de ezenkívül azt a kötelezettséget is, hogy a kijelölt munkát megfelelően elvégeztessék.

Az elítéltek számára ugyanakkor a *munkavégzés* nem csupán jogosultság, hanem erkölcsi és *jogi köteletség is*, ami a büntetésvégrehajtás jogviszony természetéből és sajátosságaiából fakadóan munkakényszer is jelent. A munkavégzési kötelezettséget érvényre juttató jogi kényszer akkor lép előtérbe, ha az elítelt a munkához való jogával nem, vagy nem megfelelően él.

Az elítéltek munkáltatását a jövőben a helyesen értelmezett munkához való jog követelményrendszeréhez kell igazítani. Ebből, illetőleg az elítéltek munkáltatása sajátosságaiából kell továbbfejleszteni a jogi szabályozást, annak valamennyi elemét, így a vállalati munkáltatás, az elítéltek érdekeltsege és ösztönzése, a szakképzés, a termelésirányítás, a vállalati felügyelet valamennyi kérdését.

A büntetésvégrehajtási munkáltatás fontosabb sajátosságai

A munkáltatás számos sajátossága közül a legfontosabbak a rendelkezésre álló munkaerőhöz, a termelés funkcióihoz és az anyagi erőforrásokhoz kapcsolódnak.

1. Sajátos emberi erőforrások

A büntetésvégrehajtási munkáltatás legjellemzőbb sajátosságai az emberi erőforrással, a munkaerővel kapcsolatosak. Az elmúlt időszakban jelentősen nőtt a fogvatartottak létszáma; ugyanakkor kulturális színvonala, iskolázottsága, szakismereti szintje jelentős mértékben csökkent. A fogvatartottak jelentős hányadának korábbi munkavégzési tapasztalatai csekélyek vagy egyáltalán nincsenek. Nőtt a kóros személyiségű, az alkoholista és más személyiségzavar miatt gyógyító-nevelésre szoruló elítéltek aránya, akikkel csak alacsonyabb színvonalú munka végeztethető. A fogvatartottak létszámán belül nőtt a fiatalok és a fiatal felnőttek aránya: A fogvatartottak a munkáltatás szempontjából heterogén összetételűek, ugyanakkor a hatályos rendelkezések egy-egy csoportjukra különböző végrehajtási rendet és követelményeket írnak elő.

a) A bírósági ítélet az elítélteket végrehajtási fokozatokba sorolja. Ezen belül csoportosítani kell nemek, egészségi állapot és életkor szerint; létre kell hozni az átmeneti és a gyógyító-nevelő csoportokat. A csoportosítások intézetek közötti és intézeteken belül elkülönülést is jelentenek. A munkáltatás szervezetének ehhez kell igazodnia.

b) A differenciált nevelés — a végrehajtási fokozaton és elkülönítésen túl — az elítéltek személyiségének különbségeihez igazodó csoportosítást is igényel.

c) Az egyes csoportokon belül a biztonságos őrzés és a szökésveszélyesség további differenciálást tesz szükségessé.

d) A fogvatartottak — különböző jogállásuk miatt — a munkakötelezettség szempontjából nem egységesek. Egyes csoportokat munkakötelezettség terhel, míg mások a termelőmunkában saját kérelmükre vehetnek részt.

2. Kettős társadalmi funkció

A munkáltatás sajátossága, hogy kettős társadalmi funkciót tölt be: egyfelől a nevelés eszközeként elősegíti a fogvatartottak személyiségformálását és társadalmi beilleszkedését, másfelől része a társadalmi újratermelési folyamatnak. A büntetésvégrehajtási munkáltatás eredményessége mindkét funkció együttes, összehangolt megvalósulásától függ.

3. Szűkös anyagi erőforrások

Az anyagi erőforrások — különösen a fogvatartottak számának az utóbbi években bekövetkezett növekedése mellett — a teljeskörű foglalkoztatás feltételeinek maradéktalan megteremtéséhez nem elegendők. A helyzet érdemi javítására jelenleg sem a vállalati, sem a költségvetési források nem adnak lehetőséget.

A munkáltatás anyagi erőforrásainak csoportosítását elsődlegesen nem az újratermelés, hanem egyéb büntetésvégrehajtási szempontok határozzák meg. Az anyagi erőforrások domináns elemei — mint az épületállomány és az infrastruktúra — elavultak, az állóeszközök sem felelnek meg a korszerű követelményeknek.

4. A sajátosságokból fakadó ellentmondások

A munkáltatás számos ellentmondása közül a legfontosabbak:

— A büntetésvégrehajtás a munkára kötelezett fogvatartottat — tekintet nélkül szakértettségére, munkaképességére — köteles foglalkoztatni, a termelést ehhez a körülményhez kell igazítani. A munkaerő-ellátottságot tehát nem elsősorban a hatékony termelés igénye, hanem a fogvatartottak mindenkori létszáma határozza meg.

— A munkáltatás eredményességét csökkenti, hogy a fogvatartottak csoportjainak létszáma, összetétele — különösen a többségében rövid büntetési időtartam miatt — állandóan változó.

— Az egyes csoportok szakképzettsége és munkavégző képessége gyakran nincs összhangban a termelés igényeivel; ez nehezíti a munka egyéniesítését.

— A munka kijelölésénél és a munkavégzésnél elkerülhetetlenek a kényszerelemek: a fogvatartott nem választhatja meg a munkát, munkahelyét, erre vonatkozó kérése csak a lehetőségektől függően vehető figyelembe. Ezért az elítéltek jelentős része nem azonosul megfelelően a munkával, önálló kezdeményezései általában nincsenek, a munkával kapcsolatos előírásokat elsősorban kényszer hatására hajtja végre.

A munkáltatás jelenlegi feltételrendszere

A fogvatartottak munkáltatásának megszervezése a büntetésvégrehajtásnál egyrészt a saját vállalatok, másrészt az intézetek feladata. Ezeknek a munkáltató szervezeteknek a büntetésvégrehajtáson belüli gazdasági feladatai, a gazdálkodásuk rendje és a jogállásuk eltérő. A vállalatok önfenntartóak, önálló jogi személyek, az intézetek központi költségvetésből gazdálkodnak.

A munkát végző fogvatartottak közel háromnegyed részét 12 büntetésvégrehajtási, illetve velük szerződéses viszonyban álló polgári vállalatok foglalkoztatják. A büntetésvégrehajtási vállalatoknak is az államigazgatási felügyelet alatt működő vállalatokat megillető jogaik és kötelezettségeik vannak.

A munkát végző fogvatartottaknak jelenleg mintegy negyedrésze dolgozik az intézetek saját keretei között szervezett munkáltatásban. Az intézetek által szervezett munkáltatás hármas tagozódású:

- büntetésvégrehajtási feladatokat segítő (pl.: írnok, segédfelügyelő, öntevékeny közösségek függetlenített vezetője),
- az intézet működését (pl.: kazánfűtő, szakács) segítő,
- központi célra termelő (pl.: felszerelési tárgyak, elítélt ruházati termékek gyártásával kapcsolatos) tevékenység.

1. A munkáltatás általános helyzete

a) A büntetésvégrehajtás meghatározott társadalmi környezetben látja el feladatait. A büntetésvégrehajtás és vállalatai sok szállal kötődnek a külső gazdasági környezethez. A 80-as évek elején a népgazdaságban kialakult kedvezőtlen helyzet az állam által fenntartott szervezetekre növekvő gazdasági terheket rótt. Ez csökkentőleg hatott a büntetésvégrehajtás költségvetési gazdálkodására, de a gazdasági szabályozók változása eredményeként a büntetésvégrehajtási vállalatokra is kedvezőtlen hatást gyakorolt.

Az elítéltek számának egyenletes és gyors ütemű növekedése ellenére *nem nyílt lehetőség új munkahelyek létrehozására*. Így általánossá vált a túlfoglalkoztatás a vállalatoknál. E helyzet javítására tett helyi, eseti megoldások többségükben csak a saját erőforrásokra támaszkodhattak.

b) Az elmúlt fél évtized gazdálkodásának jellegzetes tünete volt a szabályozók gyakori változása. Ennek eredményeként a vállalati nyereséget terhelő adóbefizetések gyors ütemben növekedtek, jelentősen megterhelve ezzel a büntetésvégrehajtási vállalatok amúgy sem túlzottan kedvező nyereségi mutatóit. *A külső vállalatok az új piaci viszonyok hatására elfordultak az alacsony hozamú, kevésbé hatékony elítélt munkaerőtől és inkább a gazdasági munkaközösségeket és az egyéb szervezeti formákat keresik*. A költségvetési források beszűkülése mellett a vállalati nyereség is csökkent, amely a gazdasági lehetőségeket tovább szűkítette.

E kedvezőtlen helyzet kialakulása még fontosabbá teszi a munkáltatás általános helyzetének felmérését, a nehézségek okainak feltárását, átfogó távlati megoldások kidolgozását. A feladat jelentőségét különösen hangsúlyozza, hogy nagy valószínűséggel a közeljövőben is túlnyomórészt csak a saját erőforrások állnak rendelkezésre, ezért azokat még átgondoltabban, céltudatosabban kell felhasználni.

c) A munkáltatás általános helyzetét jellemzi, hogy *az elítéltek teljes körű foglalkoztatásában fokozódnak a nehézségek*. Míg korábban csak a fiatalokruáknál, addig ma már — részben időlegesen, részben állandósult formában — másutt is jelentkeznek foglalkoztatási gondok. Kevés a munkahely, ennek oka az, hogy a büntetésvégrehajtási vállalatok termelési kapacitásának kihasználására, illetve növelésére (új munkahelyek létesítésére) több tényező együttes hatása miatt korlátozott a lehetőség. Ebben nagy szerepe van a fejlesztési források folyamatos csökkenésének, a büntetésvégrehajtás számára kedvezőtlen piaci viszonyoknak és a büntetésvégrehajtási intézmények területi adottságainak. A helyzet reális felmérésénél figyelembe kell venni azt is, hogy a gazdasági életben változás következett be, amely a büntetésvégrehajtásnál rendelkezésre álló szakképzetlen munkaerő felhasználását erősen korlátozza.

d) Mind a nevelés, mind a gazdaságosság szempontjából kedvezőtlen és a termelési folyamatot is zavarja, hogy a büntetésvégrehajtási vállalatok a teljes körű foglalkoztatás érdekében a szükségesnél nagyobb létszámú elítéltet kénytelenek foglalkoztatni.

Míg a népgazdasági vállalatok az adott időszak termelési feladataihoz szükséges létszámú és szakmai összetételű munkaerővel dolgoznak, addig a büntetésvégrehajtási vállalatok *a rendelkezésre álló munkaerőnek sem a létszámát, sem a szakmai összetételét nem befolyásolhatják*. A közzgazdasági szabályozók a vállalatokat a munkaerő létszám csökkentésére ösztönzik, az élőmunka felhasználását fokozatosan drágítják, ugyanakkor a büntetésvégrehajtási vállalatoknál a mindenkor rendelkezésre álló munkaerő foglalkoztatását jogszabály írja elő.

e) A büntetésvégrehajtási ipari vállalatok spontán fejlődés alapján kialakult *jelenlegi termelési profilja* sem a szabadulás utáni beilleszkedés elősegítése, sem a termelés gazdaságossága szempontjából *nem elég célszerű*. A büntetésvégrehajtási feladat teljesítését jobban segítő termelési profil kialakulására egyes vállalatok már hoztak intézkedéseket, a probléma átfogó megoldására azonban eddig nem kerülhetett sor. A termelési profil gyökeres módosítására az anyagi feltételek hiánya miatt a közeljövőben sem lesz lehetőség.

f) Nem kellően megadott a foglalkoztatott *elítéltek anyagi ösztönzése*. A jelenlegi munkadíj-színvonal általában, de különösen a rövid tartalmú szabadságvesztés esetében nem biztosítja a megfelelő és hatékony anyagi ösztönzést, az elítéltek érdekeltségét a munkateljesítmények, a gazdaságosság fokozásában.

g) Növekvő nehézségekkel jár a büntetésvégrehajtási termelésnek az általános és az egyes konkrét népgazdasági folyamatokhoz való kapcsolódása. Az a gyakorlat, hogy a büntetésvégrehajtási vállalatok lényegében a népgazdaság bármely más területéhez tarto-

zó vállalatokkal azonos elbírálás alá esnek, fokozódó gondokat okoz működésükben és gazdálkodásukban.

h) A büntetésvégrehajtási vállalatok *irányításának és felügyeletének rendszere* korábban nem alkalmazkodott megfelelően az újszerű követelményekhez, ezért a környezetben végbement társadalmi-gazdasági változások szükségessé tették annak korszerűsítését. Az átalakítás megkezdődött, a folyamat azonban a gazdaság igényeinél lassabban halad.

i) A munkáltatási szervezetek körültekintő *munkavédelmi tevékenységét* jelzi, hogy a baleseti mutatók nem rosszabbak a népgazdasági átlagnál. Egyre jobban érzékelhető azonban, hogy a fogvatartottak körében — összetételük romlása eredményeként — növekszik a balesetek veszélye. Fokozza a balesetveszélyt a fogvatartottak alacsony műveltsége, hiányos technikai ismeretszintje, továbbá az, hogy jelentős hányaduknak nincsenek korábbi munkavégzési tapasztalatai, vagy rendkívül csekélyek. Mindez azt jelenti, hogy a munkáltatási szervezetekre fokozottabb balesetvédelmi felelősség hárul.

2. Vállalati foglalkoztatás

A korszerű büntetésvégrehajtási munkáltatás követelményeinek a legjobban a vállalati foglalkoztatás felel meg; a büntetésvégrehajtási nevelés hatásmechanizmusa az intézetben belüli vállalati foglalkoztatásnál érvényesül a leghatékonyabban.

a) A büntetésvégrehajtási vállalatok *termelési szerkezete* sokrétű. A vállalatok többségében könnyűipari, kisebb részében vas-, fémtömegcikk-ipari és mezőgazdasági tevékenységet folytatnak. A termelési szerkezet hosszabb időszak fejlődésének eredménye, kialakulását a mindenkori igények és lehetőségek befolyásolták. A könnyűipari ágazat dinamikus fejlődését elősegítette, hogy évtizedek óta jelentős és tartós a kereslet a könnyűipari termékek iránt. A könnyűipari termelés kedvező volt a fogvatartottak munkáltatásában, mert a termelés szalagszerűen végezhető, a munka részműveletekre bontható és könnyen megtanulható. A tőkebefektetési igény ebben az ágazatban alacsony; a termelés kis alapterületen végezhető, és így a foglalkoztatás bővítése viszonylag könnyen megoldható. A könnyűipari termékek gyártásának hátránya az, hogy míg a népgazdaságban a textil-, a ruházati- és a cipőiparban férfiak helyett ma már döntően női munkaerőt alkalmaznak, addig a büntetésvégrehajtásnál ezeket a munkákat zömében férfiak végzik, akik az itt szerzett szakismereteiket kevésbé tudják szabadulásuk után hasznosítani.

b) A vállalati termelésen belül a műszaki irányítás és a gazdasági elszámolás szempontjából saját vállalkozású termelés, kooperáció és bérmunka különböztethető meg.

— A *saját árutermelésnél* az anyagi-technikai feltételek biztosítása, az irányítás, a munka szervezése, a piaci hatások érvényesítése teljes egészében a büntetésvégrehajtási vállalatokra hárul. Ennél a termelésnél a büntetésvégrehajtás rendszerének nevelőhatása közvetlenül érvényesül.

— A saját árutermeléshez jellegét tekintve közel áll a *kooperációs termelés*. A különbség abban van, hogy a munkahelyek kialakításának költségei részben vagy egészben a megrendelőt terhelik, a büntetésvégrehajtás gazdasági kockázatvállalása minimális, a fogvatartottak munkájának irányítása a két vállalat közös feladata. Hátránya, hogy a büntetésvégrehajtási vállalat a kooperációs partner esetleges kedvezőtlen döntéseinek ki van téve.

— *Az intézetben belüli bérmunka* elősegíti a foglalkoztatási feszültségek levezetését. A nevelési cél itt is közvetlenebbül érvényesülhet. *A megrendelő telephelyén végzett bérmunka* a teljes körű foglalkoztatás és egyes törvényi előírások (átmeneti csoport, szigorított őrizet, elzárásra beutaltak) betartása miatt szükséges. Ennél a munkáltatásnál az elítéltek egyes helyeken elkülönített üzemekben, míg másutt polgári munkavállalókkal együtt dolgoznak. Ezért itt a büntetésvégrehajtás hatásmechanizmusa kevésbé érvényesül. A szabad élet viszonyaihoz való közelítés pozitív hatása mellett jelentkezhetnek negatív jelenségek is, mint például az összejátszás, a meg nem engedett kapcsolatok kialakításának veszélyei.

c) A vállalati foglalkoztatásban különbséget kell tenni az *üzemcsarnokban foglalkoztatott*, valamint a *szabadabb mozgást* igénylő munkáltatás között. Az ipari vállalatoknál főleg az első, a mezőgazdasági vállalatoknál mindkét forma megtalálható.

A mezőgazdasági vállalatok termelési szerkezete nagy létszámú, alacsony színvonalon képzett, illetve képzettség nélküli munkaerő foglalkoztatására is alkalmas. A mezőgazdasági termeléssel összefüggő munkák többsége szabad levegőn, egészséges környezetben,

nagyobb mozgási területen végezhető. A mezőgazdasági üzemekben az őrzés megszervezése igényel körültekintő differenciálást.

d) A vállalati gazdálkodás kereteit alapvetően a *népgazdasági szabályozó rendszer* határozza meg. Ennek előírásait a büntetésvégrehajtási vállalatoknak is alkalmazniuk kell, a polgári vállalatoktól eltérő sajátosságaik ellenére. A büntetésvégrehajtási vállalatok első ízben az 1985. január 1-jétől életbe lépett szabályozórendszer egyes adói (béradó, vagyonszármazási adó) befizetése alól kaptak felmentést. Ezek a kedvezmények azonban csupán a nyereség adóztatására vonatkoznak, ezért — hogy kedvező hatást fejthessenek ki — a vállalatoknak egy bizonyos nyereségszintet, nyereségtömeget mindenképpen el kell érniük.

3. Az intézeti foglalkoztatás

Az intézet területén végzett munka a fogvatartottak számához és az intézmény szükségleteihez igazodik. A foglalkoztatás a költségvetési keretek terhére történik, s ezek szűkössége nehézségeket okoz.

Számos ok — a többi között a vállalatnál alacsonyabb munkadijszínvonal — miatt a *munka nevelő hatása itt kevésbé érvényesül*. Ez a foglalkoztatás nagyrészt olyan, amelyet a fogvatartottak nem szívesen végeznek, és szabadulásuk után is csak kevésbé tudnak hasznosítani.

Az irányítás személyi és a tevékenység műszaki feltételei nem a szükségletnek megfelelőek. Az intézeti foglalkoztatás az indokoltnál nagyobb területet és munkaerőt köt le. A termelő jellegű tevékenység során előállított termékek műszaki színvonala alacsony, a termelékenység nem kielégítő.

A vállalati és az intézeti gazdálkodás merev elkülönüléséből alakult ki az a gyakorlat, hogy a vállalatok az intézeti ellátásban — egyedi esetektől eltekintve — nem vesznek részt. Ebből következően, különösen a karbantartások területén, párhuzamos kapacitások jöttek létre. Ezek keletkezését és fenntartását erősíti a költségvetési és a vállalati elszámolási rend eltérése. A tényleges költségráfordítások, az elszámolás ilyen rendjéből adódóan, nem mutathatók ki, az értékviszonyok torzultak.

4. Anyagi erőforrások

A büntetésvégrehajtási munkáltatás szélesebb értelemben vett anyagi erőforrásaihoz tartozik a termelőegységek épületeinek állaga, a termelőmunka műszaki-technikai színvonala, és ide sorolhatók a rendelkezésre álló pénzeszközök.

a) A büntetésvégrehajtási intézetek telepítése jóval megelőzte a börtönön belüli üzemszerű munkáltatás megjelenését. A termelés feltételeit a *börtönök falai által körülhatárolt*, erre a célra felhasználható *épületekben*, illetve a még rendelkezésre álló szabad területek beépítésével kellett megteremteni. Ezek a körülmények már eleve határt szabtak annak is, hogy az adott helyekre milyen jellegű üzemek, milyen gyártási technológiák települjenek. Mindez befolyásolta az ipari vállalatok jelenlegi elhelyezését, amelyekre általában a szűkösség, a nagyfokú zsúfoltság jellemző. A termelési területek egy része olyan helyiségekből áll, amelyek eredetileg nem ilyen célra épültek. Így például a megyei büntetésvégrehajtási intézetekben kialakított munkatermek többsége zárka volt, ezért azokból a korszerű munkahelyekkel szemben támasztott követelményeknek megfelelő üzemrészek a legtöbb esetben ki sem alakíthatók.

A büntetésvégrehajtási vállalatok kedvezőtlen elhelyezési feltételei, az üzemépületek korszerűtlensége, a bővítési lehetőségek hiánya a fejlesztést akadályozza. Emiatt az egyes területeken kívánatosnak tartott profilváltást végrehajtani nem lehet, de sok esetben a termékszerkezet, az alkalmazott technológia korszerűsítésére nincs lehetőség.

Az üzemépületeken belül külön problémát okoz a *raktárhelyiségek hiánya*. Az üzemszerű termelés megkívánja a jelentős anyag-, alkatrész-, valamint készáruraktárakat. Ezek hiányában a büntetésvégrehajtási vállalatok sokkal jobban kiszolgáltatottak az esetenként jelentkező anyagbeszerzési vagy értékesítési gondoknak.

b) A büntetésvégrehajtási vállalatok egyik ellentmondása a foglalkoztatási igény és a *termelés technikai színvonala* között, a műszaki-technikai fejlesztésben mutatkozik. A bün-

tevésvégrehajtási vállalat alapvető feladatai közé tartozik, hogy minden rendelkezésére álló munkaképes fogvatartottat foglalkoztasson. Következésképpen — az általános gyakorlattal ellentétben — nem a termelési feladatokhoz, kapacitásokhoz igazodik a munkaerő, hanem éppen fordítottnal, mindig a rendelkezésre álló munkaerőhöz kell igazítani a kapacitást úgy, hogy az egyben népgazdasági igényeket is kielégítsen.

A büntetésvégrehajtási vállalatoknál az elmúlt években végrehajtott korszerűsítések, fejlesztések következtében jelentősen emelkedett az üzemek műszaki-technikai színvonala. A célgazdaságok műszaki-technikai színvonala, termelési kultúrája jobb az országos átlagnál, az ipari vállalatok megközelítik az országos átlagot, azonban jelentős differenciálódás, szóródás tapasztalható közöttük. Az iparvállalatoknál még egyaránt megtalálhatók a nagyüzemi és kézműipari termelési körülmények. E különbségek teljes megszüntetését büntetésvégrehajtási és gazdasági jellegű megfontolások nem indokolják, sőt a rendelkezésre álló anyagi feltételek nem is teszik lehetővé.

c) *A piaci viszonyok hatása a büntetésvégrehajtási vállalatokat is fokozottabban érdekeltté teszi a nyereség, az árbevétel, a hatékonyság, a munka termelékenységének növelésében. A feltételek javítása nélkül a piaci versenyben sikerre nem számíthatnak. A termelékenység növelése a foglalkoztatott munkaerő egy részét a vállalatoknál feleslegessé teszi. A piaci verseny által kikényszerített termelékenység-növelés így ellene hat az alapvető büntetésvégrehajtási feladat, a teljes foglalkoztatottság megvalósításának.*

5. *A fogvatartottak ösztönzése*

A fogvatartottak munkáltatása pedagógiai célzatú és egyben gazdasági érdekű tevékenység. E sajátosságból fakad, hogy az érdekeltségi rendszernek egyaránt *elő kell segítenie a munkás életmódra nevelést és a gazdasági eredmények növelését.* A fogvatartottak érdekeltté tételében az anyagi ösztönzés szerepe elsődleges, ezt azonban más, nem anyagi ösztönzőkkel is ki kell egészíteni. Az anyagi ösztönzés rendszerében a legfontosabb a munkadíj.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a jelenlegi ösztönzési rendszer nem elég hatékony, nem igazodik eléggé a büntetésvégrehajtás sajátosságaihoz és körülményeihez. Így a *munkadíjazási rendszer* hiányossága, hogy a vállalati rendszerű foglalkoztatásnál alacsony a teljesítmény alapján díjazottak száma és aránya; több helyen nincs összhang a technológia és az alkalmazott munkadíjforma között; az intézeti foglalkoztatásban a díjazás szinte kizárólag csak időbérben történik, az itt dolgozók munkadíja általában 20-25 százalékkal alacsonyabb a vállalatoknál azonos munkakörben dolgozóknál.

A munkadíj ösztönző szerepét más ösztönzők is kiegészítik. Ezek gyakran a munkadíjnál is nagyobb hatást fejtenek ki, mert a munkadíjat terhelő levonások rájuk nem terjednek ki. A fogvatartottak teljesítményére kedvező hatást gyakorolnak az *egyes műszakok végén adható anyagi jutalmak* vagy vásárlási utalványok, a csomag vagy látogatás soron kívüli engedélyezése.

A munkáltatás jelenlegi rendszerében nem fejlődött még ki az egyéni és a vállalati érdekek közötti összhang megteremtésére irányuló törekvés. Így a fogvatartottak nem érzik érdekeltységüket a vállalat nyereséges működésében.

A jelenlegi szabályozó rendszerben az érdekeltségi alpból képzett személyi jövedelmek a vállalatra jelentős adóterhet rónak; ez a helyzet meghatározza a vállalatok gyakorlatát. A szabadságvesztést töltők esetében az érvényben lévő előírások mellett is kezdeményezni lehetett volna a vállalati és az egyéni érdekek összehangolását fokozó anyagi ösztönzők körének bővítését, ez azonban nem történt meg.

Az anyagi ösztönzést kiegészíthetné az *erkölcsi ösztönzés* különböző formáinak széles köre. Ezek alkalmazása azonban a munkáltató és nevelési szolgálat tevékenységében még nem érvényesül kellőképpen.

6. *A szakképzés jelentősége, helyzete*

A fogvatartottak reszocializálása és az eredményes munkáltatás érdekében a büntetésvégrehajtás fontos feladata az elítéltek szakmai képzése. A megfelelő szakmai képzettség megszerzése elősegíti, hogy a fogvatartottak eredményesen vegyék ki részüket a büntetésvégrehajtási intézetek és a vállalatok termelő munkájából, emellett növekedjen a társadalomba visszailleszkedésük esélye.

A fizikai munkakörben foglalkoztatott elitáltak szakmai képzésének formái: a *szakmunkásképzés*, a *betanítottmunkás-képzés*, emellett az *egyszerű begyakoroltatás* a legáltalánosabb képzési forma.

A szakképzés elsősorban a büntetésvégrehajtási vállalatok, kisebb részben az intézetek, illetve az IM Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága szervezésében történik.

A szakképzés, ezen belül főleg a szakmunkásképzés lehetőségének határt szab a beiskolázáshoz előírt iskolai végzettség általánosan jelentkező hiánya, a rövid büntetési időtartam. További gátat jelenthet a büntetésvégrehajtási vállalat nem megfelelő érdekeltisége. E kedvezőtlen feltételek miatt a szakképzés jelenlegi rendszere nem felel meg maradéktalanul sem a munkáltatás, sem a reszocializáció érdekeinek.

7. A közvetlen termelésirányítók szerepe

A közvetlen termelésirányítók *hármás feladatot látnak el*: a szakmai munka irányítása mellett közreműködnek a nevelésben valamint az őrzésbiztonság fenntartásában. Ebből fakadóan velük szemben lényegesen magasabb követelményeket támasztanak, mint ezt a polgári vállalatok teszik a hasonló beosztásokban dolgozóknál, ugyanakkor a büntetésvégrehajtás a munkaterheikkel arányos jövedelmet nem tud számukra biztosítani. Az esetek többségében a vállalatok ezt a feszültséget úgy igyekeznek feloldani, hogy a termelési technológia által megkövetelt létszámnál több termelésirányító beállítására törekednek. Ez a vállalatok részére költségnövekedést eredményez, de nem növeli az egyéni jövedelmeket, tehát nem teszi vonzóvá ezt a munkát. Ebből fakad az is, hogy a megnövekedett munkaterheket egyre kevesebben vállalják.

A közvetlen termelésirányítói állomány részben a vállalathoz vezényelt, egyenruhás testületi tagokból, részben polgári munkavállalókból áll. A munkáltatás irányításában a testületi tagok alkalmazása előnyösebb: a fogvatartottak körében — elsősorban egyenruhás mivoltukból adódóan — fokozottabban tudják érvényesíteni a rendet, a fegyelmet, nagyobb a tekintélyük.

8. A büntetésvégrehajtási vállalatok irányítása

A büntetésvégrehajtási vállalatok felügyeletét, irányítását az igazságügyi miniszter az Országos Parancsnokságra ruházta. Az Országos Parancsnokságon a felügyelet és irányítás szervezete az 1950-es évek elején alakult ki és 1985 végéig lényegében változatlan keretek között működött.

A népgazdaság gazdaságirányítási rendszere időközben jelentősen megváltozott, növekedett a vállalatok önállósága. Különösen az 1968. évben bevezetett új gazdaságirányítási rendszer követelte meg a vállalatoktól a minőségileg új feladatok végrehajtását. Így amíg a polgári területeken dolgozó vállalatoknál a szabályozórendszer kényszerítő hatására tért hódított a komplex gazdasági szemlélet, és kialakult az ennek megfelelő felügyeleti és szervezeti rend, addig az Országos Parancsnokságon a vállalati gazdálkodás irányítását lényegében a tervutasításos rendszerben létrehozott és változatlan feladatokkal funkcionáló szervezet valósította meg, amelynek különböző egységei a komplex irányítás helyett részterületeket irányítottak. Ezért megnövekedett közöttük a párhuzamos munkavégzés, amely — a többi között — a vállalatoktól párhuzamos adatszolgáltatást is követelt. Az Országos Parancsnokságon nem alakult ki a büntetésvégrehajtási vállalatok irányításának, felügyeletének egységes, az új körülményekhez igazodó szervezete.

1985-ben a gazdasági szabályozók újabb változása következett be, amely sürgetővé tette a szervezeti módosításokat. A vállalati törvény a büntetésvégrehajtási vállalatokat az államigazgatási felügyelet alatt állók csoportjába sorolta. E besorolás jelentősen megnövelte az Országos Parancsnokság irányító és felügyeleti hatáskörét.

A büntetésvégrehajtási vállalatok önálló jogi személyek, működésük azonban a büntetésvégrehajtás általános érdekeinek van alárendelve. Ezeknek az érdekeknek a felismerésére a vállalatok — helyzetüknél fogva — nem mindig képesek, ezért az irányító szerv hatáskörét tovább bővíteni.

1986. január 1-jétől létrejött a Vállalatfelügyeleti és Beruházási Osztály, amely a büntetésvégrehajtási vállalatok irányításának és felügyeletének egész tevékenységét — termelés, üzemgazdaság, beruházás, munkaügy, kereskedelem — egy szervezetben összpontosítja. Ezzel az irányítási rendszer átalakítására az első, kezdeti lépés megtörtént.

A büntetésvégrehajtási munkáltatás fejlesztésének koncepciója

A büntetésvégrehajtási munkáltatás fejlesztési koncepciójának az a feladata, hogy az elkövetkezendő 15-20 évre megjelölje a munkáltatás fejlesztésének irányát, megfogalmazza a legfontosabb követelményeket, a bevált elemeket megőrizve továbbfejlessze a büntetésvégrehajtási munkáltatás gyakorlatát.

A célok kitűzésénél számolnunk kell azzal, hogy a bűnözés alakulásában lényeges változás hosszú távon sem várható. Az előrejelzés szerint a bűnelkövetők és ezzel együtt a végrehajtható szabadságvesztésre ítélték száma tovább emelkedik. Ezen belül növekszik a fiataloké, valamint a fiatal felnőtt korosztályba tartozó elítéltek aránya. Továbbra is számolnunk kell a fogvatartottak kulturális színvonalának, iskolázottságának alacsony, esetleg csökkenő szintjével. Várhatóan emelkedik a kóros személyiségű, az alkoholista és más személyiségzavar miatt gyógyító-nevelésre szoruló elítéltek aránya.

A büntetésvégrehajtásnak tehát abból kell kiindulnia, hogy a közeljövőben a jelenlegihez hasonlóan magas, illetőleg még valamelyest nagyobb létszámú, kedvezőtlenebb összetételű elítéltállomány munkáltatásáról kell gondoskodnia.

A munkáltatás fejlesztésének feladatai

A fogvatartottak munkáltatását továbbra is a két alapvető — vállalati és az intézeti — munkáltatási formában kell megvalósítani.

Továbbra is alapvető feladat:

- a nevelés eredményességének fejlesztése,
- a termelés hatékonyságának fokozása,
- a teljes körű foglalkoztatás biztosítása.

A munkáltatás fejlesztésének *főbb irányai*:

- tovább kell fejleszteni a fogvatartottak személyiségéhez és összetételéhez igazodó, a nevelési elveknek és a társadalomba visszavezetés törekvéseinek megfelelő, differenciált munkáltatási rendszert,
- A vállalatok termelési szerkezetét a munkáltatás céljaival összhangban kell továbbfejleszteni,
- a munkáltatás minden területén egységes elveket kell érvényesíteni,
- törekedni kell a fogvatartottak szakképzésének szélesítésére,
- tovább kell korszerűsíteni a termelés irányításának tartalmi elemeit, szervezeti feltételeit.

1. A munkáltatás differenciálása fejlesztésének általános célkitűzései

A büntetésvégrehajtás más területeihez hasonlóan a munkáltatásban is megfelelő differenciálást kell érvényesíteni.

a) Az előélet szerinti differenciálás

Figyelemmel arra, hogy a fogvatartottaknak a büntetés végrehajtása előtt milyen volt a munkához való viszonya:

- a rendszeres munkavégzésre szoktatás a feladat azoknál, akik a szabad életben munkakerülő életmódot folytattak,
- a munkavégző képesség fenntartását kell biztosítani azoknál, akik a szabad életben rendszeresen dolgoztak.

b) A büntetési időtartam szerinti differenciálás

A munkáltatási cél megvalósításának — különösen a szakmai gyakorlottság megszerzésének és a szakképzésnek — lehetőségei különbözőek a fogvatartottak büntetésének időtartama szerint:

- három év alatti szabadságvesztés esetén elsősorban a rövid betanítást igénylő egyszerű munkákon történő folyamatos munkavégzés biztosítása a feladat,
- három és öt év között a bonyolultabb betanított munka elsajátításáról, végeztetéséről és — a feltételek megléte esetén — a szakképzésről kell gondoskodni,

— hosszabb tartamú — öt évet meghaladó — szabadságvesztés esetén a szakképzést is, a bonyolultabb, magasabb színvonalú munkavégzést is lehetővé kell tenni.

c) *Az őrzésbiztonság szerinti differenciálás*

A differenciált őrzés előírásainak megfelelően kell meghatározni az elítéltek munkáltatásának helyét, módját, őrzésük, felügyeletük rendjét.

A dinamikusan növekvő elítéltlétszám szükségessé teszi a külső munkáltatás szélesítését, ennek érdekében módosítani kell a külső munkáltatás előírásait.

2. *A munkáltatás differenciálásának gyakorlata*

A fogvatartottak egyes csoportjainak eltérő jogi megítélése meghatározza munkáltatásuk differenciálását is.

a) Az elítéltek a munkáltatás szempontjából sem képeznek egységes csoportot. A munkáltatási szervezetek számára az elítélteknek a szabadságvesztés fokozatai szerinti kategorizálása az elsődleges, minden további differenciálást ennek kell alárendelni.

Az elítéltek kategóriába sorolása — a hatályos rendelkezések alapján — magában foglalja az elítélteknek a munkáltatás helye szerinti (intézetben belüli, illetve intézetben kívüli) differenciálását is.

A munkáltatásban az elítéltek életkori sajátosságainak figyelembevételével is differenciálni kell.

A fiatalok, valamint a fiatal felnőtt korosztályba tartozóknál számolni kell olyan sajátosságokkal, mint az eltérő fizikai-szellemi adottság, az általánosan jellemző alacsony intelligenciaszint, a robbanékony, nehezen alkalmazkodó viselkedési stílus, a szakképzetlenség. Ezekre tekintettel arra kell törekedni, hogy a munka fokozottan feleljen meg fizikai és szellemi képességeiknek, figyelmet lekötő, fizikailag megfelelően megterhelő, változatos, de ugyanakkor a szakma begyakorlását lehetővé tevő folyamatos tevékenység legyen.

A munka legyen alkalmas a pályaválasztás kedvező befolyásolására, tegye lehetővé a népgazdasági igényekhez igazodó szakképesítést és ezáltal minél szélesebb körben adjon lehetőséget a szabadulás utáni elhelyezkedésre. Ennek érdekében szélesíteni kell a fiatalok elítéltek számára a munkáltatási lehetőségek körét.

A fiatal felnőtt korúaknak a fenti jellemzők alapján differenciált munkáltatását hosszabb távon a felnőtt korúakkal együtt, azok irányításával kell megszervezni.

Az időskorúak (a szabad életben a nyugdíjkorhatár feletti) aránya az összlétszámom belül nem számottevő. A munkakötelezettség rájuk is vonatkozik. Ennél a csoportnál általában észlelhetők a testi és szellemi fáradtság jelei, ezért munkáltatásukat fizikai, egészségi állapotuknak megfelelően kell megszervezni.

Az átmeneti csoportba helyezettek a büntetésvégrehajtási intézetekben legalább öt évet töltöttek el, így munkaterületükön általában nagyfokú begyakorlottságot szereztek. Az átmeneti csoportba sorolás az esetek többségében intézet-, illetve munkahelyváltozással jár. A fogvatartottak e csoportjánál el kell érni, hogy a beilleszkedés megkönnyítésére minél közelebb kerüljenek a polgári élet körülményeihez és többségük külső vállalatnál, intézetben kívüli munkán dolgozzon. Foglalkoztatásuknál különösen figyelmet kell fordítani az intézet-, illetve munkahelyváltoztatással, az új munkába való betanulással járó átmeneti konfliktusok csökkentésére.

A gyógyító-nevelő csoportba soroltak nagyobbik része szabadságvesztésre ítélt és egyben kényszergyógyításra kötelezett alkoholisták, akiknek munkáltatását egyéb elítéltcsoportokkal együtt kell megoldani. Kisebb részük személyiségzavarban szenvedő elítéltek számára terápiás foglalkoztatást kell biztosítani. Ennek érdekében sajátos gazdálkodási feltételek mellett működő, speciális munkahelyek, termelési profilok kialakítására kell törekedni megfelelően felkészült munkairányítók vezetésével.

Az elítéltek egy kis hányada testi fogyatékoságban szenved, úgynevezett megváltozott munkaképességű. Az üzemszerű munkáltatás keretei között ezek az elítéltek nem munkáltathatók, számukra külön — a polgári életben alkalmazott gyakorlathoz hasonlóan — foglalkoztató üzemeket kell létrehozni.

Mind a gyógyító-nevelő csoportba soroltak, mind a megváltozott munkaképességű elítéltek teljes körű foglalkoztatásának elősegítésére igénybe kell venni a jogszabályban meghatározott állami dotációt, növelni kell a munkáltató szervezetek érdekeltségét.

b) *A szigorított őrizetek munkáltatása az elítéltekkel azonos módon és keretek között történik. Ennél a csoportnál a munkáltatást az átmeneti csoportba helyezettekhez hasonlóan — az őrzésbiztonsági szempontok figyelembevételével —, lehetőség szerint, intézetben kívül kell megszervezni.*

c) *Az előzetesen letartóztatottak az első fokú ítéletig csak saját kérelmükre foglalkoztathatók. Munkáltatásukat úgy kell szervezni, hogy az ne gátolja a büntetőeljárás céljainak megvalósítását, az előzetesen letartóztatott védekezési jogának érvényesülését.*

Az előzetesen letartóztatottak munkáltatási rendszerét annak figyelembevételével kell továbbfejleszteni, hogy csak az intézetben belül dolgozhatnak, foglalkoztatásukra egyszerű, gyorsan betanulható munkák alkalmasak, s elkülönítésük a törvényi előírásokból fakadóan különös gondosságot követel.

d) *Az elzárásra beutaltak a termelő munkában csak saját kérelmükre foglalkoztathatók. Munkáltatásuknál a rövid foglalkoztatási (elzárási) idő a meghatározó. Ebből következően a továbbiakban is főként szolgáltatási, fenntartási (pl. társszervek számára, külső építkezéseknél végzett) segédmunkákat végezhetnek.*

e) *A munkaterápiás alkoholelvonásra beutaltak munkáltatásánál a gyógyító, a terápiás célkitűzések a meghatározóak. Ez többirányú, kisebb részben mezőgazdasági, nagyobb részben ipari jellegű foglalkoztatásukat követeli meg. A gyógyító munka, az adaptáció sikere érdekében törekedni kell az intézetben kívüli foglalkoztatásra is.*

f) *A kényszergyógykezelésre beutaltak foglalkoztatása az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetben belül kizárólag munkaterápiás, illetve kisegítő jellegű lehet. Keresni kell a foglalkoztatási lehetőségek szélesítését, törekedni kell a tárgyi feltételek javítására.*

g) *A szigorított javító-nevelő munkára ítélték személyiségformálásának fő eszköze a rendszeres munkára szoktatás. A szigorított javító-nevelő munkát a kijelölt munkahelyeken kell végrehajtani. A munkahelyeket elsősorban olyan vállalatokhoz kell telepíteni, ahol fizikai munkát igényelnek, tartós munkaerőhiánnyal küzdenek, továbbá a munkáltatás megfelelő társadalmi-gazdasági haszonnal jár. Az elítéltek a vállalati munkáltatás mellett foglalkoztathatók az intézetben belül fenntartási jellegű tevékenységgel is. Az elítéltek elhelyezése általában a szerződő vállalatok büntetésvégrehajtási felügyelet alatt álló munkásszállásain történik, létszámuk növekedése esetén azonban ezt a büntetésvégrehajtás szálláshelyein kell megoldani.*

3. *A munkáltatási formák fejlesztése*

A fogvatartottak munkáltatását továbbra is a büntetésvégrehajtási vállalatoknál és az intézeteknél kell megvalósítani.

a) *A vállalati munkáltatás fejlesztése*

A büntetésvégrehajtási munkáltatásban továbbra is meghatározó a vállalati keretek között végzett termelés. A munkát végző fogvatartottak döntő részét — a jelenleginél is nagyobb hányadát — távlatokban is a vállalatoknál kell foglalkoztatni.

A vállalatoknak a foglalkoztatási- és jövedelmezőségi szint megtartásáért, esetleg növeléséért tevékenységüket javítani kell. A gazdaságirányítás új redjéhez fokozottabban kell igazodniok; a piaci jelzésekre való érzékeny reagálást a vállalati munka egyik alapvető feladatává kell fejleszteni. Javítani kell a vállalatok árképző munkáját, törekedve arra, hogy a többletköltségek — más külső vállalatokhoz hasonlóan — a termékek árában késedelem nélkül érvényesíthetők legyenek.

Fokozottabb kutató-feltáró munkát kell végezni a foglalkoztatás szintjének emelésére. Olyan területeket kell keresni, ahol a munkaerő tömeges felhasználására viszonylag alacsony beruházással, illetve csekély eszköz lekötésével nyílik lehetőség. A munkáltatási gondok megoldását elősegítheti, ha a külső vállalatoknál meglévő kihasználatlan állóeszköz-kapacitás mellé elítélt-munkaerőt biztosítunk.

A fogvatartottak összetételéből és a létszám állandó változásából adódó feszültségek, foglalkoztatási gondok feloldásáért különös figyelmet kell fordítani a meglévő termelési kooperációk fenntartására, új kapcsolatok létesítésére. Ezzel összefüggésben a partnervállalat anyagi eszközei felhasználásával az intézet területén megvalósítható fejlesztéseket kell támogatni. Gondoskodni kell a saját vállalati tevékenység és az együttműködési formák összhangjának biztosításáról, a vállalati anyagi helyzetének stabilitásáról.

A vállalati munkáltatás fejlesztésénél — a lehetőségek határain belül — a büntetés-

végrehajtás céljainak teljesítését elősegítő *saját profulú* termelést kell előnyben részesíteni. Törekedni kell a bv. vállalatoknál előállított *termékek feldolgozottsági szintjének növelésére*, ezzel összefüggésben a vállalatok közötti termelési kooperáció kialakítására, fejlesztésére.

A büntetésvégrehajtási vállalatoknak hosszú távon helyzetük, körülményeik miatt az általánostól eltérő felügyeleti és szabályozási rendszer szerint kell működniük. A szabályozórendszernek is a büntetésvégrehajtási célok megvalósítását kell segítenie. Ezért a jövőben is az általános szabályozórendszer módosított formában történő alkalmazására kell törekedni.

A vállalatok tevékenységében elsődleges a büntetésvégrehajtási célok szolgálata. A piacorientáltság, a nyereségérdekeltség, a gazdaságosságra törekvés csak ennek teljesítésével párhuzamosan érvényesülhet.

b) *Az intézeti foglalkoztatás fejlesztése*

Az intézetek által szervezett munkáltatást főképpen két irányban kell továbbfejleszteni: törekedni kell az intézet fenntartásán dolgozók számának és arányának csökkentésére; az ellátási munkákat (főzés, mosás, takarítás stb.) továbbra is az intézeti foglalkoztatáson belül kell megszervezni. Normatív előírások kidolgozásával, illetve bevezetésével elősegíthető, hogy az intézetfenntartáson dolgozók munkája hatékonyabbá váljék.

Kedvező feltételek esetén egyes nagyobb javítási munkákat, energiaellátási feladatokat a büntetésvégrehajtási vállalatokkal kell elvégeztetni és a költségvetésből téríteni. A központi ellátásra történő termelésben a büntetésvégrehajtási vállalatok termelési szerkezetével megegyező belső szükségleteket a büntetésvégrehajtási vállalatok termeléséből kell kielégíteni, ezzel is elősegítve a vállalati értékesítési tevékenységet.

A központi ellátást szolgáló folyamatos, nagy volumenű tevékenység (pl. épületfelújítás, beruházás) végzésére központi szervezetet kell létesíteni.

4. *A teljes körű foglalkoztatás megvalósítására irányuló törekvés*

A teljes körű foglalkoztatás megvalósítása a büntetésvégrehajtásnak jogszabályban előírt kötelezettsége.

A teljes körű foglalkoztatásra irányuló törekvés megvalósításának lehetséges útjai: a büntetésvégrehajtási vállalatokon belül új munkahelyek létrehozása, a saját termelés fokozása; a különböző — főleg ipari — vállalatokkal való kooperációs tevékenység bővítése; az intézetben kívüli külső vállalati munkáltatás fenntartása, adott esetben bővítése.

A büntetésvégrehajtási vállalatokon belül az új munkahelyek létrehozása, a saját termelés fokozása elsősorban azokban az ágazatokban indokolt, amelyek szerkezeti szempontból legjobban megfelelnek a büntetésvégrehajtási céloknak. A pénzügyi korlátok és egyéb (pl. telepítési) nehézségek miatt a következő időszakban a saját termelésnek új munkahelyek létesítésével történő bővítése csak mérsékelt ütemű lehet, mert az ehhez szükséges eszközöket a büntetésvégrehajtás saját forrásból előteremteni nem tudja.

Az új munkahelyek létesítését, a meglévők fejlesztését elsősorban az ipari vállalatoknál kell végrehajtani. A termelés bővítését a vállalatok különböző adottságai miatt differenciáltan lehet megvalósítani. A népgazdaság és a büntetésvégrehajtás körülményeinek javulása esetén ez a törekvés felerősödhet és az új munkahelyek létrehozása nagyobb ütemű lehet.

A teljes körű foglalkoztatás megvalósításához hosszabb távon is törekedni kell a külső vállalatokkal folytatott *kooperációs tevékenység* bővítésére.

5. *A termelési szerkezet*

A munkáltatás céljaival összhangban kell megvalósítani a vállalatok termelési szerkezetének fejlesztését. A jelenleginél célszerűbb, hasznosabb profil kialakítása hosszú távú feladat, amely egyrészt a vállalatok saját forrásaiból, a büntetésvégrehajtás központi alapjaiból, másrészt népgazdasági segítséggel valósítható meg.

A termelési profil módosításánál arra kell törekedni, hogy az alkalmazkodjon jobban a rendelkezésre álló munkaerő összetételéhez, életkori sajátosságaihoz, adjon nagyobb lehetőséget az egyéni adottságoknak megfelelő foglalkoztatásra: biztosítsa a népgazdasági igények, ellátási feladatok jobb teljesítését és megfelelő gazdálkodási színvonal elérését; tegye lehetővé a szabadulás után is hasznosítható szakismeretek és gyakorlottság megszerzését, az eddigieknél jobban segítse a beilleszkedést a társadalomba.

A termelési szerkezet átalakítását a jelenleg szűkös pénzügyi lehetőségek erőteljesen korlátozzák, ezért a termelési szerkezet módosítása csak több szakaszban, fokozatosan oldható meg. A cél az ipari és mezőgazdasági ágazat együttes fejlesztése, ennek megvalósítása azonban a szabályozók változásától függően menet közben módosulhat.

a) *Az ipar termelési szerkezete*

Az ipari munkáltatás termelési szerkezetét úgy kell módosítani, hogy az jobban segítse a fogvatartottak reszocializációját. Így a férfiakkal végzett konfekció- és szövőipari kapacitást hosszú távon csak olyan mértékben célszerű fenntartani, illetve fejleszteni, ahogy azt a nők, valamint a rövid tartamú szabadságvesztésre ítélt férfiak létszáma, illetve foglalkoztatása szükségessé teszi.

A fiatalok elítéltek foglalkoztatási lehetőségének bővítése érdekében újabb — elsősorban kooperáció útján történő — ipari munkahelyek létesítése szükséges. A fejlesztés során előnyben kell részesíteni a fiatalok életkori sajátosságaihoz igazodó, szakképzésüket, nevelésüket elősegítő munkáltatást.

b) *A mezőgazdaság termelési szerkezete*

A mezőgazdasági üzemek termelési szerkezete összességében megfelel a büntetés-végrehajtási céloknak és a népgazdasági igényeknek. A fejlesztés — a fogvatartottak létszám-emelkedésétől függően — kétirányú lehet, egyrészt a terület, másrészt a jelentős élők munkafelhasználását igénylő kultúrák (zöldség-, szőlő- és gyümölcsstermesztés) növelése révén. Ezen túl hosszabb távon előtérbe kerülhet a saját termelésű mezőgazdasági termények, termékek feldolgozottsági szintjének növelése, valamint a saját értékesítés bővítése.

c) *A szociális foglalkoztatás*

A termelési szerkezet fejlesztésénél figyelemmel kell lenni a megváltozott munkaképességűek, a gyógyító-nevelő csoportba soroltak közül a személyiségzavarban szenvedők és a kényszergyógykezelték foglalkoztatására is. Jelentősen bővíteni kell a terápiás foglalkoztatást.

A megváltozott munkaképességűek részére olyan profilok kialakítására kell törekedni, amelyek biztosítják a képességüknek megfelelő, egyszerű, részműveletekre bontható, rövid betanulási időt igénylő, kevésbé monoton, sikerélményt nyújtó és fizikailag sem megterhelő munkát.

6. *A termelés fejlesztése*

a) *Technikai fejlesztés*

A büntetés-végrehajtási vállalatok technikai fejlesztését mindenkor a teljes körű foglalkoztatás követelményének kell alárendelni. A technikának alkalmazkodnia kell a foglalkoztatott munkaerő szellemi felkészültségéhez, fizikai adottságához. Az élők munkamegtakarítást eredményező fejlesztést el kell kerülni, ugyanakkor — az ellentmondások ellenére — növelni kell a termelés hatékonyságát.

Az alkalmazott technika korszerűsítésének lépést kell tartania az átlagos technikai fejlődéssel. Javítani kell az egészséges és biztonságos munkavégzés feltételeit és lehetőség szerint csökkenteni az egészségkárosító, környezetszennyező, az anyag- és energiapazarló technológiák arányát.

b) *Munka- és üzemszervezés*

A technikai korszerűsítéssel összhangban kell fejleszteni a munka- és üzemszervezést. A büntetés-végrehajtásnál olyan munka- és üzemszervezést kell megvalósítani, amely a gazdaságossági célkitűzések mellett figyelembe veszi az olyan sajátosságokat, mint a foglalkoztatási kötelezettséget, a rendelkezésre álló munkaerő létszámát, minőségi összetételét, a fogvatartottak differenciálását. A munka- és üzemszervezéssel elő kell segíteni a fogvatartottak folyamatos és fegyvelmzett munkavégzését.

c) *Munka-, tűz- és balesetvédelem*

A fogvatartottak jelentős részének hiányzik, vagy szűk körű a szakismerete, ezért a balesetvédelem megfelelő szinten tartása, javítása érdekében különös gondot kell fordítani az egyes munkaműveletek betartására, a vonatkozó szakismeretek elsajátítására.

A fogvatartottak figyelmét folyamatosan fel kell hívni a baleseti veszélyekre, s anyagi ösztönzéssel is elő kell segíteni, hogy működjenek közre a tűz- és baleseti veszélyforrások feltárásában, megszüntetésében.

A vállalat vezetőinek, de különösen a termelésirányítóknak fokozott figyelmet kell fordítaniuk a munkavédelmi, valamint a tűzvédelmi előírások oktatására és betartására.

d) Környezetvédelem

A büntetvégrehajtási vállalatok gyakran kényszerülnek olyan munkát is elvállalni, amely erőteljesen környezetszennyező hatású. A környezetszennyezéssel járó társadalmi felelősségen túl ez — bírságok formájában — a nyereséget is megterheli. Ezért a vállalatoknak különös gonddal kell keresniük — esetleg külső szakemberek bevonásával — a környezetszennyezés megelőzésének, megszüntetésének módját.

Nagy figyelmet igényel a célgazdaságok környezetszennyezésének csökkentése is. E területen a különböző agrokémiai szerek körültekintő alkalmazására kell törekedni.

7. Az érdekeltég, az ösztönzés fejlesztése

Hosszabb távon meg kell valósítani a fogvatartottak érdekeltégének, ösztönzésének erőteljes fejlesztését. Az ösztönzést komplex módon: anyagi eszközökkel és egyéb lehetőségek felhasználásával kell elérni.

A hatékonyabb ösztönzés céljából törekedni kell: a népgazdaságban általános elfogadott bérezési és elosztási elvekkel összhangban a munkadíjszínvonal emelésére; a munkadíjnak a végzett munkához, a konkrét teljesítményhez való szoros kapcsolódására; a vállalati nyereség növeléséhez kapcsolódó érdekeltég megvalósítására.

a) Az anyagi ösztönzés eszközei, módszerei

A személyi jövedelem elemei közül továbbra is a munkadíj a meghatározó. A munkadíjnak ki kell fejeznie a végzett munka mennyiségét, a fogvatartott munkához való viszonyát, szorgalmát, ügyességét, begyakorlottságát és a munkakörülmények közötti eltéréseket is.

A munkadíjformákat úgy kell kialakítani és alkalmazni, hogy a fogvatartott is érezze a bérek teljesítménytől való függését, azt, hogy érdemes hatékonyabban dolgoznia. Ezért olyan teljesítménykövetelményeket kell meghatározni, amelyek kifejezik a fogvatartott munkaerő teljesítőképességéből adódó különbségeket, eltéréseket.

Minden olyan területen, ahol a munka mennyisége, minősége mérhető, ennek feltételei megvannak vagy megteremthetők, *teljesítménybérezést* kell alkalmazni. A vállalati és intézeti munkáltatásban egyaránt növelni kell az ilyen bérezésben foglalkoztatottak arányát. A teljesítményhez kötődő díjazási feltételek legyenek könnyen érthetőek, egyértelműek és ösztönözzenek a teljesítmény fokozására, a minőség javítására, a gazdaságosságra.

Az ösztönzés fokozása érdekében a *mozgóbért* a végzett munka jellegének és sajátosságainak megfelelően kell alkalmazni, arányát általában növelni kell.

A *prémiummal* a gazdasági eredmény növelését, a kezdeményezőkézséget, az önálló alkotótevékenységet kell ösztönözni. Törekedni kell a konkrét célfeladatokhoz kötött premizálás kiterjesztésére.

A *jutalommal* elsősorban azokat a fogvatartottak kell ösztönözni, akik példamutató magatartásuk mellett huzamos időn keresztül szorgalmasan és eredményesen végzik munkájukat, legjobb képességük szerint dolgoznak. A jutalmazási lehetőségeket fel kell használni egy-egy munkafeladat eredményes teljesítésének közvetlen elismerésére is.

Az egyéni ösztönzés mellett törekedni kell a munkabrigádok anyagi ösztönzésére. Ehhez fel kell használni a termelési versenyben, az újítómozgalomban rejlő lehetőségeket.

Az *intézeti és vállalati munkadíjszínvonalat közelíteni* kell egymáshoz. A takarékos létszám- és költséggazdálkodás, az élőmunka-ráfordítások csökkentéséért az intézeti munkáltatásban fokozatosan át kell térni a vállalati rendszerű díjazásra és elszámolásra.

Tudatosítani kell a fogvatartottakkal, hogy tőbbletjövedelem csak nyereségesebb termelésből biztosítható.

A személyes szükségleti cikkek vásárlására fordítható összeg nagysága a teljesítmény növekedésével arányosan emelkedjen.

A megváltozott munkaképességűek, a gyógyító-nevelő csoportba helyezett, személyiségzavarban szenvedők munkakörülményeit, érdekeltégét a megváltozott munkaképességre, a végzett munka jellegére figyelve kell megállapítani.

b) Az ösztönzés egyéb eszközei

A munkát végző fogvatartottak ösztönzésére a *nem anyagi jellegű eszközöket* is fel kell használni. A jogszabályokban meghatározott nem anyagi jutalmazási formákat erőteljesebben be kell kapcsolni az ösztönzésbe. Így — a többi között — fokozottabban fel kell használni az olyan jutalmak ösztönző hatását, mint az elítéltek kapcsolattartási lehetőség-

geinek szélesítése, a fegyelmi fenytés elengedése, nyilvántartásból törlése, vagy az enyhébb fokozatba helyezése.

A munkavégzéshez kapcsolódó *jogi szabályozás módosításával* is fokozni kell az elítélteknek a rendszeres, fegyelmezett munkavégzésben való érdekelttségét. Kezdeményezni kell, hogy a büntetés tartama alatt rendszeresen és szorgalmasan munkát végző fogvatartottak egyedi elbírálás alapján társadalombiztosítási szempontból kerüljenek a biztosítottak körébe. A szabadságvesztés-büntetés alatti munkavégzés idejét számítsák be a nyugdíjszerző időbe.

A fogvatartottak munkavégzéséhez kapcsolódó *társadalombiztosítási jogosultságokat* általában közelíteni kell a polgári életben munkaviszonyban álló dolgozókéhoz. Kezdeményezni kell a munkával töltött büntetési idő munkaviszonyként való beszámítását és a betegen szabaduló elítélt táppénzes ellátását. A büntetési idő alatt elszenvedett üzemi baleset miatt jelenleg is igényelhető ellátások mértéke legyen azonos vagy közel azonos a munkaviszonyban állókéval.

A munkát végző fogvatartottak ösztönzését szolgáló anyagi és egyéb eszközöket rendszerbe kell foglalni. Ennek tartalmaznia kell az értékelési szempontokat is. A rendszer kialakítását központi iránymutatással kell elősegíteni.

8. A szakképzés, a szakoktatás fejlesztése

A munkáltatás céljával összhangban — a kedvezőtlen feltételek ellenére — továbbra is törekedni kell az elítéltek szak- és betanított munkássá képzésének szélesítésére.

A szakképzés három szervezeti formában történjen:

— a vállalatok és intézetek maguk gondoskodjanak a saját működésükhöz szükséges munkaerő szakképzéséről,

— központi szervezésű tanfolyamok lássák el a fenntartási és ellátási munkákon dolgozók szakképzését (pl. káznkezelő, szakács, varrótanfolyam),

— a vállalatok — a népgazdasági igények kielégítése érdekében — külső szakmunkásképző intézetek bevonásával, termelési profiljuktól eltérő szakmákban is szervezzenek szak- és betanítottmunkás-képzést.

A büntetésvégrehajtási vállalatok, intézetek együttműködését ki kell terjeszteni közös szakképző tanfolyamok szervezésére.

A szakképzés formáinál igénybe vehetők a kooperáló külső vállalatok, a területileg és szakmailag illetékes szakmunkásképző iskolák és az ágazati minisztériumok továbbképző intézeteinek segítsége.

A szakmunkásképzésbe bevonható elítéltek számának növeléséhez be kell vezetni a *vállalati (ágazati) szakmunkásképzést*.

Azoknál a büntetésvégrehajtási vállalatoknál, ahol a termelési profil női munka jellemző, a szakmán belül a férfiak részére alkalmas munkakörökben kell a képzést megszervezni.

Törekedni kell a *népgazdasági igényekhez igazodó szakképzés* megszervezésére, abban az esetben is, ha ez a vállalat profiljától eltérő, de nem ellentétes a büntetésvégrehajtási célokkal.

A *betanítottmunkás-képzés* rendszerén belül a képesítést (állami érvényű bizonyítványt) adó képzést kell előnyben részesíteni. A képesítést adó képzésbe be nem vonható elítélteket üzemi szakmai oktatásban kell részesíteni, ideértve az egy vagy több munkafázis elsajátítására vonatkozó betanítást. A büntetésvégrehajtási intézetek és vállalatok az oktatásban való sikeres részvételt az elítéltek igazolják.

Az üzemi oktatás színvonalának növelésére a büntetésvégrehajtási vállalatok, intézetek állítsanak össze oktatási tematikákat. Ebben a vállalati szakemberek, a nevelők és a munkapszichológusok bevonásával dolgozzák ki az elsajátítandó ismereteket. Az oktatási tematika elkészítésében az azonos profilú vállalatok működjenek együtt.

A telephelyeken foglalkoztatott elítélteket is be kell vonni a vállalati szakmai képzésbe. Azokon a telephelyeken, ahol a feltételek adottak, helyi tanfolyamok szervezése is indokolt. Az elítéltek szakmai képzésének rendszerében — az igények és lehetőségek figyelembevételével — *a továbbképzést is meg kell szervezni*.

Megfelelő feltételek esetén szűk körben lehetővé kell tenni az elítéltek részére rokon-szakma — vagy szakmák — elsajátítását; a betanítottmunkás-képesítéssel rendelkezők részére a szakmunkásképző tanfolyamokon való részvételt.

A fogvatartottak munkára és szakképzésre való kiválasztása többféle formában valószínűleg meg. Az előzetes letartóztatás ideje alatt általános munkaalkalmassági szűrővizsgálatot kell végezni. Ezt követően további munkaalkalmassági célvizsgálatokkal kell a munkakör betöltésére legalkalmasabb személyt kiválasztani és egyben javaslatot tenni szakképzésének irányára. Vizsgálandó, hogy az elítélt az alpműveltség megszerzésével egyidejűleg képes-e a szakképzettség megszerzésére is.

A létesítendő *Központi Diagnosztizáló Intézetet* is be kell kapcsolni a szakmai képzésre való kiválasztás rendszerébe, ahol elsősorban a hosszabb tartamú szabadságvesztésre ítélték alkalmasságát szükséges felmérni.

A termelés irányításának fejlesztése

A munkáltatás fejlesztése szükségessé teszi a büntetésvégrehajtási vállalatok, intézetek és a társadalmi-gazdasági környezet közötti kölcsönhatások átgondolását, újbóli összehangolását; valamint — saját belső feladatként — a munkáltatást végző és irányító szervezetek kapcsolatának továbbfejlesztését.

1. A központi irányítás és felügyeleti rendszer fejlesztése

A büntetésvégrehajtási vállalatok sajátos körülmények között gazdálkodnak. A büntetésvégrehajtási célok sikeresebb elérése, a speciális feladatok jobb végrehajtása érdekében fokozni kell a központi irányítás szerepét. Szükség van a vállalatok működésének más termelő üzemekhez képest szorosabb felügyeletére és konkrétabb irányítására.

A vonatkozó jogszabályok végrehajtása céljából a központi irányító szervezet feladata:

- a vállalatok felsőszintű vezetői alá- és fölérendeltségi viszonyának, hatáskörének és közvetlen felelősségének meghatározása és érvényesítése;
- a munkaerő központi elosztása;
- a vállalati alapoknak és eszközöknek a munkáltatás fejlesztése érdekében történő átcsoportosítása;
- a vállalati fejlesztések, beruházások egyeztetése, irányítása;
- a termelési érdekeltségi rendszer továbbfejlesztése;
- a büntetésvégrehajtás központi ellátásában a vállalati részvétel növelése.

Ugyanakkor a központi szervezet az irányítása alá tartozó vállalatokkal közösen vesz részt:

- a munkahelyek, munkalehetőségek felkutatásában, létesítésében,
- a munkáltatás céljának megvalósítását jobban elősegítő termelési szerkezet kialakításában;
- a vállalatok közötti együttműködés előkészítésében, kimunkálásában.

2. A vállalatok belső irányításának fejlesztése

Az intézet és a vállalat egyszemélyi irányításának rendszere a gyakorlatban jól bevált, ezért ennek megváltoztatása hosszú távon sem indokolt.

A büntetésvégrehajtási sajátosságokból következik, hogy a vállalatok önállósága az általánosan érvényestől eltér. A központi irányítás erősítése mellett azonban indokolt a büntetésvégrehajtási vállalatok önállóságának fejlesztése is.

A vállalati önállóságnak növekednie kell:

- a vállalati szervezet létrehozásában, funkcionáltatásában;
- az információs rendszer kialakításában;
- a különböző munkaszervezési és ösztönzési formák alkalmazásában;
- a termelési feltételek, technológiák fejlesztésében;
- az ár kalkulációs tevékenységben;
- az engedélyezett létszámkeret felhasználásának hatékonyabbá tételében.

Az irányítás fejlesztésénél figyelemmel kell lenni a vállalatok eltérő nagyságára, profiljára és szervezeti (üzemegységi) tagozódására is.

3. A termelésirányítás személyi feltételeinek fejlesztése

A munkáltatás színvonala csak akkor emelhető, ha a fogvatartottak munkáját közvetlenül irányítók alkalmasak a büntetésvégrehajtási komplex feladatok (szakmai irányítás, nevelés, őrzés) ellátására.

E magasabb követelményeknek megfelelő munkavállalók felvétele csak *az átlagosnál magasabb kereseti szint* esetén érhető el. A keresetek fejlesztésénél erre tekintettel kell lenni. A fegyveres testületi jellegből fakadó előnyök miatt törekedni kell a hivatásos állományú termelésirányítók arányának növelésére.

A vállalati béreket úgy kell fejleszteni, hogy a termelésirányítók keresete — lehetőség szerint — érje el az intézeti állományú hivatásos dolgozók átlagkeresetét.

További feladatok

1. A szervezetfejlesztési koncepció keretében megoldandó feladatok

A munkáltatásfejlesztési koncepció kialakításánál felmerültek olyan irányítással és szervezéssel összefüggő kérdések, amelyek elemzése, megoldásuk kimunkálása a szervezetfejlesztési koncepció feladata lesz.

Ezen belül:

- meg kell vizsgálni az Országos Parancsnokság szervezetén belül az intézeti és vállalati munkáltatás egységes irányítási rendszere kialakításának lehetőségét;
- tovább kell fejleszteni az Országos Parancsnokság vállalatfelügyeleti és beruházási osztályának irányítási felügyeleti rendszerét és módszereit;
- elemezni kell a büntetésvégrehajtás intézeti és vállalati apparátusában jelentkező átfedések megszüntetésének lehetőségét;
- át kell tekinteni a vállalati és a költségvetési gazdálkodás, ezen belül a kétféle munkáltatás közötti különbségek megszüntetésének lehetőségeit;
- meg kell vizsgálni a vállalati telephelyek szervezeti helyzetét, a vezetők alá- és fölérendeltségi viszonyát;
- szabályozni kell a vállalathoz vezényelt hivatásos állomány helyzetét;
- meg kell határozni a büntetésvégrehajtás intézményi rendszerének korszerűsítéséből bekövetkező, a munkáltatási szervezet megváltoztatására irányuló feladatokat.

2. A munkáltatási koncepció továbbfejlesztése

A büntetésvégrehajtási munkáltatás fejlesztési koncepciója a jelenlegi feltételrendszerből kiindulva a hatályos jogszabályok, valamint a felhalmozódott gyakorlati tapasztalatok alapján határozza meg a fejlesztés irányát.

A koncepció megvalósításának időszakában a népgazdaság helyzetében a büntetésvégrehajtási munkáltatást érintő különböző jogi és közgazdasági szabályozásban változásokra lehet számítani. Ezek a változások módosíthatják a büntetésvégrehajtás feltételrendszerét, befolyásolhatják a kitűzött célok megvalósításának lehetőségét és időpontját. Ezért a koncepciót *nem szabad lezártnak tekinteni*, meghatározott időközönként felül kell vizsgálni, és a szükséges módosításokat végre kell hajtani.

A még megoldásra váró elméleti és gyakorlati kérdések tisztázására további munkát kell végezni.

A fontosabb kutatási feladatok:

- a fogvatartottak munkáltatása jogi helyzetének elemző feldolgozása,
- a büntetésvégrehajtási munkáltatás irányának termelési profiljának, szervezeti formáinak felülvizsgálata,
- az elítéltek anyagi ösztönzési rendszere elvi és gyakorlati kérdéseinek elemzése.

* * *

E fejlesztési koncepció áttekintette a jelenlegi rendszert: gondosan foglalkozott a munkáltatás fontosabb sajátosságaival. Szükségessé vált a továbbfejlesztés feladatainak kimunkálása, különösen a teljes körű foglalkoztatás megvalósítására, a termelési szerke-

zet, az érdekeltség, a szervezet, az irányítás és felügyelet továbbfejlesztésére irányuló feladatok meghatározása.

A koncepció célkitűzései kettős jellegűek. A feladatok egy részét a büntetésvégrehajtási testületnek kell megoldania saját munkája javításával, tevékenysége hatékonyságának növelésével. Ehhez a munkához kíván a koncepció helyzetelemző, a továbblépés irányait, elveit meghatározó értékelésével hozzájárulni. A feladatok másik része meghaladja a büntetésvégrehajtási testület lehetőségeit, illetőleg hatáskörét.

A munkavégző elítéltek társadalmi és jogi helyzetének meghatározása, a büntetésvégrehajtási jogviszony tartalmának kimunkálása, a munkáltatás rendszerének a büntetésvégrehajtás általános célkitűzéseinek jobban megfelelő szabályozása pártpolitikai támogatást igénylő kormányzati feladat.

A koncepció arra is felhívja a figyelmet, hogy a gyakorlati tapasztalatok összegzése, a javaslatok kimunkálása, a szükséges elemző munka büntetésvégrehajtási feladat, de nem nélkülözheti a tudományok segítségét, valamint a kormányzati szintű intézkedéseket.

A munkáltatásfejlesztési koncepciót a büntetésvégrehajtási nevelés fejlesztésének koncepciójából fakadó, annak célkitűzéseit támogató dokumentumnak kell tekinteni. A koncepció a nevelési cél teljesebb érvényesülését elérendő fogalmazta meg az elítéltek, illetőleg a fogvatartottak munkáltatásának fejlesztésével kapcsolatos igényeket és feladatokat.

Intézkedési terv a koncepció megvalósítására

Az intézkedési terv összefoglalja és a jelenlegi feltételek alapján meghatározza a munkáltatásfejlesztési koncepció megvalósításának középtávú feladatait. Ebben az időszakban

- gondoskodni kell arról, hogy a koncepciót a büntetésvégrehajtás személyi állománya a rá vonatkozó mértékben megismerje;
- ki kell jelölni a munkáltatás fejlesztése érdekében szükséges konkrét intézkedéseket.

Az intézkedési tervben foglalt feladatok megoldásakor a munkában alapvető szempontként kell figyelembe venni:

- a nevelés eredményességének fejlesztését;
- a teljes körű foglalkoztatás elősegítését, biztosítását;
- a termelés hatékonyságának fokozását.

Az intézkedési terv a koncepcióra épülve több szakterületet érintő feladatokat fogalmaz meg, ezért a végrehajtás során az egész személyi állomány egy irányba ható tevékenységére van szükség.

A fejlesztési koncepció megismertetésének, a személyi állomány mozgósításának programja

A munkáltatásfejlesztési koncepciót és a megvalósítását szolgáló intézkedési tervet kibővített intézetparancsnoki értekezleten kell megtárgyalni.

Határidő: 1986. december hó

Felelős: az országos parancsnok

A Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnokságon:

1. A koncepciót és az intézkedési tervet a vállalatfelügyeleti és beruházási osztály munkatársainak részvételével valamennyi osztály osztályértekezleten vitassa meg.

Határidő: 1987. január hó

Felelős: az országos parancsnok

2. A koncepciót a szakosztályok 1986/87. évi oktatási terveibe be kell építeni és a szakterület tennivalóival együtt az oktatási év során valamennyi szakterületen oktatni kell.

Határidő: 1987. május hó

Felelős: az országos parancsnok

A koncepció és az intézkedési terv ismertetése a büntetésvégrehajtási intézetek (vállalatok) személyi állománya számára:

1. A büntetésvégrehajtási vállalatok osztályvezetői, a telephelyek műszaki vezetői részére a vállalatoknál továbbképzést kell szervezni.

Határidő: 1987. február hó

Felelős: a koordinálásért: az országos parancsnokhelyettes,
a szervezésért: a vállalatok igazgatói

2. A büntetésvégrehajtási intézetekben a munkáltatásfejlesztési koncepciót alparancsnoki értekezleten meg kell tárgyalni.

Határidő: 1987. február hó

Felelős: az intézetparancsnokok

3. A munkáltatásfejlesztési koncepcióról az intézetekben, a vállalatoknál és a telephelyeken a fogvatartottak munkáltatását közvetlenül irányító személyi állománynak (termelésirányítók, munkáltató örök, nevelők) oktatást, a személyi állomány többi részének ismertetést kell tartani.

Határidő: 1987. március hó

Felelős: a vállalati igazgatók és az intézetparancsnokok

Publikációs tevékenység:

1. Sajtótájékoztatót kell tartani a munkáltatásfejlesztési koncepcióról.

Határidő: 1986. december hó

Felelős: az országos parancsnok általános helyettese

2. A büntetésvégrehajtási vállalatok munkájával kapcsolatban lévő minisztériumok, országos hatáskörű szervek, bankok stb. képviselői részére tájékoztatást kell adni a munkáltatásfejlesztési koncepcióról.

Határidő: 1987. január hó

Felelős: az országos parancsnok helyettese

3. Kezdeményezni kell a „Jogpolitika”-ban és a társszervek más kiadványaiban a koncepciót ismertető cikkek megjelenését.

Határidő: folyamatos

Felelős: az országos parancsnok általános helyettese

4. A „Módszertani füzetek” 1987. évi első számában a koncepcióval kapcsolatos tanulmányokat és a koncepció teljes szövegét kell megjelentetni.

Határidő: 1987. március hó

Felelős: az országos parancsnok általános helyettese

5. A büntetésvégrehajtás részére szakembereket képző oktatási intézmények tantervében a munkáltatásfejlesztési koncepció oktatását szerepeltetni kell.

Határidő: 1987. március hó

Felelős: az országos parancsnok

6. A fogvatartottak tájékoztatására a „Heti Híradó”-ban a koncepcióval kapcsolatos cikksorozatot kell indítani.

Határidő: 1987. március hó

Felelős: az országos parancsnok általános helyettese

A munkáltatás fejlesztésének programja

A fogvatartottak foglalkoztatása

1. A foglalkoztatás megfelelő szintjének biztosítása, illetve emelése érdekében folyamatos, feltáró munkát kell végezni. Ezen belül az egyes fogvatartott-csoportok jogi helyzetéhez, összetételéhez igazodó munkalehetőségeket kell keresni. Elsősorban azokat a területeket kell előnyben részesíteni, ahol nagyobb munkaerőlétszámot viszonylag alacsony eszközleltéssel lehet foglalkoztatni.

Határidő: folyamatos

Felelős: az országos parancsnok helyettese

a vállalati igazgatók és az intézetparancsnokok

2. Megfelelő figyelmet kell fordítani a meglévő termelési kooperációk működtetésére, fenntartására, új együttműködések létesítésére. Eközben azonban biztosítani kell a saját tevékenység és a különböző együttműködések összhangját.

Határidő: folyamatos

Felelős: az országos parancsnok helyettese
a vállalati igazgatók és az intézetparancsnokok

3. El kell készíteni a büntetésvégrehajtási vállalatoknak az új munkahelyek létesítésére, a meglévők fejlesztésére vonatkozó, a reális lehetőségekhez igazodó középtávú fejlesztési tervét. Ezek jóváhagyásánál, támogatásánál a koncepció elveinek figyelembevételével megfelelő szelektivitást kell biztosítani.

Határidő: 1987. június 30.

Felelős: az országos parancsnok helyettese
a vállalati igazgatók

4. A teljes körű foglalkoztatás megvalósítására irányuló törekvés érdekében — a büntetésvégrehajtási vállalatokon belüli új munkahelyek létesítése, a saját termelés fokozása és a különböző iparvállalatokkal folytatott kooperációs tevékenység szélesítése mellett — átmenetileg bővíteni kell az intézetben kívüli külső vállalati munkáltatást.

Ennek érdekében módosítani kell a külső munkáltatásra vonatkozó belső előírásokat.

Határidő: 1987. március hó

Felelős: az országos parancsnok általános helyettese
az országos parancsnok helyettese

5. Meg kell vizsgálni a fiatalok elítéltek munkáltatása szélesítésének lehetőségét, a vizsgálat alapján intézkedéseket kell tenni annak megvalósítására.

Határidő: a vizsgálatra: 1987. június hó,
intézkedésre: ezt követően folyamatos.

Felelős: az országos parancsnok helyettese
a Fiatalokért Börtöne és Fogháza parancsnoka

6. Meg kell vizsgálni a személyiségzavarban szenvedő elítéltek egy-két intézetben történő koncentráálásának lehetőségét.

A vizsgálat keretében — foglalkoztatásuk érdekében — tisztázni kell a sajátos gazdálkodási szabályozás mellett működő speciális munkahelyek (termelési profilok) kialakításának személyi és tárgyi feltételeit is.

Határidő: 1987. december hó

Felelős: az országos parancsnok általános helyettese
az országos parancsnok helyettese

7. Ki kell dolgozni a megváltozott munkaképességűek büntetésvégrehajtás keretében történő foglalkoztatásának, az ezt biztosító üzemek működésének szabályait, vizsgálni kell az ilyen üzemek létesítésének személyi és tárgyi feltételeit, az állami dotáció igénybevételek lehetőségét.

Határidő: vizsgálatra: 1987. december hó,
intézkedésre: 1988. június hó

Felelős: az országos parancsnok helyettese

8. Meg kell vizsgálni a kényszergyógykezeltre beutaltak foglalkoztatása szélesítésének, a tárgyi feltételek javításának lehetőségét.

Határidő: 1987. június hó

Felelős: az országos parancsnok helyettese
az IMEI főigazgató főorvosa

9. Ki kell dolgozni az intézet fenntartásán dolgozók arányának csökkentésére vonatkozó elképzeléseket, normatív előírásokat.

Ezek bevezetésére ütemtervet kell készíteni.

Határidő: 1987. szeptember hó

Felelős: az országos parancsnok helyettese

10. Végrehajtó intézetként külön-külön meg kell vizsgálni bizonyos javítási, karbantartási, energiaellátási feladatok bv. vállalati keretek között történő elvégzésének lehetőségét, feltételeit.

Határidő: vizsgálatra: 1987. szeptember hó
intézkedésre: 1988. szeptember hó

Felelős: az országos parancsnok helyettese

A termelés fejlesztése

1. A termelési profil átalakításánál törekedni kell arra, hogy az alkalmazkodjon jobban a rendelkezésre álló munkaerő összetételéhez, életkori sajátosságaihoz, adjon nagyobb lehetőséget az egyéni adottságok jobb figyelembevételére. A változást úgy kell végrehajtani, hogy az biztosítsa a népgazdasági igények, ellátási feladatok jobb teljesítését és a megfelelő gazdálkodási színvonal elérését; tegye lehetővé a szabadulás után is hasznosítható szakismeretek és gyakorlottság megszerzését, az eddigieknél jobban segítse a beilleszkedést a társadalomba.

Határidő: folyamatos

Felelős: az országos parancsnok
a vállalati igazgatók

2. A termelés fejlesztése érdekében intézkedéseket kell tenni az alkalmazott technika korszerűsítésére. A technika korszerűsítését a büntetésvégrehajtási munkáltatás sajátosságaival, a fogvatartottak teljes körű foglalkoztatásával összhangban lehet végrehajtani.

Határidő: folyamatos

Felelős: az országos parancsnok helyettese
a vállalati igazgatók

3. Elő kell segíteni és ösztönözni kell a bv. vállalatok egymás közötti és külső vállalatokkal történő — jelenleginél szélesebb — termelési együttműködésének létesítését.

Határidő: folyamatos

Felelős: az országos parancsnok helyettese

4. Meg kell vizsgálni a saját termelésű mezőgazdasági termékek feldolgozottsága növelésének, a saját értékesítés keretei bővítésének lehetőségét.

Határidő: vizsgálatra: 1987. december hó, intézkedésre: 1988. június hó

Felelős: az országos parancsnok helyettese
a célgazdaságok igazgatói

5. Felmérést kell végezni a költségvetési központi ellátásra történő termelésből a büntetésvégrehajtási vállalatok által átvehető profilokból. A felmérés után intézkedni kell a profilok átadására, illetve átvételére.

Határidő: a felmérésre: 1987. június hó, az intézkedésre: első ízben
1988-ban, aztán folyamatosan

Felelős: az országos parancsnok helyettese

6. Tanulmányozni kell a bv. ipari vállalatoknál és a célgazdaságoknál alkalmazott környezetszennyező technológiák csökkentésének és esetleges kiváltásának lehetőségét.

Határidő: 1987. december hó

Felelős: a vállalatok igazgatói

Az ösztönzés feladatai

1. A hatékonyabb ösztönzés érdekében törekedni kell a munkadíjszínvonal fokozatos emelésére, a munkadíjnak a végzett munkához, az elért teljesítményhez való szorosabb kapcsolódására.

Határidő: folyamatos

Felelős: az országos parancsnok helyettese
a vállalatok igazgatói

2. Az anyagi ösztönzés fokozása érdekében a vállalati rendszerű foglalkoztatásban bővíteni kell a teljesítménybérben díjazottak körét.

Határidő: folyamatos

Felelős: az országos parancsnok helyettese
a vállalatok igazgatói

3. A termelési verseny és az újtómozgalom fejlesztését elősegítő új, ösztönző szabályozást kell kidolgozni és bevezetni.

Határidő: a szabályozás kidolgozására: 1987. december hó a bevezetésére:
1988. január hó

Felelős: az országos parancsnok helyettese

4. Az intézeti munkáltatásban át kell térni a vállalati rendszerű díjazásra és elszámolásra. Ennek részeként az intézeti munkáltatásnál is fokozatosan be kell vezetni a teljesítménybérézést és gondoskodni kell annak kiszélesítéséről.

Határidő: 1988. január hó

Felelős: az országos parancsnok helyettese
az intézetparancsnok

5. Az illetékes szerveknél kezdeményezni kell:

- hogy a betegen szabaduló elítéltek táppénzes ellátásban részesüljenek;
- hogy a büntetési idő alatt elszenvedett üzemi baleset miatt jelenleg is igényelhető ellátások mértéke legyen azonos vagy közel azonos a munkaviszonyban állókéval;
- hogy a munkával töltött büntetési idő — egyedi elbírálás alapján — munkaviszonyként beszámítható legyen.

Határidő: 1987. június hó

Felelős: az országos parancsnok helyettese

6. A munkát végző fogvatartottak ösztönzését elősegítő anyagi és egyéb eszközöket rendszerbe kell foglalni, az értékelésre módszertani útmutatót kell kidolgozni.

Határidő: 1988. június hó

Felelős: az országos parancsnok általános helyettese
az országos parancsnok helyettese

A szakképzés, szakoktatás feladatai

1. Törekedni kell arra, hogy a fogvatartottak egyre nagyobb hányada szakképzésben, szakoktatásban részesüljön. Ennek keretében a szakmunkásképzés mellett a betanított-munkás-képzés rendszerében a képesítést adó szakoktatást kell előnyben részesíteni.

Gondoskodni kell a szakoktatás személyi és tárgyi feltételeinek javításáról.

Határidő: folyamatos

Felelős: az országos parancsnok általános helyettese
az országos parancsnok helyettese
az intézetparancsnokok

2. Erősíteni és hatékonyabbá kell tenni a vállalatok által rendezett szakképző tanfolyamok előkészítésének, megszervezésének koordinálását; bővíteni kell a központi szervezésű tanfolyamok számát és körét.

Határidő: folyamatos

Felelős: az országos parancsnok általános helyettese
az országos parancsnok helyettese

3. Meg kell vizsgálni a büntetésvégrehajtási vállalatok, illetve intézetek közös szakképző tanfolyamok szervezésében és végrehajtásában való együttműködésének, az ehhez szükséges személyi és tárgyi feltételek biztosításának lehetőségét. Ezt követően el kell készíteni a közös tanfolyamok lebonyolításának rendjére, gyakorlatára vonatkozó intézkedést.

Határidő: a vizsgálat elvégzésére: 1987. december hó
az intézkedés kiadására: 1988. június hó

Felelős: az országos parancsnok általános helyettese
az országos parancsnok helyettese

4. Fel kell mérni a büntetésvégrehajtási vállalatok profiljától eltérő szakmában történő szak- és betanítottmunkás-képzés feltételeit, meg kell vizsgálni megszervezésük, beindításuk lehetőségét.

Határidő: 1988. december hó

Felelős: az országos parancsnok általános helyettese
az országos parancsnok helyettese

5. Ki kell alakítani a munkaalkalmassági szűrő- és célvizsgálatok rendszerét, működési mechanizmusát, javaslatot kell készíteni a személyi és tárgyi feltételek biztosítására.

Határidő: vizsgálatra: 1987. június hó
intézkedésre: 1988. március hó

Felelős: az országos parancsnok általános helyettese
az országos parancsnok helyettese

A termelés irányításának fejlesztése

Az irányítás fejlesztésének feladatai

1. A munkáltatás fejlesztése szükségessé teszi az irányító és a munkáltatást végző szervezetek kapcsolatának továbbfejlesztését. Ennek érdekében gondoskodni kell a büntetésvégrehajtási vállalatok működésének — az általánostól eltérő — szorosabb felügyeletéről, irányításáról és segítségéről. A feladatok eredményes végrehajtása érdekében fokozni kell a központi irányítás szerepét.

Határidő: folyamatos

Felelős: az országos parancsnok

2. A központi irányítás erősítése mellett növelni kell a vállalatok önállóságát mindazonokon a területeken, amelyek elősegítik a helyi büntetésvégrehajtási és gazdálkodási feladatok összehangolt, hatékony teljesítését.

Határidő: folyamatos

Felelős: az országos parancsnok

3. Ki kell dolgozni a központi irányítás szerepének fokozására vonatkozó részletes szabályokat, valamint el kell készíteni a vállalatok belső irányításának fejlesztését meghatározó irányelveket.

Határidő: 1987. június hó

Felelős: az országos parancsnok helyettese

4. Nagy figyelmet kell fordítani a fogvatartottak munkáját közvetlenül irányítók bv. szakmai, illetve szakirányú képzettségére és ezzel összefüggő továbbképzésükre. A többirányú követelménynek megfelelő munkáltatók alkalmazását (felvételét) az átlagosnál magasabb kereseti szint biztosításával is elő kell segíteni.

Határidő: folyamatos

Felelős: az országos parancsnok helyettese
a vállalati igazgatók

5. Fel kell mérni a vállalatokhoz tartósan vezényelt hivatásos állományú termelésirányítók létszám szükségletét — figyelemmel a biztonsági, nevelési és szakmai követelményekre.

Határidő: 1987. június hó

Felelős: az országos parancsnok helyettese

A jogi szabályozás és az anyagi erőforrások fejlesztése

1. Meg kell vizsgálni a büntetésvégrehajtási vállalatokra vonatkozó speciális, önálló szabályozás kidolgozásának és hatályba léptetésének lehetőségét. A vizsgálatra alapozva szükség szerint kezdeményezni kell az önálló, speciális szabályozás kormányzati szervekhez történő előterjesztését.

Határidő: 1987. december hó

Felelős: az országos parancsnok

2. Az állami költségvetés tehermentesítése, a büntetésvégrehajtás fejlesztési erőforrásainak bővítése érdekében törekedni kell a vállalatok számára nyújtott adókedvezmények körének szélesítésére, különösen a legnagyobb adóterhet jelentő általános nyereségadó, termelési adó elengedésének elérésére.

Határidő: 1987. december hó

Felelős: az országos parancsnok helyettese

3. Vizsgálatot kell végezni a büntetésvégrehajtási vállalatok és költségvetési gazdálkodó szervezetek részére történő piaci (értékesítési) kapcsolat kiépítésének és fejlesztésének lehetőségeiről.

Határidő: 1987. december hó

Felelős: az országos parancsnok helyettese

A munkáltatási koncepció továbbfejlesztése, a szervezet fejlesztése

A munkáltatási koncepció továbbfejlesztésének feladatai

1. A munkáltatást érintő különböző jogi és közgazdasági szabályozás várható változásaira tekintettel a munkáltatásfejlesztési koncepciót folyamatosan karban kell tartani és a szükséges módosításokkal át kell vezetni.

Határidő: folyamatos

Felelős: az országos parancsnok

2. A koncepció továbbfejlesztése, a megoldásra váró elméleti és gyakorlati kérdések tisztázása érdekében a munkát tovább kell folytatni. Így

— a fogvatartottak munkáltatása jogi helyzetének elemző feldolgozására;

— a büntetésvégrehajtási munkáltatás irányának, termelési profiljának, szervezeti formáinak felülvizsgálatára;

— a büntetésvégrehajtási vállalatoknál alkalmazható szervezési eljárásokra;

— az elítéltek anyagi ösztönzési rendszere elvi és gyakorlati kérdéseinek elemzésére

a büntetésvégrehajtás középtávú tudományos tervével összhangban kutatási tervet kell készíteni. A kutatási tervek jóváhagyása után a kutatómunkát be kell indítani.

Határidő: a kutatási terv elkészítésére: 1987. március hó

a kutatás beindítására: 1987. június hó

Felelős: a kutatási terv elkészítéséért és a kutatások beindításáért:

az országos parancsnok általános helyettese

az országos parancsnok helyettese

az érintett intézetek (vállalatok) vezetői

A szervezet fejlesztéséhez kapcsolódó feladat

1. El kell készíteni a munkáltatásfejlesztési koncepció kidolgozásánál felmerült, az irányítással és szervezettel összefüggő, de a szervezetfejlesztési koncepció keretében ki-munkálható kérdéseknek a tematikus vázlatát. A vázlatot a szervezetfejlesztési koncepció kidolgozását végző bizottság rendelkezésére kell bocsátani.

Határidő: 1986. december hó

Felelős: az országos parancsnok helyettese

Az intézkedési terv végrehajtásának ellenőrzése, értékelése

1. Két év múlva a Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnokságának vezetői értekezlete tárgyalja meg az intézkedési terv végrehajtásának helyzetét, határozza meg az esetleg szükségessé váló módosításokról, tűzze ki a további feladatokat.

Határidő: 1988. december hó

Felelős: az országos parancsnok

2. A büntetésvégrehajtás munkáltatásfejlesztési koncepciója intézkedési tervének idő-arányos feladatai teljesítéséről évente, az előző évi munkáltatási feladatok végrehajtásáról készülő jelentésben is számot kell adni.

Határidő: folyamatos

Felelős: az országos parancsnok helyettese

3. Az intézetparancsnokokat, vállalati felsőszintű vezetőket be kell számoltatni az intézkedési terv és a helyi intézkedések végrehajtásáról.

Határidő: 1988. szeptember hó

Felelős: az országos parancsnok helyettese

A büntetésvégrehajtás gazdasági helyzete, és a helyzet várható alakulása 1987-ben

Ha pontos eredményre akarunk jutni a gazdasági folyamatok elemzésénél, alapvető összefüggésként kell figyelembe vennünk: a gazdasági folyamatok egy adott időpontban statikusan ugyan leírhatók, de kialakulásuknak mindig vannak előzményei, s a meghozott döntéseknek mindig lesznek következményei. Testületünk gazdasági helyzetét elemezve tehát tekintetbe kell venni a korábbi döntések nyomán kialakult pillanatnyi helyzetet, és fel kell készülnünk újabb döntések meghozatalára, amelyek eredményeképpen újabb gazdasági szituációk alakulnak ki.

A fent említett általános összefüggésen túl a gazdasági helyzetet elemezve arról sem feledkezhetünk el, hogy testületünk a népgazdaság egészének részeként működik. Tehát mindaz, ami a népgazdaság helyzetének alakulását meghatározza, közvetlenül vagy közvetett módon determinálja testületünk gazdálkodását is. Zárt, önálló jellegénél fogva ugyanakkor testületünk totalitásként is működik, hisz gazdálkodásunknak van egy sor olyan sajátossága, amely kizárólag csak ránk vonatkozik.

Gazdasági helyzetünk közvetlen leírásánál különösen e két utóbbi összefüggést kell figyelembe vennünk: egyfelől a népgazdaság egésze helyzetének alakulását, valamint ennek hatását testületünk gazdálkodására, másfelől gazdálkodásunk specifikus vonásait, melyek döntéseinket közvetlenül, direkt módon befolyásolják.

A Központi Bizottság novemberi ülése népgazdaságunk helyzetét részletesen, a valóságnak megfelelően elemezte. Számunkra ez megkönnyíti az 1987-ben várható gazdasági tendenciák felismerését. A Központi Bizottság értékelése röviden összefoglalva: az 1985—86 során kialakult gazdasági folyamatok azt eredményezték, hogy gazdasági teljesítményeink eddig, részarányosan, nem alapozták meg az MSZMP XIII. kongresszusán elfogadott gazdasági programunk végrehajtását. A népgazdasági folyamatok áttekintésénél — a Központi Bizottság határozata alapján is — különbséget kell tennünk az általunk befolyásolható és a tőlünk függetlenül létrejött körülmények között. Ezek közül a legfontosabbak:

— Az 1986-os központi bizottsági határozatot, amely a termékszerkezet-váltás gyorsítására vonatkozott, nem sikerült teljesen végrehajtani. Az iparvállalatok csaknem egyharmada veszteséges, ez pedig megsemmisíti a megtermelt jövedelmek egyharmadát.

— Az anyag- és energiaköltségek növekedési üteme általában meghaladja a termelés növekedését.

— Szinte évtizedes probléma a nemzeti jövedelem úgynevezett túlelosztása.

— Az 1986. évi aszálykár körülbelül 200 millió dollár értékű.

— Az élelmiszerek világpiaci ára számottevően esett. A kenyérgabonáé közel 20%-kal, a kukoricáé mintegy 50%-kal.

— Összességében mind szarvasmarha-, mind sertésállományunk csökkent. E tényezők hatására gazdaságunk egyensúlyi helyzete jelentősen romlott. A külpiazi helyzet negatív alakulása, a nemzeti jövedelem már említett túlelosztása együttesen államadósságunk növekedését eredményezte. A túlelosztás eredményeként költségvetési deficitünk az év végére jelentősen meghaladja a tervezettet. Ezért 1987-ben az alábbi gazdaságpolitikai intézkedések mennek végbe:

— A jövedelmek túlelosztásának megszüntetése érdekében, fékezni kell kiáramlásukat.

— A költségvetési deficit csökkentése céljából jelentősen vissza kell fogni a költségvetési szervek kiadásait.

— A veszteségesen termelő üzemek számát mérsékelni kell. A Központi Bizottság határozata is számol ezzel, amikor előrevetíti, hogy a munkaerő egy részét a jövőben át kell irányítani más területekre. Ugyanakkor ez a munkahelyváltogatás magában hord egy rövidebb-hosszabb munkanélküliséget, amelynek eredményeként túlkínálat jelentkezik a munkaerőpiacon.

— A nettó államadósság komoly terheket ró gazdaságunkra, a csökkenő világpiazi árak mellett jelentősen növelni kell a jó minőségű, exportra kerülő termékeink számát.

Bár a büntetésvégrehajtás önálló szervezatként tevékenykedik, mindenki számára nyilvánvaló: a népgazdaság egészét jellemző folyamatok kihatnak testületünkre is, megszabva gazdasági mozgásterünket. A népgazdasági folyamatokon túlmenően testületünk gazdálkodását specifikus vonások is jellemzik, ezért amikor az 1987-es év feladatait határozzuk meg, vizsgálat tárgyává kell tennünk az 1986-ban nálunk lejátszódott gazdasági folyamatokat is. E folyamatok szempontjából gazdaságunk három fő területe különböztethető meg: a vállalati gazdálkodás, a költségvetés és az anyagi-technikai ellátás.

Ha a **vállalati gazdálkodás** 1986-os összesített eredményét megnézzük, első pillantásra nincsenek gondjaink. A vállalati bruttóárbevétel 5-6%-kal meghaladja az 1985. évit; előreláthatólag a nyereségünk is 10-12%-kal magasabb lesz az előző évinél. A népgazdasági átlagot meghaladó növekedési ütemünk mögött azonban olyan negatív tendenciák rejlenek, amelyek 1980-tól folyamatosan erősödve aktivitásunk csökkenése esetén már gazdálkodásunk eredményességét is veszélyeztetik. Melyek ezek a tendenciák?

— Érezhetően csökken a fogvatartottak munkája iránti kereslet. A vállalatok gazdálkodása — a külső munkák felé fordulva, a saját termelési profilt gyakran elveszítve — egyre labilisabbá válik.

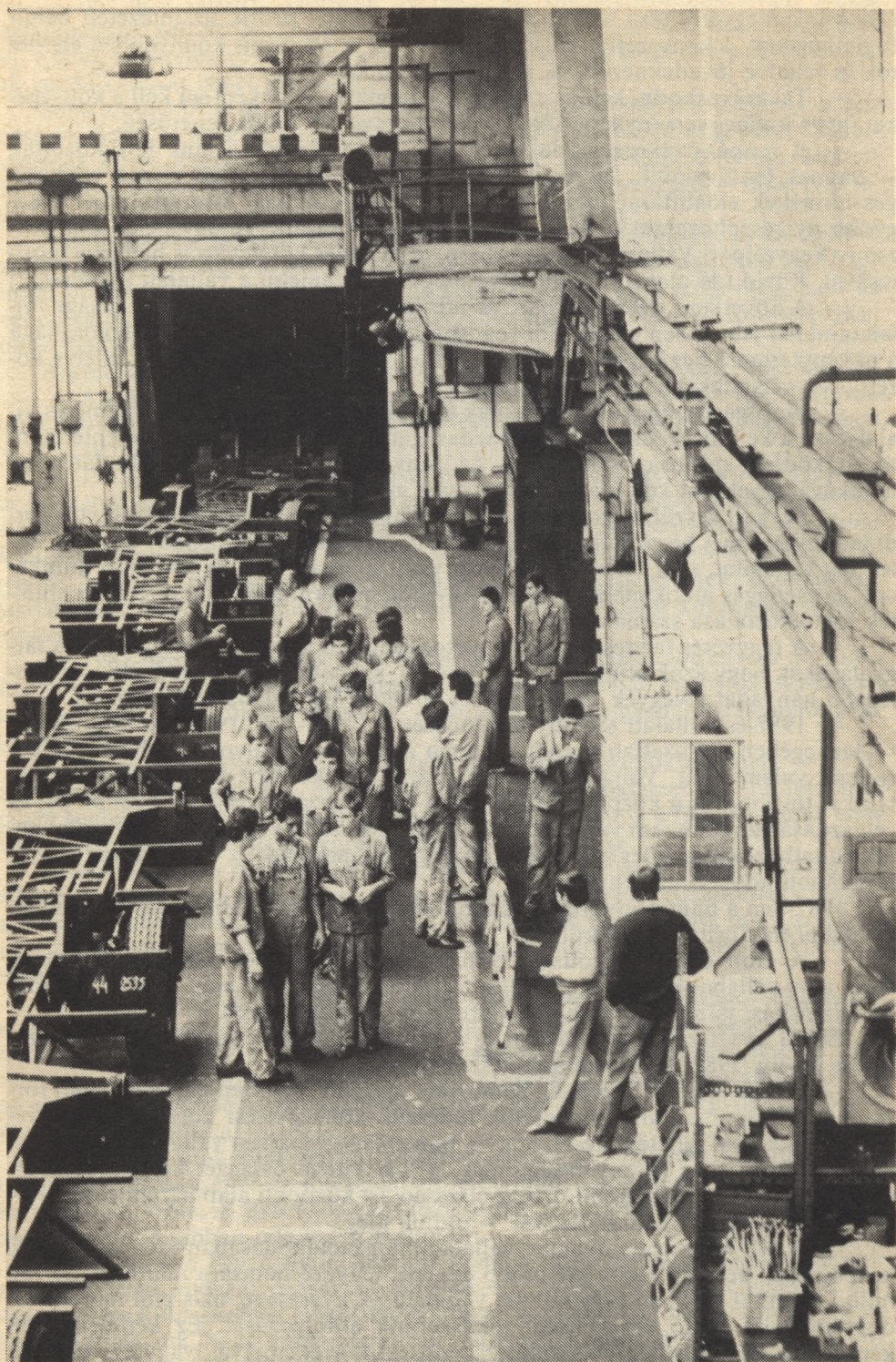
— A hagyományos bv. termékek területén a korábban kialakult piaci részesedési arány fenntartása csupán egyre nagyobb erőfeszítéssel biztosítható.

— A túlfoglalkoztatás — és az ebből adódó hatékonyságcsökkenés — vállalatainknál tipikussá vált.

— Külön elemzést kívánnak a következő témák: a minőség, a piaci értékítélet, a verseny előtérbe kerülésének hatása; a rendelésállomány csökkenése, szerkezeti összetételének változása; az anyagbeszerzési nehézségek növekedése; a fogvatartottak létszámának emelkedése és összetételének folyamatos romlása stb.

Vállalataink gazdálkodását újabb veszélyek is fenyegetik. A kooperáló cégek, illetve a külső munkahelyen elítélteket foglalkoztató vállalatok sorozatosan — úgymond visszavonulnak. Ez érhető tetten például a Szegedi Kenderfonó Vállalat és a Börzsöny Vegyipari Vállalat kapcsolatában, a tököli bv. intézet és a Csepel Autógyár helyzetének alakulásában és így tovább. Felmerül a kérdés: mi a teendő? Hogyan tudjuk e negatív tendenciák hatását kivédeni?

— Erősíteni kell vállalataink piacfeltáró munkáját, mind a belső, mind a külső foglalkoztatás területén. Tudomásul kell vennünk: bár a büntetésvégrehajt-

Fiatalkorúak külső munkán a Csepel Autógyárban

tási célok megvalósítása számára kedvezőbb a saját profil, az intézetten belüli foglalkoztatás, a kényszerítő külső körülmények miatt mégis könnyebben elérhető és relatíve jövedelmezőbbek is a külső munkák.

— Takarékoskodni kell az anyaggal, energiával, csökkenteni kell a költségeket, mert a piaci versenyképesség növelésére csak így nyílik lehetőség.

— A termékszerkezet átalakításában — noha lehetőségeink korlátozottak — vannak tennivalóink. Az alacsonyabb nyereséghezozamú vagy éppen veszteséges termékek előállítását meg kell szüntetni, vagy át kell csoportosítani a nagyobb nyereséghezozamot biztosító termékek előállítására. Ahogy például a Bőrszőny Vegyesipari Vállalat tette az erősen veszteséges kötélgyártás háttérbe szorításával. Rövid idő alatt több millióval meg tudták emelni a vállalati nyereséget!

— A következő évben várható árintézkedések hatására mezőgazdasági vállalatainknál jelentősen emelkedni fog az állattenyésztés gazdasági hatékonysága a növénytermeléshez képest. Ez előrevetíti a termékszerkezet — rövid, illetve közép távú — átalakításának szükségességét.

— Mezőgazdasági vállalatainknak továbbra is számottevő ipari termelés kialakítására kell törekedniük. Ez célgazdaságaink jövedelmezőségét egyenletesebbé, működését gazdaságosabbá teszi. Az irány eddig is helyes volt, céltudatosabb munkával igyekezni kell újabb eredmények elérésére.

— Fel kell készülni arra, hogy a külső munkák vonatkozásában jelentős fordulat következhet be. A népgazdaság várhatóan felszámolja néhány kevésbé hatékony vállalatát, s az innen átirányított vagy spontán módon átáramló munkaerő, az esetleges munkanélküliség — kedvezőtlen körülményeket teremt az elítéltek foglalkoztatása számára.

— A fegyveres társtestületekkel változatlan intenzitással folytatni kell a tárgyalásokat, hogy azok áruink — például cipő, ágynemű, fehérnemű stb. — jelentősebb hányadát átvegyék. Biztos piacot teremtve így vállalataink számára.

Az 1987-es vállalati szabályozórendszer — 1985-höz, 1986-hoz viszonyítva — lényegében változatlan marad. Csupán a keresetszabályozás előírásai szigorodnak valamicskét. Vállalatainkat ezek azonban kevésbé érintik. Iparvállalatainkat továbbra is a központi átlagkereset-szabályozási formába sorolták be, és célgazdaságainkban sem változott az átlagkereset szabályozása. De ami vállalataink vonatkozásában a legfontosabb: érvényben maradnak az 1985. január 1-jétől megkapott adókedvezmények.

1987-ben a büntetésvégrehajtás területén a központi szabályozástól eltérően az alábbi módosításokra kerül sor.

— A Honvédelmi Bizottság 1986. szeptemberi ülésén hozzájárult ahhoz, hogy a bv-vállalatoknál dolgozó fogvatartottak munkabére után fizetett társadalombiztosítási járulékot a büntetésvégrehajtás visszatarthassa.

Ebből az Országos Tervhivatal és a Pénzügyminisztérium több mint kétszerezésére emelte 1987. évi beruházási színvonalunkat.

— A Honvédelmi Bizottság határozata alapján 1987-ben egyes vállalati forrásokat átcsoportosítunk, és belőlük fedezzük költségvetési kiadásaink egy részét. E határozat lehetővé teszi, hogy a büntetésvégrehajtási vállalatok termelési költségei között, az össznyereségtömeg 20%-át kitevő összeget költségvetési kiadásként lehessen elszámolni. Ezt az elszámolást központi alap létrehozásával — s az abból történő finanszírozással — oldjuk meg.

— A HB határozata nyomán vállalataink gazdálkodásában idén változások következnek be. Egyfelől a két utóbb említett tényező hatására mintegy 120-130 millió forinttal csökken éves szinten vállalataink nyeresége, másfelől mindez indokolttá teszi belső érdekeltiségi rendszerünk átdolgozását. Ez kétféleképpen képzelhető el: a jelenlegi érdekeltiségi rendszer korrekciójával, vagy egy teljesen új érdekeltiségi rendszer kialakításával.

— Bár nem tartozik szorosan az 1987. évi szabályozórendszerhez, mégis foglalkoznunk kell az ún. „hozzáadott értékadó” lehetséges hatásának elemzésével. Ennek bevezetésére előreláthatólag 1988 januárjától kerül sor, s ez vállalataink gazdálkodását ismét jelentősen módosítja majd.

Soha szem elől nem tévesztve a büntetésvégrehajtás alapvető célját — a biztonságos őrzés és nevelés megvalósítását —, a vállalati feladatokkal való foglalkozásnak egyre nagyobb szerepet kell biztosítani testületünk életében. Hiszen vállalati gazdálkodásunk — a HB szeptemberi határozata nyomán — most már jelentősen befolyásolja a költségvetési gazdálkodásunkat is!

A költségvetési gazdálkodás 1987-ben szintén nagy feladatokat ró testületünk színté valamennyi tagjára. Bár 1986-hoz képest 1987-ben több mint 100 millió forinttal bővült költségvetési keretünk, de gondjainkat ez nem oldja meg, mert az eredetileg tervezett költségvetési előirányzathoz képest 225 millió forinttal kevesebbet hagyt jónak a Pénzügyminisztérium!

A költségvetési gazdálkodásban két fontos tényezőt kell szem előtt tartani:

— A takarékos gazdálkodás megvalósítását, mely testületünk létérdeke, ennek elmulasztása ugyanis magát a büntetésvégrehajtási feladatok végrehajtását veszélyezteti!

— 1985-ös tapasztalataink alapján még mindig fenyeget az a veszély, hogy az intézetek számára szétosztott költségvetési keret — amely összköltségvetésünknek mintegy felét teszi ki — nem kerül felhasználásra, maradvány képződik. A költségvetési gazdálkodás területén dolgozó munkatársainknak fokozott figyelmet kell fordítaniuk arra, hogy ilyen összegek ne képződjenek! A takarékos gazdálkodás mellett tehát az utolsó fillérig fel kell használni költségvetési keretünket!

Az 1987-ben rendelkezésünkre bocsátott költségvetési előirányzat a büntetésvégrehajtási testület működését nagyobb zökkenők nélkül biztosítja. A hiányokat a vállalati eszközök bevonásával, jobb munkával, a gazdálkodás javításával kell pótolnunk.

Az anyagi-technikai ellátás a büntetésvégrehajtás gazdálkodásának — a vállalati gazdálkodás mellett — egyik legbonyolultabb, legösszetettebb területe: magában foglalja a hivatásos állomány ellátását és tartalmazza a fogvatartottak ellátásával kapcsolatos büntetésvégrehajtási tevékenységet is.

A fogvatartottak norma szerinti folyamatos ellátása az év során az anyagi területen dolgozó egész állománytól nagy erőfeszítést igényelt. Az állomány fegyelmének, hivatástudatának és áldozatkész munkájának köszönhető, hogy az elitelttek ellátási színvonala nem romlott a kedvezőtlenül alakuló anyagi feltételek ellenére sem.

A gondos munka mellett is tovább csökkentek a biztonságos ellátáshoz szükséges készleteink. Ezt a csökkenést meg kell állítanunk, mert egyébként a folyamatos ellátást zavaró problémák sora alakulhat ki. Nagy erőfeszítéseink ellenére sem tudunk alapvető változást elérni a tárolás és a mosás területén fellépő gondjainkkal kapcsolatban. Előttünk álló sürgős feladat: a vegytisztítás problémájának megoldása!

A fogvatartottak által okozott kártérítések száma emelkedik, forintbeli értéke nő. Lényegesen eltér az intézetekben lefolytatott kártérítési eljárások száma, és forintbeli értéke. A takarékos gazdálkodásnak ez is elemét képezi, a kártérítési problémákra is jobban oda kell figyelnünk!

1987-ben — a Pénzügyminisztérium tájékoztatása szerint nem számíthatunk az árváltozások ellensúlyozására, a költségvetési kiadás és norma emelésére. Árváltozásokra különösen az élelmiszerek beszerzése terén kell számítanunk. Ha figyelembe vesszük, hogy a fogvatartottak élelmezési költségének kb. 30%-át állati fehérje, másik 30%-át gabonafélékből készült áruféleségek beszerzésére fordítjuk,

levonhatjuk azt a következtetést: ha ezen a területen ármozgások következnek be, ezek alapvetően befolyásolhatják a fogvatartottak ételmezésének alakulását.

Mind a Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnokságán, mind az intézetek anyagi szolgálatainál koncentrálnunk kell az ételmezési ellátás további javítására és az esetleges áremelkedések mellett is biztosítani kell — minimális célkitűzés-ként — a szinten tartást. Ennek érdekében:

— Keresni kell a Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága közreműködésével az olcsóbb élelmiszerek beszerzési forrásait, és be kell azokat kapcsolni ellátási rendszerünkbe.

— Fokoznunk kell a saját termelés bevonását a fogvatartottak ételmezésébe. Törekedni kell minden intézetnél a zöldségtermesztés, a kisállattartás lehetőségeinek feltárására, és megvalósítására. E törekvések egyetlen mércéje: olcsóbban kell az egyes élelmiszer-féleségeket előállítanunk, mint amennyiért azok a piacon beszerezhetők. Gyakran akadály a ilyen olcsóbb termelésnek, hogy a bérköltségek a termékek előállításának költségeit terhelik. Meg kell vizsgálni annak a lehetőségét, hogy a barkácműhelyek mellett szervezhető-e ún. hobbikertészek? Ezek mennyiben illeszthetők be a büntetésvégrehajtás őrzési, nevelési rendszerébe? Kedvező feltételek esetén növelnünk kell a saját termelést!

Helyzetünk az előző évekhez képest az 1987-es évben sem lesz kedvezőbb. Sőt ahhoz, hogy ne romoljon, erőfeszítéseket kell tennünk. Ez megkívánja állományunk egészének mozgósítását, a fogvatartottak e tevékenységbe bekapcsolható részének aktivizálását egyaránt. Csak így teremthetjük meg annak a lehetőségét, hogy gazdálkodásunkat 1987-ben is szinten tarthassuk.

Dr. Kozma Pál

Művezetők a büntetésvégrehajtásban

A büntetésvégrehajtás eredményessége alapvetően attól függ, hogy a büntetést végrehajtó szervezet tagjai milyen mértékben tudják érvényre juttatni a jogszabályok előírásait. E nagy horderejű folyamatban jelentős szerepet töltenek be azok a testületi tagok, akik közvetlen kapcsolatban állnak az elítéltekkel. Közülük a kapcsolat idejének hosszúságát tekintve kiemelkedik az őr, a nevelő és a művezető.

A művezető ugyanakkor nem csupán a büntetésvégrehajtási folyamat szereplője, hanem tevékeny figurája a termelési folyamatnak is. Sőt ahogy ütközőpont a büntetésvégrehajtási folyamatban, úgy a termelési folyamatban is az. Az előbbiben mint munkáltató és nevelő, az utóbbiban mint irányító és végrehajtó.

Más szavakkal: a polgári vállalatok művezetői kulcspozíciókat foglalnak el a termelő szervezeteken belül, amennyiben a termelési folyamatokat irányító vezetés és a végrehajtó munkásság között állnak. Mivel a művezetőknek egyidejűleg kell érvényesíteniük a büntetésvégrehajtás és a vállalatvezetés akaratát, e kettős feladat igen kemény követelményeket támaszt velük szemben. A feladatok önmagukban is sokrétűek: *szakmailag irányítani, őrizni és nevelni* — igencsak komplex tevékenység. A büntetésvégrehajtásnál dolgozó művezetők helyzetének megítélésénél e hármas funkciót mindig figyelembe kell venni.

Mielőtt rátérnénk a büntetésvégrehajtás szolgálatában álló művezetők helyzetének elemzésére, röviden áttekintjük a művezetők szerepét a polgári életben. Ez ugyanis a 60-as évektől kezdődően mindig ki-, illetve visszahatott a bévés művezetők helyzetének, szerepének módosulására.

A művezetők helyzete a felszabadulás előtt még kiélezettebb volt, mivel nemcsak a vállalatvezetés és a végrehajtó munkás között, hanem a profit érdekeltsgű tőkés és a kizsákmányolt munkás között is ő állt, ő közvetített. Ebből eredően közvetlenül a felszabadulás után sokukat jogosan munkásnyúzóknak ítélték, és jelentős tisztogatást hajtottak végre soraikban. Utánpótlásuk ekkortájt még nem jelentett gondot, ám a művezetői réteg presztízvesztése negatívan hatott az üzemek gazdasági eredményeire. A művezetők tekintélyének csökkenése miatt sok helyütt maga a munkafegyelem is gyengült.

Az első ötéves terv beindításakor a művezetők a figyelem középpontjába kerültek. Megítélésüket a pártvezetés részéről az alábbi Sztálin-idézet határozta meg: „Ilyen vezetők, kicsik és közepesek, nálunk tízezrével vannak, ezektől az emberektől függ egész népgazdaságunkban a termelés sorsa.” Hasonlóan ítélte meg a Szakszervezetek Országos Tanácsa a művezetők helyzetét az 1950. január 20-án megtartott első országos művezetői értekezleten, ahol az alábbiakat rögzítették: „Megváltozott a művezetők és a mesterek helyzete és szerepe az üzemekben. Nincs ellentét a munkások, művezetők érdeke között”.

Ezen elvek megvalósítását azonban már a korabeli gazdaság- és társadalompolitika lehetetlenné tette. A gyakorlatban a művezetők nem kapták meg tevé-

kenységükhöz a szükséges feltételeket, presztizsük tovább csökkent, és a központilag meghatározott elvek ellenére gyakran kerültek a felülről és az alulról jövő támadások keresztútjába. Az ötvenes évek közepén tovább súlyosbította a helyzetet az egyre élesebben jelentkező utánpótlás hiánya is.

A hatvanas évektől kezdve a vállalatok egyre nagyobb önállóságot kaptak, a művezetők helyzete megszűnt központi kérdés lenni, ezt azonban nem követte a velük kapcsolatos gondok és problémák megszűnése. A vállalati önállóság erősödésével a vállalaton belüli irányítás súlypontja erőteljesen a vállalati felső vezetés irányába tolódott, ez pedig a művezetők önállóságát tovább mérsékelte, vezetési eszközeik tovább zsugorodtak. Ez a jelenség számos vállalatnál még ma is belső irányítási — és közvetve gazdasági — problémát jelent. Például ha a művezető alig szólhat bele a beosztott munkások bérének meghatározásába, akkor nem képes hatékonyan irányítani a hozzá tartozó termelőegységet.

A történelmi folyamatot jól jellemzi a művezetőkre vonatkozó rendeletek, törvények tartalmának és terjedelmének alakulása. A felszabadulás utáni első, művezetőkre vonatkozó intézkedés az 1023/1951. (VII.15.) MT számú határozat volt. Ez a minisztertanácsi határozat nyolc fejezetben és 44 pontban részletesen megszabta a művezetők jogait és kötelezettségeit. Ezt követően a 35/1964. (XII.29.) számú kormányrendelet szabályozta a művezetők helyzetét: hat paragrafusban és 28 pontban. Mindkét rendelet központilag rendelkezett a művezetők-ről.

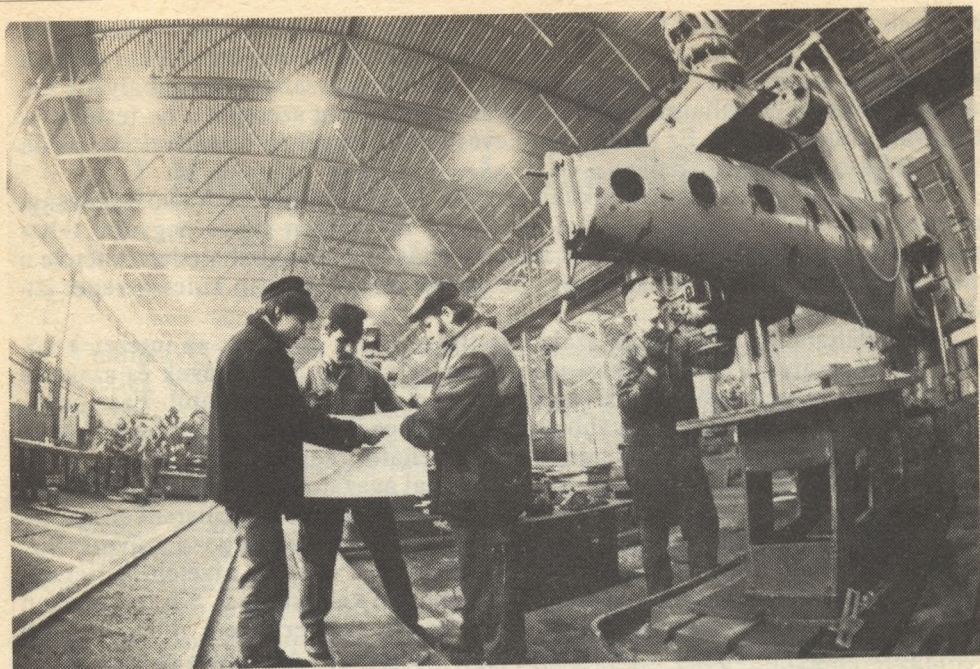
Jelenleg a 15/1973. (VII.2) MT számú rendelet van érvényben. Ez összesen két paragrafus és 6 pont terjedelemben a következőket tartalmazza. „Az ágazati miniszter a szükséghez képest irányelveket ad ki, hogy a vállalatok a szakmai sajátosságoknak megfelelően az ügyrendben hogyan szabályozzák a művezetők jogait és kötelezéseit.” A rendelet tehát minisztériumi szintű irányelvek alapján a vállalatokra bízta a művezetők tevékenységének meghatározását. Miután a büntetés-végrehajtásnál a művezetőkre vonatkozó minisztériumi szintű irányelvek nem kerültek kiadásra, a bv-vállalatok művezetőinek munkaköri leírásai szervezeti egységenként eltérnek egymástól.

A bv-vállalatok szerves részei népgazdaságunknak, ezért művezetőink helyzetét vizsgálva visszaköszönnék a polgári vállalatoknál megtalálható problémák. Ugyanakkor míg a polgári művezetők a bévés művezetők hármass feladatköréből csak a termelés szakmai irányításával foglalkoznak, csak az ebből eredő kívánalmaknak tesznek eleget, addig a mi művezetőink el kell hogy lássák őrzési és nevelési funkciójukból eredő, nem kevés felelősséggel járó feladataikat is.

Helyzetük még az első, termelési funkciót tekintve is nehezebb, hisz az irányításuk alá tartozó munkaerő — ellentétben a polgári vállalatok munkaerőállományával — túlnyomórészt szakképzetlen, alacsony szellemi színvonalon álló, munkakerülő emberekből tevődik össze. Velük kell végrehajtani a kitűzött termelési feladatokat, üzemeltetni a technológiai berendezéseket, biztosítani a megfelelő minőséget, betartani a munkavédelmi előírásokat, óvni a műhely rendjét és még sorolhatnánk tovább a feladatok tömkelegét.

Már írtunk a büntetés-végrehajtási és termelési folyamatok kettős kulcspozícióját betöltő művezetők-ről. De azt még nem említettük, hogy a művezetőknek adminisztratív, szervezési teendőik is vannak. Pedig a termelési bizonylatok elkészítése, a műhelyen belüli munka elosztása, a termeléshez szükséges anyagok biztosítása a legtöbb helyen a művezető feladata. Ezen túlmenően felelősség terheli őket az állag- és vagyónbiztonság, valamint a tűz- és balesetvédelmi szabályok vonatkozásában is.

Minél magasabb színvonalon valósul meg a termelés szervezettsége, annál kisebb teher nehezedik a végrehajtókra és a végrehajtókat közvetlenül irányítókra. Például a részletesen és precízen kidolgozott technológiai utasítás, a közpon-

Munkamegbeszélés a sándorházai acélszerkezeti üzemben

tilag szervezett anyagbiztosítás nagy mértékben megkönnyíti a művezetők dolgát. A termelőegység műszaki színvonala, valamint a végrehajtók szakmai képzettségére komolyan befolyásolja a művezetők megterhelését.

Az alábbiakban a bévés művezetők hármasa (őrzési, nevelési, termeltetési) feladatkörét részleteznénk. Őrzési feladataik a fogvatartottak — körleten való — átvételétől a fogvatartottak munkavégzés utáni — körleten való — leadásáig tart. Az őrzést tehát a termelési feladatok által meghatározott térben kell ellátniuk. Míg a körletek kialakításakor figyelembe vették az őrzés céljait, az üzemek, műhelyek berendezését elsősorban a gyártás technológiájától tették függővé, az őrzésbiztonsági szempontok itt csak másodlagosan érvényesültek, egyes helyeken például a riasztórendszert csak utólag szerelték fel.

Ebből eredően nem véletlen, hogy a szökési kísérletek többsége munkaterületekről indul ki. A műhelyek adottságai, a művezetőkre bízott elítéltek száma (átlagosan 30-40 ember, de lehet 100-120 is!) miatt a művezető nem tudja folyamatosan és közvetlenül szemmel tartani valamennyiüket. Emiatt állandó készültségben érzi magát, és ha jól ismeri fogvatartottait, azok előéletét, bűncselekményeit, őrzési fokozatát, kapcsolattartási problémáit, akkor se lehet biztos abban, hogy maradéktalanul ellátta őrzési feladatait.

Nevelési szempontból igen fontos a művezető megjelenése, magatartása, személyes példamutatása. Amikor a művezető az elítélteket megfenyegeti, megjutalmazza, teljesítményüket értékeli, akkor mind a munkáltatás, mind a büntetés-végrehajtási nevelés szempontjából igen felelősségteljes munkát végez. Az e területen elkövetett hibák nemcsak a munkateljesítmények csökkenését okozhatják közvetlenül, hanem károsan befolyásolhatják a büntetés-végrehajtás nevelési célkitűzéseinek érvényesülését is. Sőt egyes esetekben rendkívüli események forrásává is válhatnak.

A személyes ráhatás jelentőségét nagymértékben növeli, hogy a fogvatartottak folyamatosan a művezetővel töltik el a legtöbb időt. Naponta nyolc órán át

képviseli a művezető mint hivatalos személy a büntetésvégrehajtási testületet. Ha meginog, ha erkölcsi tartása meglazul, ha összejátszik az elítélttel, akkor alássa a bv-testület tekintélyét. Ha megköveteli az előírások, szabályok, szabályzók betartását, akkor meg vállalnia kell az állandó ütközőpont szerepét a bv-testület és a fogvatartottak között. Ez pedig nem kevés felelősséggel és veszéllyel jár, például az 1984-es szegedi tragédia.

A büntetésvégrehajtási munkáltatás nem függetleníthető a külső gazdasági környezettől. Vállalatainkra a jelen gazdasági helyzetben egyre nagyobb teher nehezedik. A gazdasági célkitűzések megvalósításának elengedhetetlen feltétele a megfelelő színvonalú műszaki háttér. Ez utóbbi biztosításában kulcsszerepet játszik a művezető.

Munkáltatandó elítélteink szakképzettsége egyre csökken, az intézetek közötti fluktuációjuk a visszaeséssel viszont egyre nő. Így betanításuk és szakmai képzésük egyre nehezebb. A művezetői gárda velük szemben stabil. Ezért szakmai és büntetésvégrehajtási továbbképzésük elengedhetetlen. A nehezedő körülmények közepette munkájukat színvonalasan ellátni csak így képesek.

A büntetésvégrehajtási munkáltatás szakmai ágazatonként változó formában megvalósuló tevékenység. Ennek megfelelően elismerésük is területenként változik. Feladataik komplexebbek, mint a polgári vállalatoknál dolgozó művezetőké, de az ebből eredő többletmunkát, többletfelelősséget — kevés kivételtől eltekintve — a büntetésvégrehajtás anyagilag nem ismeri el kellőképpen. Sőt intézeteken belül sincs fizetésük azonos szinten a bv. egyéb szakterületein dolgozókéval. Ezért nem könnyű feladat a bv-művezetők utánpótlása. A polgári életből jövők számára nem vonzó elítéltek között, zárt intézetben dolgozni. A belső utánpótlást két tényező gátolja. Egyfelől a bv. egyéb területein is van munkaerőhiány, másfelől az említett jövedelmi differenciák káros hatása.

Jelenleg a polgári vállalatok is nehéz helyzetben vannak. Egyrészt a jó képességű, kvalifikált szakemberek a nagyobb jövedelmet biztosító korszakokban, szakcsoportokban, géemkákban helyezkednek el. Másrészt megszűnt a művezetői utánpótlást garantáló technikai képzés, a helyére lépő üzemmérnöki képzés viszont a mérnöki beosztások utánpótlását szolgálja. Miután nálunk a hivatásos művezetők nem vállalhatnak másodállást, nem élhetnek a polgári vállalatoknál létező kiegészítő kereseti lehetőséggel, mindezen tények minket súlyosabban érintenek.

Összefoglalva: a büntetésvégrehajtás művezetőit hármas feladatkörükből eredően igen nagy felelősség terheli. Ezért a művezetők kiválasztása, irányítása, megbecsülése, segítése nem csupán a termelés szempontjából fontos. Az összetett feladatok ellátása az élesedő gazdasági helyzetben, anyagi elismerés nélkül, a művezetők utánpótlása ellen hat.

A gondok úgy enyhíthetők, ha a művezetők anyagi elismerését a polgári életben szokásosnál magasabb — legalább a bv. egyéb szakterületein dolgozókéval azonos — szinten állapítják meg. Nagyobb figyelmet érdemelne a technikai-műszaki haladással lépést tartó szakmai továbbképzésük, valamint az őrzési, nevelési feladatokra felkészítő büntetésvégrehajtási oktatásuk is. Ez utóbbit nagymértékben elősegítené egy, a művezetők büntetésvégrehajtási ismereteit összefoglaló kézikönyv kiadása, és ezzel egyidejűleg a hármas funkciót figyelembe vevő, egységes központi követelményrendszer felállítása.

Fazekas Péter

| **Károk, károkok, üzemi balesetek**

A munkavégzés során egy-egy óvatlan mozdulat, figyelemkiesés, fáradtság, gép-, esetleg anyaghiba miatt baleset következhet be. Ez — bármennyire is szeretnénk az ellenkezőjét — szükségképpen együtt járhat a munkával. A balesetek bekövetkezésében természetesen a véletlennek is igen jelentős szerepe van.

Ha egy szerencsétlenség a véletlen eredménye, azt sajnálattal ugyan, de tudomásul vesszük. A munkavégzésnek és a munkavédelemnek egész szabályrendszere alakult ki annak érdekében, hogy minél kisebb számban forduljanak elő ilyen véletlenek. A szabályok betartása számottevően csökkenti a véletlenül előforduló balesetek számát.

Ha azonban a szabályokat gondatlanul, figyelmetlenül vagy történetesen tudatosan és szándékosan nem tartjuk be, akkor a baleset szükségképpen be fog következni. Azt, hogy egy balesetveszélyes berendezés vagy munkahely végül is ténylegesen mikor okoz bajt, néha előre meg lehet jósolni. Az emberi figyelmetlenséget, a hanyag munkavégzést viszont már nem lehet prognosztizálni, ezekre csupán a bekövetkező balesetek vizsgálatakor lehet visszakövetkeztetni. Csak az egyén megismerése, orvosi-pszichikai vizsgálata után lehet sejteni, hogy adott munkahelyen és adott körülmények között mire lesz képes, illetve képtelen.

E rövid bevezető után vizsgáljuk meg a büntetésvégrehajtás területén az utóbbi egy-két évben bekövetkezett balesetek közül azokat, amelyek bíróság előtt, peres eljárás után, jogerős ítélettel zárultak le.

Előjáróban meg kell említeni, hogy a szabadságvesztésre ítélték a korábbi jogszabályok — 1966. évi 21. sz. tvr. és 107/1974. (IK. 8) IM számú utasítás — érvényességi ideje alatt bírósághoz csak szabadulásuk után fordulhattak. S csak akkor, ha a büntetésvégrehajtás országos parancsnoka előzetesen — államigazgatási eljárás során hozott másodfokú határozattal — elutasította kárigényüket.

Az 1979 július 1-jétől hatályos 11. sz. tvr., illetve a 101/1981. (IK. 2) IM számú utasítás és módosításaik lehetővé teszik, hogy az elítélt már a szabadságvesztés-büntetés letöltése alatt érvényesítse kárigényét. Mivel a fogvatartottak a büntetési idő alatt jobban ráérnek pereskedni, gyakrabban élnek kártérítési jogukkal, s ezért a perek száma tartósan nő. Igényeik sokszor túlzottak, néha alaptalanok, de míg kiderül, hónapokig-évekig húzódik a peres eljárás.

Bár több alkalommal bebizonyosodott a kereset alaptalansága, a fent említett perek sajnos munkánk gyengésegeit, helyenként a nem megfelelő jogi szabályozást is tükrözik. A továbbiakban a balesetek bekövetkezésének fő oka alapján ismertetek néhány ügyet.

Védőeszközök nélkül

Tetőjavítás előkészítésével bíztak meg egy fiatal művezetőt, aki a feladat végrehajtására maga mellé vett egy elítélt kőművest. A kőműves segítőtje — bár erre nem kapott engedélyt — szintén csatlakozott az e feladattal megbízottakhoz.

A művezető nem mondta a segítőnek, hogy térjen vissza munkahelyére, hanem — mintegy utólag engedélyezve tevékenységét — eltúrta az elítélt közreműködését. Mivel a feladatot csak a tetőn lehetett elvégezni, mindhárman felkapaszkodtak oda. Ám sem létrát, sem pallót, sem biztonsági kötelet nem vittek magukkal.

A tetőt palalemezek burkolták. A fiatal művezető kiosztotta a feladatot: meg kell számolni a tört palalemezeket! De figyelmeztette a két elítéltet, hogy csak a palacsavarok mentén lépjenek, mert a tetőgerenda csak ott tartja őket. A számolás után, ahelyett hogy lejtött volna a társaság, ott fenn a helyszínen vitatták meg a csavarlazítás módját. E vitában élenjárt az elítélt segítője és igazát bizonyítani akarva lépett egyet. Ám nem jó helyre, a palalemez beszakadt alatta, ő pedig kb. 5-6 méterről lezuhant a betonra. Ha biztosították volna magukat kötéllal, a baleset nem következett volna be!

A sérülések, a gerinc- és nyakcsigolya-repedések, valamint törések maradandó testi fogyatékoságot okoztak az elítéltnél. A peres eljárás azzal zárult, hogy a költségeken túl 100 000 forintot kamatostul ki kellett fizetni az elítéltnak. A fiatal művezető ellen büntetőeljárás folyt, végül pénzbüntetést kapott.

A munkavédelem hiányosságai

Két esetben is főszerepet játszott a munkavédelmi berendezések fogyatékosága. Az egyikben egy 200-300 forint értékű plexilap, a másikban egy előtétasztal hiányzott a teljes biztonságot nyújtó munkavédelmi berendezésből. Mindkét hiány ismert volt, pótlásukra hosszú hónapok álltak rendelkezésre.

A hiányzó plexilap lehetővé tette, hogy az egyébként szakképzett elítélt olyan helyen férjen hozzá a percenként hatezret forduló körfűrészhez, hogy szinte törvényszerűen következett be a baleset. Az előtétasztal hiánya pedig — bár a munka ettől elvégezhető volt — ugyancsak megnövelte a baj beteljesedésének esélyét.

Mindkét gép egyetlen gombnyomásra működött. Mind a két esetben lehetőség lett volna a gép leállítására. Az elítéltek nem ezt tették. Kettejük öt ujjá csonkolódott. Mivel fiatalok — 30 év alattiak — voltak, életük tartósan megnehezült azzal, hogy egyik kezük lényegében alkalmatlanná vált fizikai munkára. Munkaképességük 40 százalékkal csökkent.

A peres eljárás során felvetődött az elítéltek személyes felelőssége is. Megállapítást nyert, hogy nem volt velük szemben fegyelmi eljárás, az adott intézetek nem tekintették őket hibásnak a balesetben. A bírósági ítéletek rámutattak arra, hogy a munkavédelmi berendezéseknek hibátlanoknak kell lenniük. Olyannyira, hogy 100%-osan kizárják a baleset lehetőségét. Ez az elvárás mindkét esetben csak követelmény maradt. Az ítélet? 100 000-100 000 forint, valamint kamatok és perköltség — az elítéltek, illetve képviselőik javára.

A fegyelem lazasága

Az egyik esetben az elítéltek már befejezték a munkát és étkezéshez vonultak, amikor lökdösődés, majd pillanatok alatt verekedés tört ki közöttük. A kb. 50 éves elítélt lényegében vértlen volt, mégis ő húzta a rövidebbet, mert az egyik „ökölvívóbajnok” néhány lépcső magasságából épp rá zuhant. A bokája eltört és megbénult. Az eredmény: maradandó testi fogyatékoság. A bíróság 50 000 forint kártérítést ítél meg a fogvatartottnak. Az ügy tanulsága: a fegyelem fenntartása a büntetésvégrehajtás kötelezettsége és e feladat alól nincs kibúvó.

A másik esetben egy köszörűgép okozott maradandó testi fogyatékoságot. A szakmai tanfolyamot sikeresen elvégző elítélt-gépmunkás — tudatlanság vagy

hanyagság okán — olyan feladatot akart a köszörűgépen elvégezni, mely fittyet hányt a fizika elemi szabályaira. A hiedelemnél a fizika törvényei most is erősebbnek bizonyultak. Az elítélt bal kezéről egy ujjperc siratja a semmibevételt. Ez esetben sikerült bebizonyítanunk, hogy vétlenek vagyunk és a baleset egyértelműen az elítélt hibájából következett be. Bár fizetnünk nem kellett, az ügy mégis fontos tanulságokkal bír. Nevezetesen: felelősségünk kétszeres, hisz nemcsak munkáltatók, hanem büntetésvégrehajtók is vagyunk!

*

Az ismertetett eseteknek csak fő okait emeltem ki. Az egyes ügyek részletes elemzése — minekutána a peranyag sokszor 80-100 oldalas — nem lehet ezen írás tárgya. Érdeemes volna a munkavédelmi és orvosszakértői vizsgálatokkal egy újabb cikkben foglalkozni, ugyanis ezek szükségszerű velejárói a pernek és sok fontos megállapítást tartalmaznak.

Nem ártana elgondolkodni azon, hogy az elítéltek munkáltatásának szabályai megfelelnek-e a büntetésvégrehajtással mint munkáltatóval szemben támasztott követelményeknek. Például megtagadhatja-e az elítélt a munkavégzést olyan esetben, amikor véleménye szerint balesetveszélyes helyzet van, vagy ha olyan gépre küldik dolgozni, amelynek kezelésére nincs kioktatva. Az ilyen jellegű problémák nincsenek belső jogszabályainkban kellő egyértelműséggel szabályozva.

Fontos volna megvizsgálni, hogy az elítéltek munkába állítása elég körültekintően zajlik-e, s egyáltalán alkalmas-e az adott egyén például gépmunkára. Ellenőrizni kellene az elítéltek iskolai végzettségét és szakképzettségét. Egyik-másik per azt bizonyítja, hogy a fogvatartott által bemondott végzettség-szakképzettség nagyon gyenge lábon áll!

Remélem, az ismertetett okok-okozatok, esetek és eredmények gondolatokat ébresztenek az olvasóban — és elvezetnek a cselekvéshez.

Dr. Csernyánszky Lajos

Befogadás és munkába állítás Pálhalmán

1985 januárjában befogadócsoportot létesítettünk a Pálhalmi Börtön és Fogházban. Azóta módunk nyílt tapasztalatainkat összegezni, bizonyos következtetéseket levonni, melyek esetleg más intézetek számára is ötleteket adhatnak. Ezért talán nem lesz haszontalan kísérletünk ismertetése.

Pedagógiai közhely, hogy a nevelési folyamat kiindulópontja a nevelt megismerése, nevelésének megtervezése. A szakutasítás 135. paragrafusa ezzel kapcsolatban leszögezi: A nevelőnek a befogadást követő két napon belül személyesen kell foglalkoznia az elítélttel, tanulmányozva a rendelkezésre álló iratokat. Az első nevelői foglalkozáson ismertetik az elítélttel az intézet rendjét, és a rá vonatkozó előírásokat. Ugyanakkor az elítélt egészségi állapotának figyelembevételével a nevelő dönt a munkába állításról is. Lehetőleg olyan munkahelyet jelöl ki a fogvatartott számára, mely elősegíti annak személyiségformálását. Végezetül meg kell határozni az elítélt veszélyességi fokát, és ennek megfelelően besorolni az őrzési csoportba. Mindhárom feladat az alaptevékenységhez — nevelés, munkáltatás, őrzés — fűződik, és egymással is szerves kapcsolatban van.

A fentiekből kiindulva jutottunk arra a következtetésre, hogy az elítéltek befogadását nem szabad egy rövidre zárt, kategorikus intézkedésként felfogni, hanem olyan folyamatnak kell tekinteni, mely jól illeszkedik a büntetésvégrehajtási célokhoz és az intézet szervezeti, működési szabályaihoz.

Már a hetvenes évek elején az elítéltek befogadását és munkába állítását egy háromtagú bizottság végezte. Ez elsősorban biztonsági és munkáltatási szempontokat vett figyelembe, és az elítéltekre vonatkozó iratok átfutása, valamint a fogvatartottal folytatott rövid beszélgetés után munkába állította őket. A 101/1981. IK. 2. IM számú utasítás már tágabban, a nevelési feladatokat és szempontokat előtérbe helyezve határozta meg a munkába állítási bizottság összetételét és feladatait, de a MÁB-nak is 1—3 nap alatt kellett elvégeznie a fogvatartottak végleges munkába állítását, nevelési csoportba helyezését és biztonsági szempontú kiválasztását.

Olyan rendszert akartunk létrehozni, mely lehetővé teszi a feladatok hatékonyabb teljesítését, hosszabb időt biztosít az információszerezésre. Kézenfekvő volt, hogy mindez az új elítéltek egy csoportba — a befogadócsoportba — sorolása, helyezése teremtheti meg. Még egy szempontot vettünk figyelembe a befogadócsoport létrehozásakor. Ennek kifejtése azonban egy rövid kitérőt igényel.

Az elítéltek nevelését, az elítéltekkel való hatásos, eredményes foglalkozást több tényező zavarja a büntetésvégrehajtási intézetben. Ezek között az egyik legjelentősebb a fogvatartottak szembenállása. Hisz a börtönbe került emberek zöme az őt ért kudarcért, hátrányért a környezetet okolja. Ellenszenvét kivetíti az intézményre, elítélttársaira és a testület tagjaira. Így épp a leghatékonyabb nevelési módszerek (meggyőzés, együttműködés, különböző közösségek kialakítása stb.) alkalmazását gátolja.

Az elítéltek jelentős része még a börtön fokozatban is elsőbűntényes. A polgári életben szerzett élmények, tapasztalatok segítségével nem tudnak eligazodni a börtönben. Sokan normális társadalmi viszonyok között is gyámoltalanok, háttérrel, befolyásolhatók. Az ilyenek, de még a talpraesettebbek is gyakran beleesnek a börtönviseltek csapdáiba, kiszolgáltatottá, lekötelezetté válnak és egykettőre elsajátítják az úgynevezett informális normarendszert.

Hogyan lehet ezt a zavaró hatást csökkenteni? Az elsőbűntényesek és a már szabadságvesztésüket régóta töltők szétválasztásával elvileg lehetne, de a szűkös elhelyezési lehetőségek, a foglalkoztatás hagyományosan kialakult rendszere miatt az intézetben belül konkrétan mégsem lehet. Ezért egy kevésbé radikális elkülönítéssel is próbálkoztunk, melynek segítségével legalább a kezdeti időszakban megvédjük a fogvatartottakat a negatív hangadók, az úgynevezett menők befolyásától, és kötelességeikről, jogaikról, valamint lehetőségeikről mi tájékoztatjuk őket. A befogadócsoporthoz minderre legalábbis a kereteket megteremtjük.

A célkitűzéseket megfogalmazva a következőket tettük. Létrehoztuk a befogadócsoporthoz elkülönített körletrésztét intézetünk sándorházi alegységében, megszerveztük a csoport biztonságos körülmények közti foglalkoztatását az acélszerkezeti üzemben, majd kidolgoztunk egy működési tervet, amelyben meghatároztuk a csoporttal dolgozó team tagjainak feladatait. Biztosítottuk a személyi feltételeket és döntöttünk a befogadócsoporthoz tartás időtartamáról, melyet a szakutasítás 137. paragrafusában harminc napban rögzít.

A munkába állítási bizottság összetétele változatlan maradt, ám feladata a nevelési szolgálatvezető tevékenységével párhuzamosan némiképp módosult. A befogadócsoporthoz végzett munka, melybe szervesen beépültek a MÁB-feladatok, alapvetően két területet ölel fel: a munkába állítási bizottság módosult, kibővült feladatait egyfelől, a csoport nevelőjének speciális teendőit másfelől. (Ez az intézetben folyó pedagógiai tevékenységet még tovább differenciálta.)

Hogyan történik Pálhalmán ma a fogvatartottak befogadása, munkába állítása? Az újonnan érkezett elítéltek egy hetet töltenek a befogadócsoporthoz körletrészen. Ez alatt az időszak alatt ideiglenesen munkába állnak az acélszerkezeti üzemben. Közben a MÁB tagjai az alábbi feladatokat hajtják végre.

A nevelési szolgálatvezető

Mint a MÁB vezetője, felelős a bizottság szabályszerű működéséért, a döntések szakszerűségéért. Ennek érdekében ellenőrzi a MÁB tevékenységét, és esetenként részt is vesz a bizottság ülésein. A szakutasításban a nevelési szolgálatvezetőnek valamennyi bizottsági ülésen jelen kell lennie. Mi úgy gondoltuk, hogy a befogadottak magas száma miatt aránytalanul kevés ideje maradna a nevelési szolgálatvezetőnek más feladatok ellátására, ha minden MÁB-ülésen megjelenne. De a kísérlet tapasztalatai azt igazolták, hogy csupán az ideiglenes munkába állítás és az azt megelőző kikérdezés időigényes teendő, a munkahely véglegesítése, vagy az új munkahely kijelölése már nem az. Ezért a továbbiakban azt tervezzük, hogy a végleges munkahely kijelölésébe mi is bekapcsoljuk a nevelési szolgálatvezetőt.

Az őrszolgálati főelőadó

Áttanulmányozza az elítélt teljes iratanyagát, az igazgatási szolgálat és az orvos írásbeli véleményét. A fogvatartott meghallgatása után az irányítólapra lévő információkat kiegészíti. Aztán megkérdezi a bizottság tagjait, hogy milyen őrzi csoportba sorolnák őket az adott elítéltet. Végül elemzi a rendelkezésre álló adatokat, és dönt az őrzi csoportba sorolást illetően.

A MÁB tagjainak egyetértő véleménye alapján — a pedagógiai szempontok, a munkaerő-szükséglet, valamint az elítélt fizikai állapota és szakképzettsége figyelembevételével — határozza meg az elítélt konkrét munkakörét. A veszélyes és különösen veszélyes fogvatartottak esetében megszabja a különleges őrzési feladatokat. Ugyancsak ő vezeti az elítéltek őrzési csoportjaival kapcsolatos nyilvántartásokat. A kölcsönös és közvetlen információcsere céljából az őrszolgálati főelőadó részt vesz a szolgálati ág-, valamint ágazatvezetők részére tartott heti eligazításokon is.

A nevelő

Elovassa az ítéletkiadványt, az elítélt fejlődési lapját és egyéb büntetésvégrehajtási iratait. A fogvatartott megismeréséhez szükséges adatokat (lakcím, utolsó munkahely, korábbi bűncselekmények, a munkahelyi vélemény kivonata, a személyiségre vonatkozó szakértői megállapítás stb.) bejegyzi nevelési anyagába. Ezen túlmenően részt vesz az elítélt meghallgatásában, az őrszolgálati főelőadónak javaslatot tesz: milyen őrzési csoportba és munkahelyre sorolná ő az elítéltet. Eközben figyelembe veszi a gyógyító nevelés, az iskolai oktatás, az iskolai végzettség és a szakképzettség, a közösségvezetői megbízásra való alkalmasság, valamint a differenciált elhelyezés szempontjait. Végül kioktatja és eligazítja az elítéltet, majd gondoskodik elhelyezéséről a körletben.

Az igazgatási előadó

Az elítélt igazgatási anyagának áttanulmányozását követően írásban jelzi véleményét a fogvatartott veszélyességi fokának megállapításáról. Rögzíti azokat az adatokat, melyek nélkülözhetetlenek a veszélyességi fok megállapításánál. Így a szökési kísérleteket, az önkárosító cselekedeteket, a részvételt valamilyen rendkívüli esemény kibontakoztatásában, a tiltott határátlépést, a hivatalos személy elleni erőszakot, a folyamatban lévő büntetőügyeket és egyéb lényeges körülményekre utaló feljegyzéseket.

Az orvos

Megvizsgálja az elítéltet, írásos véleményt ad munkaalkalmasságáról. A csak könnyű fizikai munkára vagy ülő munkára alkalmas elítéltek, valamint szellemi fogyatékosok esetében az egészségi állapot alapján konkrét javaslatot tesz a munkahelyre.

A munkaerő-gazdálkodási előadó

Folyamatosan nyilvántartja a munkahelyek munkaerő-szükségletét. Kitölti és vezeti az előírt okmányokat, részt vesz az előkészítés adminisztrációs feladatainak elvégzésében, az adatok egyeztetésében. Miközben szakképzettség, szakmai jártasság, alkalmazhatóság szempontjából regisztrálja az elítélteket, elvégzi a jogszabályokban lefektetett adatszolgáltatási és nyilvántartási teendőket is.

Az ideiglenes munkába állítás az acélszerkezeti üzemben, illetve a közös brigádban való foglalkoztatást jelenti. A befogadócsoporthoz tagjai négy hetet dolgoznak ezeken a munkaterületeken. A negyedik hét végén jelölik ki számukra a végleges munkahelyet, és ekkor döntenek el, milyen őrzési, illetve nevelési csoportba sorolják őket. A elhelyezkedési lehetőségek korlátozott volta miatt a befogadócsoporthoz tagjai a 2—4. héten új, ugyancsak izolált körletrészekre kerülnek. A végleges zárkába csak a negyedik hét végén tudjuk őket elhelyezni.

Befogadás a bv. intézetbe

A befogadócsoporthoz a nevelőnek, a pszichológusnak lehetősége nyílik az elítélt előzetes megismerésére, a legszükségesebb adatok, információk felvételére, a nevelési program alapjainak körvonalazására. Mivel mindig ugyanazon szakemberek irányításával és közreműködésével folyik a munka, ki lehet dolgozni az elsődleges megismerés módszereit, finomítani lehet azokat, jelentős tapasztalatokkal gazdagítva a szakmai munkát.

A befogadócsoporthoz megfigyeléséből tanulhatnak a többi elítéltszoporthoz nevelői is. Ötleteket ad a nevelőmunka tervezéséhez és a befogadott elítélttel való későbbi bánásmóddhoz. A befogadócsoporthoz töltött időszak biztonsági szempontból is hatékonyan felhasználható. Az elítéltek biztonsági csoportba sorolására így több idő jut. Az információk — mivel ellenőrizni és elemezni lehet őket — pontosabbak. Mindezek következtében javulhat a minősítés színvonala, növekedhet a differenciált őrzés hatékonysága. A befogadócsoporthoz elhelyezett elítéltek szakmai jártasságának szintjéről jobban meg lehet győződni, és a munkával kapcsolatos nézeteiket is jobban meg lehet ismerni. Mellesleg kisebb a szökés veszélye is e biztonságosan őrzött munkahelyen.

Igyekszünk a befogadócsoporthoz töltött időszakot kihasználni. Az első héten általános munka-, balesetvédelmi- és tűzvédelmi oktatásban részesülnek az elítéltek. Tájékoztatjuk őket a munkalehetőségekről, az intézet rendjéről, megismertetjük velük a magatartási szabályokat és mindazokat a talán jelentéktelen-

nek tűnő információkat, melyekre börtönéletük során szükségük lesz. A nevelő zárkánként csoportos foglalkozásokat tart. Felhívja az elítéltek figyelmét jogaikra, kötelességeikre, elmagyarázza mi módon tarthatnak kapcsolatot a külvilággal, ügyes-bajos dolgaikat miképp oldhatják meg büntetésvégrehajtási keretek között.

A befogadócsoporthoz másfél éves működési tapasztalatai pozitívak. Javult a személyi állomány és az elítéltek közötti információcsere. Ennek eredményeként több szökési előkészületet lepleztünk le, több rendkívüli eseményt előztünk meg. A fegyelmi helyzet kedvező alakulásában minden bizonnyal szerepet játszik a befogadócsoporthoz zajló előkészítő tevékenység is. Az elítéltek hangulata az elmúlt évben, de jelenleg is nyugodt. A beteg, személyiségzavaros fogvatartottakat kiszűrtük, és elhelyeztük őket a gyógyító-nevelő csoportban, illetve speciális zárkákban, ahol megkülönböztetett gondozásban részesülnek.

A befogadást végző nevelő adatgyűjtő munkája csökkentette az egyéb nevelési csoportok adminisztrációs terheit. A nevelőknek így több idejük marad a tartalmilag értékesebb pedagógiai munkára. Ugyanakkor a biztonsági szempontú differenciálás mellett más megkülönböztető szempontok (munkaalkalmasság, egészségi állapot, életkor, szakképzettség, iskolai végzettség stb.) is érvényesülni kezdek munkánkban.

Már említettük, hogy célkitűzéseink között szerepelt az elítélteket érő negatív hatások csökkentése, ideértve egymás bántalmazását. Az 1984-es és 1985-ös év adatait elemezve az alábbi kép bontakozott ki. A bűncselekmények száma 24-ről 12-re csökkent a férfiaknál. Csoportos elkövetés elő sem fordult. A bűncselekmények összevetéséből kiderült, hogy azok struktúrája is megváltozott. Lényegesen visszaszorult a súlyos testi sértések száma. 1985-ben nem volt sem kényszerítés, sem fajtalanág, sem rablás.

A befogadócsoporthoz létrehozása hozzájárult egy kedvező tendencia kibontakozásához. A javulás a fegyelmi vétségek számának alakulásában is tapasztalható. Figyelemre méltó az utasítás megtagadásának 42%-os, a körletben elkövetett vétségek 32%-os, a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett cselekmények 20%-os, a fajtalanág, verekedés, bántalmazás, zsarolás, sértegetés és elítélttársától való lopás együttesen 24%-os, valamint az egészségkárosító cselekmények 32%-os csökkenése.

Természetesen mindezek a pozitív tendenciák nem tulajdoníthatók kizárólag a befogadócsoporthoz létrehozásának. Egyéb intézkedéseknek is megvolt a maga szerepe ebben. Rendszeressé tettük az elítéltek fegyelmi helyzetének negyedévenkénti értékelését, ezzel párhuzamosan nagyobb gondot fordítottunk a pozitív megnyilvánulások erősítésére. Igyekeztünk a fogvatartottak egyéni problémáit az ügyintézés gyorsításával megoldani. Jogi tanácsadásokat szerveztünk számukra. Bővítettük a szabadidős és kulturális lehetőségeket. A zárkákba televíziót tettünk, de ottlétüket magatartási és munkavégzési követelményekhez kötöttük. Megszilárdítottuk az öntevékeny szervezeteket, korszerűsítettük a vásárlás rendszerét, növeltük a vásárlási időt, megteremtettük a kávé-tea készítés feltételeit.

Röviden összefoglalva, a befogadócsoporthoz évente 3000 elítélt fordul meg. Ez a magas létszám olyan terhet ró a befogadást végző nevelőre, hogy nem tudja ellátni a tervezett megismerési feladatokat, nem tudja kipróbálni a már kidolgozott módszereket. Így a jövőben még egy nevelőt kell erre a munkára állítanunk. Indokoltnak látszik — a gyógyító-nevelő csoporthoz hasonlóan — külön felügyelő beállítás a befogadócsoporthoz. A továbbiakban a pszichológusokat is jobban be kívánjuk vonni a csoport pedagógiai munkájába. Úgy érezzük, a befogadócsoporthoz néhány év múlva fontos részévé válhat a szervezetnek.

Dr. Sunyál Ottó

Gondolatok a munkaegészségügyről*

Az ipar és a mezőgazdaság fejlődésével párhuzamosan a gyógyító-nevelő el-látás terén újabb és újabb feladatok hárulnak az egészségügy apparátusára. Az egyre nagyobb számban és mennyiségben alkalmazott vegyi és műanyagok, növényvédő szerek, magának a termelési folyamatnak a technikai környezete nap nap után — évekig, sőt évtizedekig — fejt ki nemegyszer káros hatást a dolgozókra.** S gyakoribbá tesz az adott körben egyes megbetegedéseket, mint amilyen gyakorisággal azok az átlagnépességben előfordulnak.

A munkavédelem feladata az üzemi balesetek elhárítása, a foglalkozási ár-talmak és megbetegedések lehetőség szerinti megelőzése, csökkentése. Ezt a fel-adatot természetesen az egészségügy önmagában nem tudja megoldani. Az orvos-tudományon kívül egész sor más tudományág együttműködésével lehetséges csu-pán eredményt elérni. Ennek hiányában a munkavédelmi, üzemegészségügyi te-vékenység eleve nem lehet sikeres. Ugyanakkor nélkülözhetetlen az érintett dol-gozók aktív közreműködése is.

A foglalkozási megbetegedések közvetlenül vagy közvetve az adott foglalko-zás sajátos ártalmainak, a munkahelyi környezetnek, a munkavégzés feltételei-nek, illetve a munkafolyamatnak a következtében alakulnak ki. E megbetegede-ssek nagy része az átlagnépességben is előfordul, ám bizonyos foglalkozásokban megjelenésük gyakoribb. Azt, hogy az adott betegség összefüggésben van-e egy meghatározott munkakörrel, jogszabály — jelenleg a 8/1981. (EüK. 4) EüM sz. utasítás, illetve a 0106/1982. OPK-intézkedés — állapítja meg.

Az üzemegészségügy feladatai

A büntetésvégrehajtási intézetek egészségügyi szolgálatainak üzemegészség-ügyi feladatait a 101/1981. IM számú utasítás 582. §-a határozza meg. Ezek

- a munkaképesség véleményezése,
- a munkaköri alkalmasság vizsgálata és véleményezése,
- az elsősegélynyújtás oktatása,
- közreműködés a baleseti ellátásban és a rehabilitációval kapcsolatos ten-nivalókban,
- az egészséges munkakörülmények megteremtésének, a foglalkozási ár-talmak és betegségek megelőzésének, az egészségre káros munkakörülmények meg-

* Az írás a bv. egészségügy szakdolgozóinak éves továbbképzésén elhangzott előadás rövidített változata.

** Hisz a műanyaggyártás alapanyaga, a növényvédő szerek nagy része karcinogén (rákkeltő) hatá-sú, alkalmazásukról mégsem mondhatunk le.

szüntetésének, a mérgező anyagok által okozható ártalmak elhárításának, az új technológiai folyamatokkal járó veszélyek kiküszöbölésének elősegítése,

— a dolgozók egészségi állapotának tanulmányozása.

A munkaképesség véleményezése az intézetbe való befogadáskor az egészségügyi előzmények figyelembevételével, többnyire egyszerű fizikai vizsgálattal történik, és az általános erőnlét, az esetleges testi fogyatékoságok megállapítására irányul.

A munkaköri alkalmasság megállapításánál egy konkrét munkakörre való alkalmasságot vagy alkalmatlanságot kell felderíteni, és ennek gyakran különböző laboratóriumi, műszeres vizsgálatok elvégzése az előfeltétele. (Például lehet, hogy nehéz fizikai munkára ugyan teljesen alkalmas a fogvatartott, de — halláskárosodás vagy egyéb belső füli megbetegedés miatt — zajos munkahelyen nem foglalkoztatható.) Azokat a munkaköröket, ahol munkába állítás előtt ilyen vizsgálatokat kell végezni, jogszabály állapítja meg, a vizsgálatok módszerét pedig az Országos Munka- és Üzemegészségügyi Intézet módszertani közleménye írja elő.

Az állami nagyüzemekben az üzemegészségügyi szolgálat egyik alapvető feladata a megbetegedési viszonyok vizsgálata, a táppénzes idő statisztikai elemzése stb. Ezeknek a vizsgálatoknak csak úgy van értelme, ha viszonylag állandó, hosszú ideje egy helyen dolgozó népelesen végzik. A büntetésvégrehajtásnál ilyen jellegű vizsgálatot nem érdemes készíteni, hiszen a fogvatartottak összetétele és munkaköre gyakran változik. Arra azonban fel kell figyelni, ha a szokásosnál nagyobb számban jelentkeznek a rendelőben pl. a kéz különböző bőrelváltozásai az elítéltek, és ugyanakkor az intézetben olyan üzem működik, ahol nagy mennyiségben használnak szerves oldószereket. Ilyenkor a bőrvédelem terén biztosan nincs minden rendben.

Hangsúlyozni kívánjuk, hogy a büntetésvégrehajtási vállalatok, gazdaságok kötelesek hozzájárulni a munka- és üzemegészségügyi berendezések költségeihez.

Ahhoz, hogy egy munkaegészségügyi ellenőrzést az egészségügyi szolgálat szakszerűen végezzen el, meg kell ismerni: a munkahelyeket és azok egészségkárosító hatásait, valamint azoknak az elváltozásoknak a klinikumát, amely összefüggésbe hozható az egészségkárosító hatással. A foglalkozási betegségek megállapítása elsősorban orvosi feladat, a munkahely ismerete viszont valamennyi egészségügyi dolgozó számára nélkülözhetetlen.

A bv-munkáltatás leggyakoribb egészségkárosító tényezői

Zajártalmak

A hang jellemző fizikai ismérve: a hangerősség és a rezgésszám, más szóval — frekvencia. A zaj különböző hangerősségű és rezgésszámú hangok rendszeretlen keveréke. Ép hallású, fiatal személy 16—20 000 Hz frekvenciájú hangokat képes felfogni. A zaj zavaró hatása elsősorban a hangerőtől függ. A károsító hatás létrejöttében szerepe van annak, hogy a dolgozó mennyi időt tölt el zajos munkahelyen, szerepe van a frekvenciának és bizonyos mértékben az egyéni érzékenységnak. A tartós és intenzív zajhatás idült ártalmat okoz, és fokozódó halláskárosodást eredményezhet.

A zaj hatására létrejövő elváltozások kezdetben csak átmenetiek. A hallásérzékenység csendes körülmények között fokozatosan visszatér. Hosszabb idő után a hallásküszöb már nagyobb mértékben emelkedik, és ez az emelkedés maradandóvá válik, mígnem kialakul a nagyothallás mint foglalkozási betegség. A zaj befolyást gyakorol a vegetatív idegrendszerre, emeli a vérnyomást, kiválthatja az anyagcsere fokozódását is.

A zaj okozta halláskárosodást meggyógyítani nem lehet, tehát az egyetlen járható út a megelőzés. A műszaki megelőzés a munkahelyek akusztikai követelményeknek megfelelő tervezését, a zajcsökkentés különböző formáit jelenti. Az egészségügyi megelőzés eredményes megszervezéséhez viszont meg kell mérni a zaj fizikai paramétereit, és meg kell vizsgálni a dolgozó ember hallóképességét.

Megfigyelések és kísérletek alapján meghatározták azt a legnagyobb zajszintet, amelyet egy átlagos érzékenyséű ember napi nyolc óra alatt akár több évtizeden keresztül is elvisel a halláskárosodás kockázata nélkül. A maximális zajszint 85 decibel lehet. Tehát minden zajos munkahely ellenőrzésének alapfeltétele a zajszint mérése. Amennyiben ez meghaladja a 85 decibelt, úgy az egészségügyi szolgálatnak az alábbi intézkedéseket kell tenni:

— a már halláskárosodott vagy halláskárosodásra hajlamos személyek kiszűrése érdekében előzetes alkalmassági, ún. teljes hallásküszöb-vizsgálatot kell végezni audiológiai laboratóriumban;

— a zajszint mértékétől függően (pl: 85—95 decibel között két évente, 105 decibel fölött félévenként) időszakos alkalmassági vizsgálat végzendő ún. szűrő audiométerrel. Ilyen eszközzel a bv. egészségügyi szolgálata is rendelkezik;

— zaj frekvenciájától függően rendelet határozza meg az egyéni védelem módozatait (fültok, -dugó, vatta stb.). Az egyéni védőeszközök használatát az egészségügyi szolgálat ellenőrizni köteles, de beszerzésük nem egészségügyi feladat.

Hogy a zaj okozta ártalom reális probléma, azt felméréseink is mutatják. A büntetés-végrehajtási vállalatoknál több mint 2000 fogvatartott dolgozik zajos munkahelyen. Ugyanakkor a bv-dolgozók még az elítélteknél is veszélyeztetettebb helyzetben vannak. Hisz amíg az elítélt csupán 1-2 évet tölt zajos munkahelyen, addig egy művezető esetleg évtizedeket. Az egyik bv. intézetben a halláskárosodás veszélyének kitett 33 vállalati dolgozó közül 25-nél különböző fokú halláskárosodást találtak.

Klímaártalmak

Ide a magas és alacsony hőmérsékleten végzett munka okozta ártalmak tartoznak.

Az ember hőérzetét a levegő hőmérséklete, páratartalma és a légmozgás határozza meg. E klímáparaméterek kombinációjából alakul ki az a hőtartomány, amelyben a szervezet hőtermelése és hőleadása egyensúlyban van. Ez a kellemes hőérzés zónája. A klímáparaméterek bármelyikének lényeges eltérése ettől a hőtartománytól diszkomfort érzést kelt.

Fizikai munka végzésekor a szervezet hőtermelése megnő, ezért ilyenkor biztosítani kell a hőleadást. Ennek lehetőségét a környezet klímája szabja meg. Ha a környezet levegőjének hőmérséklete meghaladja a 34 °C-ot, akkor a hőleadás egyetlen módja a verejtékezés. Meleg környezetben, intenzív munka mellett a termelődő verejték mennyisége elérheti az 5—8 litert is. A dolgozó a verejtékkel nemcsak folyadékot, hanem konyhasót is veszít. Ennek hiányát viszont nem érzékeli. De ha a só pótlása elmarad, létrejön a vízmérgezésnek nevezett — súlyos, az életet is veszélyeztető — állapot.

A hőmunka során egyéb heveny állapotok is kialakulhatnak. Például a hőkollapszus, hóguta oka keringési elégtelenség, amely akkor jön létre, ha a külső környezet magas hőmérséklete és nagy páratartalma miatt az emberi szervezet nem tudja a termelődő hőt leadni, és így a test hőmérséklete túl magasra emelkedik. A melegen végzett munka krónikus folyamatokat is elindíthat, így okozhat szív- és keringési megbetegedéseket, légzőszervi és reumás elváltozásokat egyaránt. A bv. munkáltatásban kedvezőtlen klímájú munkahelyek a mosodák, a ka-

zánházak, és minden olyan munkahely pl. a szövöde, ahol a technológia magasabb hőmérsékletet és páratartalmat követel.

A hőmunkaártalmak megelőzése összetett feladat. Törekedni kell a hősugárzó felületek szigetelésére, árnyékolására, a levegő túlzott felmelegedésének elkerülése érdekében gondoskodni kell a folyamatos légcseréről, csökkenteni kell a páratartalmat, ha másképp nem, hát mesterséges szellőztetéssel. A dolgozók számára pedig garantálni kell a folyadék- és sóvesztés pótlását,*** továbbá szükség esetén csökkenteni kell a munkaidőt, komfort klímájú pihenőhelyeket kell kialakítani, és nem utolsósorban meg kell teremteni az előzetes és időszakos orvosi vizsgálatok felételeit.

Porártalmak

A munkahelyi ártalmak között mind számban, mind súlyosságban jelentős helyet foglalnak el a különböző porok okozta károsodások, melyek a kórokozó külső hatás megszűnése után is súlyosbodhatnak, s végül maradandó egészségkárosodásra vezethetnek. Sajnálatos módon az ipar és a mezőgazdaság területén egyaránt széles körben jelentkezik a porártalom. A porok szervezetre gyakorolt hatását befolyásolja: a por kémiai összetétele (ásványi és szerves por volta), a porszemcsék nagysága és mennyisége, valamint az egyén egészségi állapota, szervezetének védekezőképessége.

A por izgatja a szemet, kötőhártya-gyulladást okozhat. Poros munkahelyen gyakoriak a különböző bőrelváltozások: viszketés, bőrgyulladás, ekcéma. Az ásványi porok tüdőelváltozással is járhatnak, szilikózist idézhetnek elő. A szerves porok okozta elváltozások közt ismertebb a krónikus bronchitis, a kenderláz, a foglalkozási asztma.

A porártalmak megelőzésének a legfontosabb módja a levegő portartalmának alacsony szinten tartása. Szabvány határozza meg, hogy a munkahely levegőjében mennyi és milyen por lehet. A por méréséről az üzem köteles gondoskodni. A porártalom megelőzése elsődlegesen műszaki feladat: olyan technológiai folyamatok kidolgozását és gépi berendezések alkalmazását igényli, amelyek a legkevesebb porképzéssel járnak. Ha a munkahely légtérébe került porok eltávolítása nem lehetséges természetes szellőztetéssel, akkor porelszívást kell alkalmazni.

Ha a levegő portartalma mesterséges szellőztetéssel se tartható a megengedett érték alatt, akkor porvédő maszkot, porszűrős gázalarcot kell a dolgozók részére biztosítani. A porkoncentráció-mérések alapján az egészségügyi szolgálat ellenőrzi az egyéni védőeszközök rendeltetésszerű használatát, illetve karbantartását.

A munkáltatást megelőző alkalmassági vizsgálaton ki kell szűrni a légzőszervi, keringési és bőrbetegségben szenvedő elítélteket és más munkahelyre kell őket irányítani. Az időszakos ellenőrzéseken pedig a kezdődő vagy már meglévő kóros elváltozással bíró beteget ki kell emelni az adott munkakörből, biztosítva folyamatos egészségügyi ellátásukat.

Az ultraibolya sugárzás okozta ártalmak

A hegesztők foglalkozási megbetegedése. Az ultraibolya sugárzások támadási pontja: a bőr és a szem. A fokozott ultraibolya hatástól több festékanyag képződik, illetőleg rakódik le a bőrben. Emiatt bőrpír, gyulladáisos bőrelváltozás, sőt harmadfokú égés is keletkezhet.

*** A védőital-rendelet 0,1%-os konyhasós-szénsavas víz biztosítását írja elő korlátlan mennyiségben.

Különösen veszélyes az a helyzet, ha a szervezetbe olyan anyagok kerülnek, amelyek fokozzák a fényérzékenységet. Ilyenek lehetnek bizonyos gyógyszerek (szulfonamidok, barbiturátok), élelmiszerek (zeller, kapor), festékek stb. Ugyancsak veszélyesek az egyes anyagcsere-betegségek. Például a szemén létrejövő elváltozást mint foglalkozási betegséget be is kell jelenteni. A krónikus kötőhártyagyulladás ugyanis oly súlyossá válhat, hogy munkahely-változtatást is szükségesnek tehet. A felsorolt elváltozások pl. kvarclámpa közelében dolgozó egészségügyi szakembereknél is előfordulhatnak.

A megelőzés főleg egyéni. Mindenekelőtt használni kell a hegesztéshez előírt védőfelszerelést, továbbá nem szabad elhanyagolni az előzetes és időszakos orvosi alkalmassági vizsgálatok elvégzését.

A vegyi anyagok okozta ártalmak

Minden kémiai anyag biológiailag aktív, tehát nem közömbös az ember számára, aki változó környezetével szoros kapcsolatban él. Míg a levegő, a víz, a talaj kémiai szennyezettsége egyre nő, az ember belső környezete nem változik. Bonyolult szabályozó mechanizmusok védik ezt az állandóságot. Ha a környezet vegyi terhelése túllép bizonyos határokat, felborul az ember belső egyensúlya és egészségkárosodás jön létre.

A vegyi anyagok mérgező hatását több tényező befolyásolja:

— az illető anyag kémiai sajátossága azáltal, hogy szerkezete révén milyen biokémiai folyamatokat zavar meg;

— a vegyület fizikai tulajdonságai, így halmazállapota, oldékonysága, párolgása;

— a szervezetbe jutott mérgek mennyisége;

— a szervezetbe jutás, illetve a szervezetből való távozás helye (légutak, emésztőtraktus, bőr);

— a szervezetben végbemenő átalakulás, hisz a kevésbé mérgező anyagok gyakran válnak erősen mérgező vegyületté a szervezetben;

— az egyén életkora és szervezetének egészségi állapota;

— a vegyi kombinációk, tudniillik, ha több anyag kerül egyidejűleg a szervezetbe, akkor azok egymás hatását közömbösíthetik, de összegezhetik is, ez utóbbi esetben súlyos mérgezést okozva.

A már szervezetbe került mérgek kiválthat helyi és általános tüneteket, amely heveny és krónikus mérgezés formáját öltheti. Egyes vegyi anyagok csak akut, mások csak krónikus mérgezést okoznak. Újabban azok a kutatások kerülnek előtérbe, amelyek a vegyi anyagok rákkeltő hatásával foglalkoznak. Egyre szélesedik azon anyagok köre, amelyek igen hosszú — néha évtizedekre is kiterjedő — lappangási idő után okoznak elváltozást a szervezetben.

Ismeretes, hogy a szerves oldószerek belelegezve részegséghez hasonló bódult állapotot okoznak. A korábbi alkoholizáló életmód, az alkohol hiánya a börtönben, motiválja azokat az elkövetőket, akik egészségük kockáztatása árán is szippantanak. Csakhogy az oldószerek mérgezőbbek az alkoholnál. Gyakori használatuk maradandó elváltozást, halált okozhat. A metilalkohol, a denaturált szesz, a hűtőfolyadék ivása következtében szintén előfordulnak súlyos, sőt halálos mérgezések.

E haláleseteket elemezve megállapítható volt, hogy senki sem öngyilkossági céllal itta meg a mérgező anyagot. Volt olyan szippantó, aki nem is tudta, hogy az oldószer mérgező, és felvilágosítása után felhagyott vele. Igen tanulságosak az utóbbi évek etilénlikol mérgezései. Az egyik fogvatartott azt gondolta, hogy a bor javítására szolgáló anyagról van szó, a másik pedig azt hitte, hogy a hűtőfolyadéknak alkoholtartalma van. Mindketten meghaltak.

Ha már veszélyes anyagokat adunk a fogvatartottak kezébe, nem elegendő megteremteni az üzemben a jogszabályi előírásoknak megfelelő munkaegészségügyi körülményeket, illetőleg beszerezni az egyéni védőeszközöket. A vegyi anyagokkal történő visszaélés káros következményeivel is meg kell a fogvatartottakat ismertetni. Erre fel kell használni minden lehetőséget az egészségügyi felvilágosítástól kezdve a balesetvédelmi oktatásig.

A foglalkozási mérgezések megelőzése szintén összetett feladat. Szempontjai a következők:

— a mérgező anyagokat ki kell cserélni ártalmatlanra vagy kevésbé mérgezőre, ha a technológia ezt lehetővé teszi. (Például az ólomtartalma miatt erősen mérgező miniumot már kiszorította a gyakorlatilag nem mérgező bauxálvörös);

— be kell vezetni az ún. zárt rendszerű munkafolyamatokat — gépesítéssel, automatizálással, hogy a mérgező anyaggal a dolgozó lehetőleg ne kerüljön érintkezésbe;

— a mérgező anyagokat keletkezési helyükről elszívással, természetes és mesterséges szellőztetéssel el kell távolítani;

— a munkafeltételeknek megfelelő mennyiségben és minőségben biztosítani kell az egyéni védőfelszereléseket;

— végül, de nem utolsósorban el kell végezni az előzetes és időszakos orvosi alkalmassági vizsgálatokat, és ki kell szűrni azokat a fogvatartottakat, akik egészségügyi állapotuk vagy a már meglévő egészségkárosodásuk miatt nem dolgozhatnak vegyi anyagok közelében.

Az ellenőrzéssel kapcsolatos teendők

Az egészségügyi szolgálat ellenőrzési kötelezettségeit az üzemi szemlék keretében gyakorolja. Természetesen még ezek előtt a szemlék előtt meg kell ismerni az üzem mérési jegyzőkönyveit. Ezek ugyanis feltárják, hogy az adott hely egészségkárosító tényezői a szabványban előírt értéket meghaladják-e vagy sem. Ha az üzem ilyen vizsgálati jegyzőkönyvekkel nem rendelkezik, fel kell hívni az illetékesek figyelmét a mérések mielőbbi elvégzésére.

A jegyzőkönyvi adatok birtokában ellenőrizni kell:

— az egyéni védőfelszerelések használatát, állapotát, karbantartását, lejárat-idejét;

— azokat a munkahelyeket, ahol bőrvédő készítmények használatát jogszabály írja elő, s ezeket a szükséges mennyiségben biztosítani kell;

— a mérge- és vegyi anyag-raktárakat — a szakszerű kezelés és szakosított tárolás szempontjából;

— a hulladék kezelését — különös tekintettel a veszélyes hulladékokra;

— a szociális helyiségek meglétét; a fűtést, a világítást;

— az étkezés körülményeit, a védőital-juttatás rendjét és az ivóvíz-ellátottságot;

— az üzemi elsősegélynyújtás személyi és tárgyi feltételeit.

Az ellenőrzések végrehajtása előtt meg kell ismerni a vállalatok munkavédelmi szabályzatát. Felül kell vizsgálni, hogy a munkahelyek, munkafolyamatok változását követően rögzítésre kerültek-e azokat a munkakörök, amelyekben védőeszköz, -ital és -kenőcs stb. használatát írják elő a jogszabályok. Ezek ismerete és változásainak nyomon követése szintén fontos feladat. Az ellenőrzések szabályzerű végrehajtását az észlelt hiányosságok mielőbbi megszüntetésének kell követnie. Az egészségügyi szolgálat ez utóbbi ellenőrzéséért is felelős.

Dr. Németh Mihály—Dr. Tóth Kovács János

A börtönök világa a XVIII—XIX. században

„Ott, a kapun kívül terült el a ragyogó szabad világ, ahol szabad emberek éltek emberi módon. A palánkon belüliek arról a világról mint valami tündérmeséről ábrándoztak, mert a fegyintézetben külön, sajátos, semmivel össze nem hasonlítható világ honolt; itt külön törvények, külön ruházat, saját erkölcsök és szokások uralkodtak, élőholtak háza ez, sehol máshol fel nem lelhető élet és másfajta emberek . . .” A XIX. század börtönének világát így láttatta Dosztojevszkij belülről. Most emelkedjünk fölébe, a történeti távlat olyan magasába, ahonnan megláthatjuk, miként alakult ki ez a „palánk”, mely ridegen kettéosztja az emberi létezést; a kinti szabadság és a benti megfosztottság világára. Olyannyira, hogy mai közfelfogásunk, ha büntetésről esik szó, rögtön a börtönre gondol.

Az első mai értelemben vett börtönlétesítmények jótékony személyek, illetőleg társaságok kezdeményezésére, elszigetelt törekvések eredményeként, a XIV. században jöttek létre. E század, Európa nyugati felén, a nagy földrajzi felfedezések hasznán felkapaszkodó polgárság korszaka. A táguló látóhatárt fürkészők a mindennapokat megbéklyózó abszolutista állam rettegett hatalmán túl tekintve keresik a szabad vállalkozásnak megfelelő politikai, büntetőpolitikai megoldásokat. A hűbéri rendszerben uralkodó halál- és testcsonkító büntetések helyett szinte magától értetődően adódott az új, egyénre szabott büntetés: a szabadságtól való megfosztás. Ugyanígy adódott a bezártságban töltött idő tartamának kitöltése is: a feudális, születési előjogok tétlenségével, haszontalanságával szemben a polgári serénység, a munka tiszteletére való kényszerítés.

A legkorábbi börtönintézetek kényszerházak, dologházak, javítóintézetek voltak. Az első javítóintézet 1550-ben létesült Angliában — London mellett — Bridwellben, csavargók és munkakerülők számára. Az alapítólevél előírta, hogy az elítélteket hasznos munkával kell foglalkoztatni, hogy erkölcsi megjavulásuk után visszatérhessenek¹ a társadalomba. 1603-ban Amszterdamban az erkölcsi züllés útjára lépett polgárgyermekek számára szintén javítóházat hoztak létre. A polgári fejlődéstől távolabb eső területek egyszázadnyi késéssel értek el ugyanide. Például IX. Kelemen pápa csupán 1703-ban hozott létre San Michelében a fiatalokú bűnelkövetők részére javítóintézetet.

A felnőttekkel kapcsolatban még az élenjáró országok — Hollandia, Anglia — is csak a XVIII. század utolsó harmadában jutottak el az új felismerés megvalósításához. Erre utal a németalföldi Grand városban 1775-ben felépített nyolcágú csillagbörtön, ahol az osztályozott elítéltek nappal közhasznú munkákon együtt dolgoztak, éjjel pedig magánzárkákban helyezték el.

Az efféle börtönök általánossá válásához a polgári forradalmak átütő győzelme kellett, hiszen nélkülük nem érhetek célt a felvilágosodás szülte gondola-

¹ Ez az intézmény rövid ideig állt fenn, hatása az európai börtönügy fejlődésére is vitatott, az azonban kétségtelen, hogy a javítóház gondolata, melyet elsőnek vetett fel, időállónak bizonyult.

tok, az egyenlőket egyenlően mérő büntetési nemet meghirdető elképzelések sem. A XVIII. század végére Európa nyugati felében, ahol „minden ember szabadnak, és jogokban egyenlőnek születik”, nemcsak elméletileg, de gyakorlatilag is a legközelebbi büntetés: e kinyilvánított szabadság elvétele.

De hamar rá kellett döbennie a győzedelmes, uralkodóvá vált és a rend fenntartásáért a maga érdekében is felelős polgárságnak arra, hogy a „szabadság — egyenlőség — testvériség” új társadalma „szétrombolt minden hűbéri, patriarchális, idillikus viszonyt”, és „nem hagyott meg más köteléket ember és ember között, mint a meztelen érdeket”. Amikor a kisárutermelőt rendre megfosztják termelési eszközeitől és tömegeket kényszerítenek a bér munkára, amikor a faluból a város felé roppant méretű vándorlás zajlik, és ezzel párhuzamosan a keresztény vallás, valamint a falusi közösségek rendszabályozó ereje elenyészik, akkor szükségszerűen sokan térnek le a törvényes útról.

A frissen létrejött polgári államoknak (Hollandia, Anglia, Franciaország) egyszerre kellett szembenézniük a hirtelen megnövekedő bűnözéssel és a korábban meghirdetett, immáron törvényekbe foglalt elvekkel: meg kellett teremteniük a szabadságelvönás végrehajtásának új intézményeit. Ez két feladatot jelentett, egyfelől a vétkezőket biztonságosan el kellett szigetelni a társadalomtól, másfelől úgy kellett hasznosítani a bezártak — az ipari forradalom nyomán felismert és megnövekedett értékű — munkaerejét, hogy a felvilágosodásra visszaköszönő howardi jelszó igaz legyen: „tegyétek az embereket szorgalmassá és becsületesek lesznek”.² Így nem csupán börtönépületeket kellett építeni, hanem ki kellett alakítani azok belső rendjét is, melyre igen sokféle megoldást hozott a XIX. század büntetésvégrehajtási gyakorlata.

Börtönrendszerek a XIX. században

A XIX. század elején minden büntetőjoggal foglalkozó gondolkodó egyetértett azzal, hogy a szabadságvesztés a legtökéletesebb büntetési nem, mert a szabadság elvétele visszatartó hatást gyakorol mind az elítéltre, mind pedig a társadalom egészére. Emellett a szabadságvesztés-büntetés osztható, egyéniesíthető, közvetlen jellegű, végrehajtási módjában igazodhat a mindenkori társadalom gazdasági, kulturális és erkölcsi szintjéhez.

A hatalom sáncai mögé jutott polgárság büntetőpolitikai elképzelését a XIX. században az ún. klasszikus büntetőjogi iskola büntetéselmélete fejezte ki.³ Máiig ható elve a törvényesség követelménye: az állampolgári jogok biztosítéka-ként a büntetéseket csak törvény állapíthatta meg, és csak büntetőbíróság szabhatta ki. A megvalósítás mikéntje, a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása azonban nagyon is eltérő volt országonként. Gazdasági fejlettségük, pénzügyi lehetőségeik és nem utolsósorban bűnözési késztetéseik alapján — más és más rukkolt elő példamutató ötlettel. Elméletekben sem volt hiány, melyek gyakorlattá válását szintén a fenti körülmények befolyásolták.

² J. Howard (1726—1790) egyszer maga is francia hadifogságba került, ahol a saját bőrén érezhette a korabeli börtönök rettenetes állapotát. Életét talán ezért szentelte a börtönügy megreformálásának. 1777-ben jelent meg könyve, amely az egykorú börtönök megdöbbentő leírását tartalmazta. Reform-elképzeléseinek alapeszméje: az elítéltek elkülönítése, ésszerű anyagi ellátása, a börtönegészségügy, a kötelező munkavégzés, az elítéltek erkölcsi javítása. Howard fellépésének meg is volt az eredménye: az angol parlament 1773-ban törvényt fogadott el a börtönegészségügyről, 1774-ben a börtönfelügyelők visszaéléseinek meggátolásáról, 1779-ben a szabadságvesztésről, amelyet magánelzárással és kemény munkával kell végrehajtani.

³ Lásd bővebben a Módszertani füzetek 1985/1-es számában a Büntetési elméletek című tanulmányban!

Az újat alkotás reménye rendkívüli módon megmozgatta a kor büntetéssel foglalkozó gondolkodóinak fantáziáját. Ez a magával ragadó lehetőség kora: mindenki teljességre törekvő rendszert kívánt felvázolni, így nemcsak a szabadságelvonás elveinek rögzítésében akarták meghaladni elődeiket, de a végrehajtás módjának — az ezzei összefüggő börtönépítéssel, börtönegészségügy, rabellátás, rabmunkáltatás és rabnevelés szabályozásának — újrafogalmazásában is. Így aztán az utókor nehezen tud eligazodni rajtuk, amikor rendszerbe kívánja foglalni a különféle börtönelképzeléseket.

A magunk részéről a XIX. századi szabadságvesztés végrehajtásának négy alapvető rendszere között teszünk különbséget, mert ezek egy fejlődési láncolat egymásba kapcsolódó elemei. Mind a négy rendszer a magánelzárás gondolatából indul ki, csak annak, illetőleg a megelőző rendszernek a fogyatékoságait más-más módon véli kiküszöbölni.

A magánelzárás rendszere

A magánelzárás rendszerű szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának az a lényege, hogy az elítélt társaitól teljesen elkülönítve, magányosan tölti büntetését. E börtönrendszer elvi alapja eredetileg a vallásos világnézetben gyökeredzik, mely szerint a bűncselekmény bűn, a büntetés pedig az elkövetett bűncselekmény levezeklése. A zárkákat a kolostori cellák mintájára kell építeni, a börtönt magát a „bűnbánat házána” kell tekinteni.⁴

A gyakorlatban a magánelzárásos cellarendszer az észak-amerikai Pennsylvaniában alakult ki. 1790-ben a kormány kísérletképpen átalakított egy régi börtönt magánelzárásos rendszerűvé. A büntetésvégrehajtásban a quaker vallás szelleme érvényesült, amely fokozott „lelki életet” követelt híveitől. E vallásos gyakorlat megvalósítását jól szolgálták a magáncellák, ahol a magány kényszerhelyzettel párosult: önvizsgálatra, az elkövetett bűn átgondolására, átélésre készített, lelkiismereti szenvedést okozott — mindettől az elítéltek megjavulását várták.

Az első tapasztalatok rendkívül kedvezőek voltak: a kísérletbe bevont elítéltek közül kevesen lettek visszaesők. Az Észak-Amerikában (1818-ban Pittsburgban, 1821-ben Philadelphiában, majd New Yorkban, Connecticutban, New Jerseyben, Marylandben, Virginiában) így elterjedt magánrendszer hamar tért hódított Európában is. Poroszországban a Berlin melletti Moabit, majd Münster, Ratibor, Bruchsal is magáncellás börtönt létesített. Később Franciaországban, Belgiumban és Hollandiában is meghonosodott.

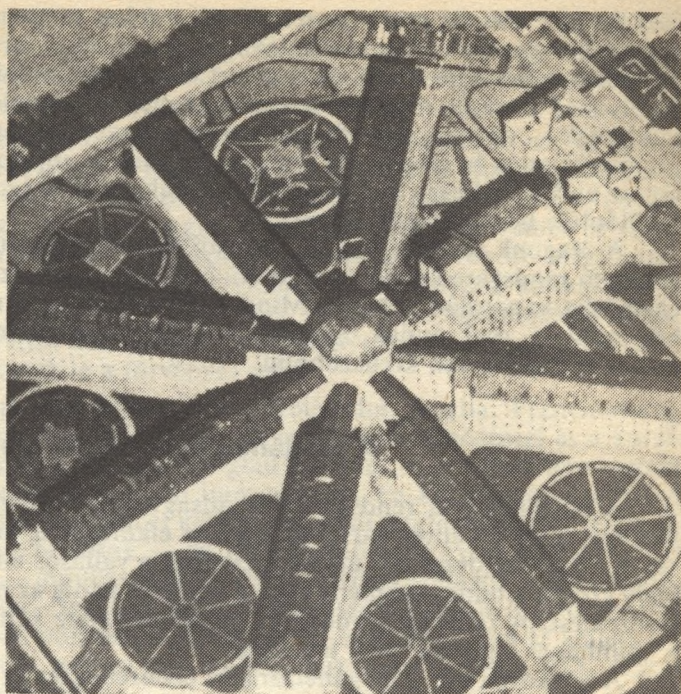
A magáncellarendszert alapvetően a vallásos-pszichikai ráhatásra alapozták, de emellett szerephez jutott az oktatás és a munkavégzés is, bár ez utóbbinak nem volt célja a nevelő hatás, csak az idő hasznos eltöltését szolgálta. A legnagyobb gondot a hosszú büntetéseknél a magányból eredő elmezavar okozta. Kegyetlen, rideg börtönrendszer volt ez: az ember közösségi lény, és természetével ellenkezik a magány. Így az elítélt várt megjavulását a büntetési idő növekedése egyáltalában nem segítette elő.

A magánelzárás rendszere nemcsak a társadalomtól szigetelte el tökéletesen az elítélteket, de megóvta őket a közös elzárásból eredő káros egymásra hatástól is. Miközben gondosan ügyeltek arra, hogy a rabokat csak helyes irányú — tanítói és lelkészi — ráhatások ériék, egyszerűen képtelenség volt a több száz elítélt-

⁴ A magánelzárás gondolatát már a XVIII. században felvetette J. Mabillon francia bencésrendi szerzetes. Colberthez benyújtott börtönjavaslatában egy olyan büntetési intézetet vázolt fel, amely magánelzárást kívánt megvalósítani (itt is elkülönítenék az elítélteket), munkakényszerrel és rendszeres istentisztelettel. Gyakori lenne a bört, az elítéltekkel való egyéni foglalkozás, a vigasztalás.

Kötelező maszkviselés
a hallgató-rendszerben

A pilseni csillagrendszerű börtön

tel rendszeresen, egyénileg foglalkozni, így a „magába szállás” néha örülségig fokozódó sivársága győzött. A magánrendszerű börtön átmenetet jelent a feudalizmusból a kapitalizmusba, nem annyira vallásos indíttatása, mintsem kegyetlen, megtorló gyakorlata miatt.

A hallgató-rendszer

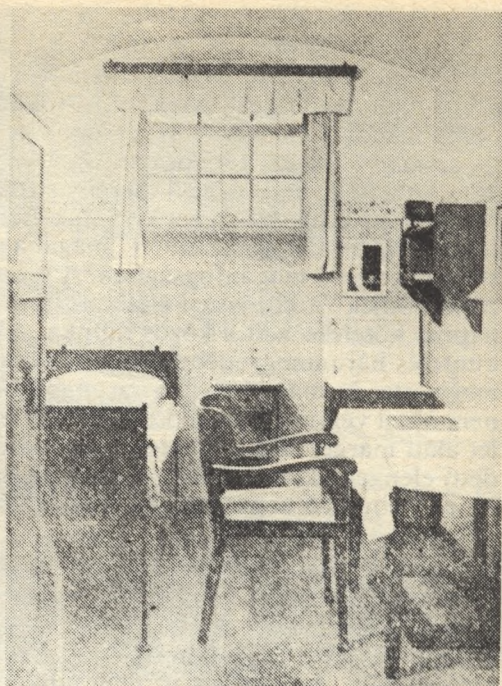
Ez a rendszer a magánelzárás legfőbb fogyatékoságát, az elítéltek lélekölő elzártságát kívánta oldani, mégpedig úgy, hogy a rabokat csak éjjel különítették el. Nappal közös munkateremben dolgozhattak, itt viszont hallgatásra kötelezték őket. A hallgató-rendszerben a magánelzárásról a munkával való foglalkoztatásra tevődött a hangsúly, miként ezt — a rendszert kidolgozó — Lynds Elam megfogalmazta: „... a bemocskolt jellemek eredeti, szűzies tisztaságát visszaadni nem lehet, de a munka szokása és a törvény tisztelete, melyet a gonosztevőre a börtönben szinte reá erőszakoltathatnak, hasznos polgárrá változtathatják át”.

Ez az irányzat is Észak-Amerikából indult el, az első ilyen börtön a New York állambeli Auburnben létesült, majd ezt követte 1825-ben a Sing-Sing és még jó néhány. Több európai ország átvette, Anglia, Franciaország, Németország, Belgium és Görögország alkalmazta a legkiterjedtebben.

A hallgató-rendszer — bár sikerült a magánelzárás hibáitól megszabadulnia — új gondok forrása lett. A legfőbb baj nem az volt, hogy a munkavégzés itt is pusztán mechanikus foglalkoztatásból állt, hanem az alapgondolat sántított: a hallgatási kényszer szintúgy ellenkezik az ember természetével, mint a magány. Az elítéltek ebben a börtönrendszerben sem javultak meg, csupán sajátos rabszemélyiségek alakultak ki. A börtön az elítéltek „élő szobrait” állította elő, s nem a szabad életre készített fel.

A csillagrendszer „szíve”: az őrhely

Magáncella belülről (Németország, Moabit)

A vegyes rendszer

A vegyes rendszerek a magánzárásos és a hallgató-rendszer egyesítésével kísérleteztek, de megfogalmaztak egy új elemet is, az elítéltek differenciálásának elvét. Két alaptípusa volt a vegyes rendszernek: a genfi és a müncheni.

A genfi börtön 1825-ben létesült. A leglényegesebb újítása az elítéltek — bűntettük és magatartásuk alapján történő — osztályba sorolása volt.⁵ Továbbá egyfajta belső fokozatosság bevezetése, amely lehetővé tette a szigorúbb és enyhébb végrehajtási módok között az ide-oda mozgást. A szigorúbb kategóriákban először minden elítéltet — két héttől hat hónapig terjedő — magánfogságba vettek, s csak ezután kerülhettek a jobbak enyhébb fokozatokba, közös zárkákba. Ám a hallgatást mindenütt kötelezővé tették.

A müncheni fogház igazgatója igyekezett a magánzárkarendszer, a hallgató-rendszer és a genfi rendszer előnyeit egyesíteni. Jó magaviselet és a jól végzett munka esetén e rendszerben is kedvezmények jártak. Szélesebb körben nem terjedt el sem a svájci, sem a müncheni változat, épp vegyes jellegük miatt, hisz nem sikerült kiküszöbölniük sem a magánzárásos, sem a hallgató-rendszer hibáit, inkább csak összekeverték azokat.

A fokozatos rendszerek

Valójában ezek is vegyes jellegű börtönrendszerek (előfutárunknak a svájci változat tekinthető), ám ezeket nem annyira az elméleti megfontolások alakított-

⁵ A súlyos bűntettekért elítéltek és a visszaeső bűnözők tartoztak az első — a legszigorúbb — kategóriába. Az egyszerűbb bűntettekért elítéltek alkották a második kategóriát, a közönséges bűntettekért elítéltek és az első osztályból idekerült, javulás útján lévők tartoztak a harmadik kategóriába. Valamennyi előbbi kategória megjavultjai és a fiatalok alkották a negyedik kategóriát.

ták ki, mint inkább a gyakorlat igényei formálták. Már a svájci változatnak is az volt az alap gondolata, hogy az elítélt a szabadságvesztés-büntetés ideje alatt — a börtönrendszer szigorúságát illetően — különböző szakaszokon haladjon át. Először a kemény szigorú érvényesítő fokozatba, később a szabadulás felé haladva pedig fokozatosan enyhébb rezsimbe került az elítélt. E rendszernek két változata, az angol és az ír terjedt el.

Angliában az 1857. évi törvény a fokozatos rendszer három szakaszát vezette be.⁶ Az első szakaszban azt kívánták elérni — hasonlóan a magánelzárásos cellarendszerhez —, hogy az elítélt „magába szálljon” és megbánja bűnét. Ezért részesítették szigorú magánfogságban. A második szakasz célja az volt, hogy az elítélt „feloldódjék” a közösségi életben. Itt a magánelzárást csak éjjel érvényesítették, nappal kötelező volt a közös munka. A harmadik szakaszra a szabadságvesztés-büntetés háromnegyedének letöltése után kerülhetett sor. Ha az elítélt büntetést megbánta, és magatartása arra enged következtetni, hogy több bűncselekményt nem óhajt végrehajtani, akkor feltételesen szabadlábra került, de rendőri felügyelet alatt maradt. Ha a feltételes szabadságvesztés ideje alatt megfelelően viselkedett, elengedték, ha viszont rossz magatartást tanúsított, letöltették vele büntetésének hátralévő negyedrésztét.

Az ír rendszert Walter Croffton — az írországi börtönök főfelügyelője — dolgozta ki. Az angol megoldást fejlesztette tovább olyanképpen, hogy egy negyedikkel egészítette ki a három fokozatot. Ezt az angol rendszer második és harmadik szakasza közé iktatta. E szakasz célja az volt, hogy az elítéltet fokozatosan visszavezessék a társadalmi életbe. Ezért átmeneti, ún. közvetítő intézetet rendezesítettek. Az elítéltek itt nem rabként, hanem munkásként dolgoztak, meglehetősen szabadon mozogva, ugyanis a közvetítő intézet csak szálláshelyül szolgált, a munkát a börtönön kívül végezték. Többször próbának vetették alá az elítélteket, hogy ellen tudnak-e állni a kísértésnek, várhatóan elkövetnek-e újabb bűncselekményt? Ha a próbát nem állták ki, visszakerültek a második szakaszba. A negyedik szakasz — az angol rendszer harmadik szakaszával megegyezően — itt a feltételes szabadság intézménye volt.

A XIX. század közepének legfejlettebb büntetésvégrehajtási formái voltak ezek a fokozatos rendszerek. Tervszerű és összehangolt nevelőmunka folyt a börtönökben, nagy szerepet szántak az elítéltek hasznos termelőmunkával való foglalkoztatásának, a munkára nevelést az erkölcsi megjavulás központi kérdésének tartották. Kiterjedten alkalmazták az oktatást, erre alapítva a rabok értelmi nevelését. S talán a legjelentősebb — máig ható — újításuk volt a feltételes szabadság intézményének bevezetése.

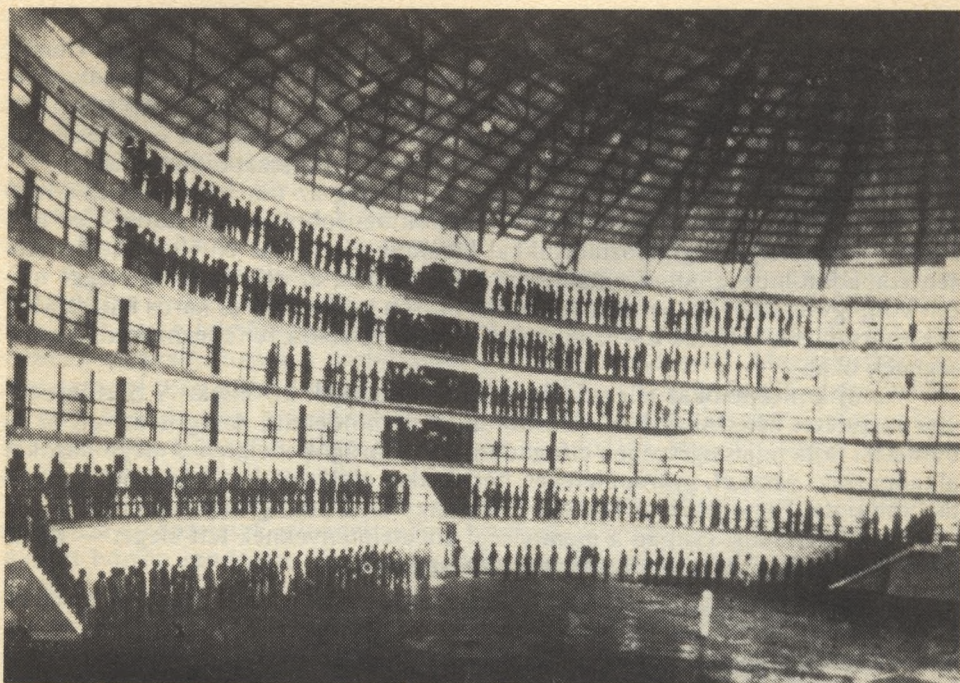

Természetesen ilyen vegytiszta formában sehol sem valósultak meg az egyes típusoknál bemutatott elvek, sőt egyesek léte szorosan összefonódott kitalálójukéval. Például Croffton rendszere nem élte túl megalkotóját Írországbán, de a közvetítő intézet gondolata azért fennmaradt.⁷

A XIX. század második fele az elvek, módszerek hatalmas keveredését hozta. Ennek csak jelzésére vállalkozunk azzal, hogy idézzük egy amerikai szakírót

⁶ Az angol fokozatos rendszer kezdetei visszanyúlnak a bűnözők gyarmatokra szállításának, transzportálásának idejére. Az a gyakorlat alakult ki, hogy a szabadságvesztésre ítéltet elszállításuk előtt 18 hónapot magánzárkában töltenek. Ezt követte elszállításuk a gyarmatokra. A gyarmatokra transzportált elítéltek szabadságvesztés-büntetésének egy részét a kormányzó, jó munkateljesítmény és magatartás esetén, elengedhette azzal a feltétellel, hogy a gyarmaton telepszik le, és Angliába — halálbüntetés terhe mellett — nem megy vissza. Így alakult ki a feltételes szabadságra bocsátás intézménye. Anglia 1857-ben szüntette meg a transzportációt.

⁷ A XIX. század második felében hazánkban megvalósult közvetítő intézetek tekinthetők a ma jól ismert nyílt vagy félig nyílt intézmények őseinek.

Körépület belülről (Kuba, Pinos)

találó megállapítását: „A mai börtönigazgató olyan pönológiai rongyszóttos boldogtalan örököse, amelynek egyes darabjai vallási hiedelmek, népi dogmák, humanitárius érzelmek, katonai hagyományok, tudományos elméletek és adminisztratív célszerűségek maradványai . . .”

A különböző polgári államok kormányai úgy vegyítették tovább e börtönrendszereket, hogy az egyes típusok által kínált megoldások között akként válogattak, melyek vannak tekintettel társadalmi, politikai, bűnözési adottságaikra, tárgyi, pénzügyi és személyi feltételeikre.

Új törekvések a század végén

A XIX. század utolsó harmadában egyre több helyütt kérdőjelezték meg a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásában uralkodó cellaszemlélet helyességét, hiszen a legfejlettebbnek tartott fokozatos rendszer is rideg elszigetelést jelentett, magánelzárásra alapozódott. Lassacskán egyre szélesedett azoknak a köre, akik felismerték a teljesen zárt börtönök elítéltekre gyakorolt káros hatását. Továbbá azt, hogy a külvilágtól elzárt és az elítélteket tökéletesen elkülönítő „misztikus börtön” nem alkalmas a büntetettek megjavítására.

Az érdeklődés középpontjába a megjavítás gondolata került. Az elítéltek személyiségének megismerhetősége és általában a „bűnös ember” megváltoztathatósága sokakban ébresztett kíváncsiságot. Ezekben a kérdésekben és gondolatokban homályosan, elméleti egészé össze nem rendeződve, már ott csirázik az új, az ún. tettes büntetőjogi irányzat alaptétele.⁸

Az elítéltek megjavítását jobban előmozdító börtöntípusok kialakításában, kikísérletezésében az Észak-Amerikai Egyesült Államok és Svájc jártak az élen.

A New York állambeli Elmirában 1876-ban létrehozták az első olyan börtönt, amely a megtorlást mint büntetési célt elutasította és az elítélt megjavítását, értelmi és erkölcsi nevelését tekintette feladatának. Az elmirai javítórendszer lényegében az angol fokozatos rendszer továbbfejlesztése volt. Nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a munkának és oktatásnak. Az elítélt javulása csökkenthette büntetési idejét, magatartásának romlása viszont meghosszabbíthatta azt.

Svájcban 1895-ben Witzwilben szervezték meg az ún. büntetőmunka-telepet. Ide első és kisbűntényes elítélteket utaltak be. Jobbításukat alapvetően mezőgazdasági jellegű foglalkoztatásukkal kívánták elérni. Az elítéltek meglehetősen szabadon mozoghattak a büntetőmunka-telepen, az egész rezsim eléggé nyitott volt, így az ittlévők mentesültek a zárt börtön nyomasztó és káros hatása alól. A kortársak ebben látták a witzwili telep előnyét és vélték felfedezni eredményességének okát.

Az új koncepciókat jelentős építészeti változások követték. A börtönrendszer kiépítését két szakaszban valósították meg mindenütt. Amíg nem vált az új büntetési fajta teljes egészében elfogadottá, a hatóságok ideiglenes megoldásokat alkalmaztak: várakat, gyárépületeket, bérházakat alakítottak át büntetésvégrehajtási intézeté. E megoldás a burzsoá börtönügy által kidolgozott büntetési elveknek nem felelt meg, csupán a mennyiségi követelményeknek tett eleget — kielégítve a szabadságvesztés-büntetés helyszükségletét.

Később a mennyiségi szemléletről át kellett térni a minőségire. A modern börtönügyi eszméket ugyanis nem lehetett a végrehajtás szempontjainak figyelembevétele nélkül realizálni. Az ideiglenes börtönöket föl kellett váltani valóban büntetésvégrehajtási célokra létesített intézetekkel. Ezek kialakulásában több tényező játszott szerepet. Az új épületeknek egyfelől meg kellett felelniük a biztonsági követelményeknek, másfelől igazodniuk kellett az adott államban épp uralkodó szabadságvesztés-büntetési elvekhez. A közös-, a hallgató-, a magányrendszer vagy ezek valamilyen ötvözésű kísérletéhez. Végül figyelembe kellett venni a börtönügyi szakemberek évszázados tiltakozását a feudalizmustól örökölt tömlőcök antihumánus volta, az elképesztő őrzési körülmények (hideg, sötét, piszok, élelmezési hiányosságok) miatt. A börtön modern építészeti tervének számolnia kellett mindezekkel a követelésekkel és meg kellett teremtenie a burzsoá szabadságvesztés-büntetés teóriáit valóra váltó intézet prototípusát.

Az építési terveket „belülről kifelé” valósították meg. Az első építészeti elképzelések a magányrendszer konkrét kivitelezésére vonatkoztak. Mabilion Colberthez benyújtott javaslatában olyan zárkarendszer létrehozását javasolta, amelyben a cellákhoz kis kerteket, laboratóriumféleségeket kapcsoltak volna, hogy a börtönbüntetésre ítélt meg ne tébolyodjon. (Pál László monográfiájában vitatja e terv eredetét.) Mabilion plánumával egy időben Filippo Franci is hasonló rendszert valósított meg Florenzban, a casa di rifugiót. Mindezek az események a XVIII. században zajlottak.

Gyökeres változást jelentett III. György börtönügyi törvénye, mely két állami börtön létesítését rendelte el a brit birodalomban. Az építés ugyan elakadt, de a helyi kezdeményezéseknek alapot biztosított. Sorra alakították ki a magánzárkarendszert a megyei börtönökben, majd elkészült az első tudományos börtön-építkezésre vonatkozó koncepció: a Millbank Penitentiary terve. (Horváth Tibor szerint az 1928-ban épült Eastern Penitentiary megelőzte a Millbank-féle építmenyt.) Tudomásunk szerint Beutham terve 1816-ból származik. Ezen elképzelések alapja az ún. panoptikus építési mód volt. Ennek lényege, hogy az intézet centrumában létesített pontról áttekinthető az összes cella. A börtön négy szárnyépülete csillag alakban futott össze, ahol emeletenként — a folyosók találkozási pontjában — a megfigyelő börtönőri állásokat elhelyezték.

Az épületet korszerű felszerelés egészítette ki: így a központból-történő fűtés, a cellánkénti vízellátás és ürülékvezető rendszer. De a szellőztetés problémáját is megoldották. Az épület az elítéltek igen nagy tömegének befogadására volt képes. A szárnyak a fogvatartottak differenciált elhelyezését is lehetővé tették. Később e csillagbörtön-koncepciót megkísérelték modernizálni. Az Egyesült Államokban például olyan cirkuszszerű börtönt hoztak létre, amely a zárkákat egy nagy kör belső oldalán helyezte el. A kör origójába pedig az örök megfigyelőhelyét tették. Az őrzés is biztonságosabbá vált, hisz valamennyi cella egyazon távolságra került az ellenőrzési ponttól.

A börtönépítési elveknek mindmáig a csillagszerű (vagy, ahogy a reformkor börtönügyi irodalma nevezte, a küllő alakú) megoldás felelt meg. Szöllősy Oszkár 1830-ban a börtönépítészeti elgondolások új irányáról számolt be. Több államban megvalósították a párhuzamos pavilonok rendszerét. Megítélésünk szerint ez nem más, mint a csillagbörtönről leszakított szárny önálló életre kelése. A modern biztonsági berendezések korában egyre kevésbé lényeges, hogy milyen elvek alapján épülnek a börtönök. Csupán az a fontos, hogy az intézet megfelelően az őrzési követelményeknek.

A továbblépés útja már nem a börtönépítészeté. Újabb szabadságvesztés-büntetési elképzelések jelennek meg a börtönügyi irodalomban, olyanok, mint a nyitott börtön rendszere. Ez azonban már később megjelenő tanulmányunk témája.

Dr. Kabódi Csaba—dr. Mezey Barna

A felhasznált és ajánlott irodalom

Balogh László—Horváth Tibor: Büntetésvégrehajtási jog I. kötet. BM. Könyvkiadó, Bp., 1983.

Bozóky Lajos: A börtönügy legújabb haladásai. Stopl Károly kiadása, Pest, 1867.

Böloni Farkas Sándor: Utazás Észak-Amerikában, Kolozsvár, 1975.

Gláser István: A szabadságvesztés-büntetés végrehajtása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Bp., 1975.

Pál László: Nevelés a büntetésvégrehajtásban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Bp. 1976.

Pulszky Agost—Taufner Emil: A börtönügy múltja, elmélete, jelen állása. Emich Gusztáv kiadványa, Pest, 1867.

Réső Ensel Sándor: A külhoni fogházak börtönrendszereiről. Kugler kiadás, Pest, 1865.

Gerevich József: Terápiák társadalma — társadalmak terápiája

(Magvető Kiadó)

Gerevich József könyve abba a híres „aranyketrecbe” visz el minket, amely szervezeti formáját tekintve összehasonlítható a börtönnel. Természetesen figyelembe kell venni az elmebetegek és az elítéltek közötti különbségeket, csupán a szervezet működését vizsgálva vonhatunk párhuzamot a két intézmény között.

A szociálpszichológiai szakirodalom többször is megvonta már ezt a párhuzamot. Pl. Goffman híres könyve, az *Asylums*, a totális szervezeteket elemelve együtt említi az elmeosztályt és a börtönt, mint olyan struktúrát, amely az egyén minden életszféréjára igényt tart, illetve kihat.

Gerevich könyve azonban nemcsak szervezeti kérdésekkel foglalkozik, műve ennél jóval nagyobb vállalkozás. Elkülöníti és leírja a társadalom és a pszichiátria, az orvos és a beteg kimondatlan szerződésrendszerét, valamint bemutatja a pszichiátriai osztályt mint társadalmi modellt.

Ami a társadalom és pszichiátria közötti megállapodást illeti, az a következőkből áll. Az egyik póluson a társadalom él a beteggé minősítés eszközével, hogy felmentse magát, hogy bizonyos társadalmi ellentmondásokra a szembeállítás pillanatában ideológiát és bűnbakot találjon. A beteg biológiai alkatanak gyengeségei ugyanis fátylat borítanak a családnak, a munkahelyre, a társadalom szerepére a betegség kialakulásában. Ismerünk a bűnözéssel kapcsolatban is olyan elméleteket, melyek a társadalom bűnbakképző mechanizmusát elemzik a bűnözés megítéléséig.

A másik póluson a beteg áll, akinek bizonyos értelemben előnyös ez a szerep. Erre hivatkozva ugyanis kiterhet a társadalom sokszor kínzó elvárásai elől és elhárítja önálló, felnőtt életének felelősségét. Gerevich itt Popper Pétert idézi: „A felelősség áthárításaként a saját életvezetés vállalásának terheit kellemes átdobni egy pszichés nagyhatalom vagy annak tűnő terapeuta vállára.”

Végül a harmadik pólus a pszichiáter, aki hűvös távolságtartással és szakszerűségből vont fallal végletesen elidegeníti magától a beteget: bepréselve őt egy pszichiátriai betegségfogalom skatulyájába. Ugyanakkor a pszichiáter mindezek ellenértékéért viszont korlátlan hatalmat kap a társadalomtól. Ez azonban egy paradoxont varr a nyakába: Az őrizd a beteget! Add vissza a beteget! — ellentétét. Ugye, ismerős ez az ellentmondás számunkra is?

A pszichiátriai osztály mint társadalmi modell lehet: hagyományos elmeosztály, terápiás közösség és életformaműhely. A *hagyományos elmeosztály*: totális szervezet, mely mosolygó, nyájas erőszakra épül. Fenntartja a demokratizmus látszatát, de valójában erősen hierarchikus jellegű, amelynek csúcán állva az autoriter vezető ráerőszakolja világképét, kultúráját, betegség- és életfelfogását az osztályra. Tipikusan ezt a légkört szemléltette a Száll a kakukk fészkére c. film. A szerző megállapítja, hogy erről az osztályról, azaz egy ilyen típusú szervezetből nincs visszaút a társadalomba.

A *terápiás közösség* mibenlétét, a kis-csoportok és nagycsoportok működését minden olvasó a gyakorlatból is is-

merheti, hiszen a büntetésvégrehajtás már egy ideje komolyan próbálkozik az intenzív személyiségformálás ezen módszerével. Gerevich József terápiás közösségekkel kapcsolatos meglátását érdemes idézni: „... ez olyan modell, amely más társadalmi viszonyokat alakít ki az elmeosztályon, mint amilyen a társadalomban van, ezzel a betegek visszajutását nehezíti meg. Aki hozzá szokik az egyenlőséghez, a szókimondáshoz, a kritikás látásmódhoz, hogyan fogja magát érezni a Nagy Társadalom főnök-beosztott, tanító-diák, szülő-gyerek alá-fölérendeltségi viszonylatban?”

Az *életformaműhely* az antipszichiátia terméke. Az antipszichiátia — hetvenes években kibontakozó — mozgalma Amerikából és Angliából indult. Egyik legjelentősebb európai képviselője R. D. Laing, akinek az elmúlt években két igen érdekes kötetét (Tényleg szeretsz...?, Gubancok) is olvashattuk a Helikon kiadásában. A mozgalom a pszichés megbetegedésekért a társadalmat teszi felelőssé, elveti a kényszeren alapuló beavatkozásokat, bírálja a deviáns és elmebetegé minősítést, amely eleve megfosztja a betegeket a normális egyéneket megillető jogoktól és lehetőségektől.

Mi is az életformaműhely? Gerevich egyszavas jellemzése a következő: *integráció* (szemben a hagyományos elmeosztály diszkriminációjával), *demokrácia* (szemben a hierarchikus struktúrával), *megengedés* (szemben a szabályozással), *megosztott felelősség* (szemben az egyszemélyi felelősséggel), *„a személyiség tudása”* (szemben a szakmai tudással), *önkormányzat és kétirányú kommunikáció, manipulálatlanság, szerep-spontaneitás, laikus munka stb.*

Öngyógyításnak nevezzük a saját tapasztalaton alapuló szakképzetlen munka bevonását a gyógyításba. Gerevich részletesen bemutatja a század 30-as éveiben, Amerikában kialakult Névtelen Alkoholisták mozgalmát, mely az első öngyógyító mozgalom volt.

Magyarországon már 1955-ben működött Békés megyében öntevékeny alkoholbetegek által szervezett csoport. Az évek folyamán ebből fejlődött ki a hazai Alkohol Ellenes Klubmozgalom. Ezek azonban már sem nem névtelenek, sem nem öntevékenyek. Mivel tagjaikat megbélyegzik és szabályozásuk felülről történik, a mindenható terapeuta jelenléte elveszi a jótékony laicizmus előbb említett előnyeit. Rétegjellegükből adódóan nem képesek a különböző társadalmi helyzetű, különböző kultúrájú alkoholistákat integrálni, így külön klubjuk van az értelmiségieknek, a munkásoknak stb.

A szerző könyvét egy mai menhely, egy életforma-közösségi kísérlet leírásával fejezi be, amelynek orvosa, résztvevője, szemtanúja volt egy személyben. A szanatóriumba kétféle módon juthattak be a betegek. Részben beutalóval, maguk után hagyva a hagyományos elmeosztály kálváriáját, részben a hátsó kapun — csak úgy besétálva. Ez utóbbi csoportba elsősorban a csöves és szipus fiatalok tartoztak. Ők önkéntesen vettek részt a műhely munkájában.

A szanatórium, a menhely munkalehetőséget is biztosított tagjai számára. Ismét a szerzőt idézem: „A munkateremben nyüstöt fűznek, a büfében kávéfőznek, a barkácsteremben képeket kereteznek, az alkotócsoportban polytípiát és művészettörténetet tanulnak, a stúdióban műsort szerkesztenek, a fotószakkörben előhívnak, a pantomimcsoportban ágas-bogas fává nőnek és hajladoznak, a kézimunkateremben diakeretet vakarnak, a csoportszobában csoportüléseken vesznek részt, kéziratot visznek a „központba”, fellocsolják az udvart, pingpongoznak, Ady magyarságáról beszélgetnek az önképzőkörön vagy gitárt pengetnek a pincében.”

Gerevich József mint pszichiáter és mint ember személyes érzelmi elkötelezettséggel foglal állást a menhely lakói mellett, és nyújt segítséget ahhoz, hogy szabadon kibontakoztassák emberi értékeket hordozó kultúrájukat. A men-

hely megszűnése sajnos a kívülről szorongató intolerancia állandó és fokozódó jelenlétével szükségszerűvé vált.

A társadalmunkat egyre inkább megterhelő feszültségek mindinkább szélsőséges magatartási formákban jelentkeznek. Lásd a fiatalok bűnözés növekedését, a droghasználat (szípu, gyógyszer) terjedését. Ezek a jelenségek egyre kevésbé teszik lehetővé számunkra, hogy kitérjünk a problémák

megoldását célzó erőfeszítések megtétele elől. A konstruktív társadalmi megoldás pedig — ha nem csupán a felszín kezelését veszi célba adminisztratív eszközökkel — nem nélkülözheti a minél hatékonyabb megoldások kikísérletezését. Próbák és kísérletezések nélkül ugyanis a társadalomban sem léteznek csodagyógyszerek . . .

Dr. Kövér Ágnes

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Csernyánszky Lajos bv. százados, az Országos Parancsnokság jogi és ellenőrzési osztályának főelőadója; **Fazekas Péter**, az Országos Parancsnokság anyagi- és technikai osztályának főelőadója; **dr. Kabódi Csaba** egyetemi adjunktus, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, büntetőeljárás-jogi tanszék; **dr. Kozma Pál** bv. ezredes a büntetésvégrehajtás országos parancsnokának helyettese; **dr. Kövér Ágnes** bv. főhadnagy, az Országos Parancsnokság nevelési osztályának főelőadója; **dr. Mezey Barna** egyetemi adjunktus, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, magyar állam- és jogtörténeti tanszék; **Nagy Tibor** bv. vezérőrnagy, a büntetésvégrehajtás országos parancsnoka; **dr. Németh Mihály** bv. alezredes, az Országos Parancsnokság egészségügyi osztályának alosztályvezetője; **dr. Sunyál Ottó** bv. alezredes, a Pálhalmi Börtön és Fogház parancsnoka; **dr. Tóth Kovács János** bv. ezredes, az Országos Parancsnokság egészségügyi osztályának vezetője.

Az 1986. évi országos löversenyről

A Márianosztrai Börtön dolinai löterén került sor az országos löverseny megrendezésére a PA—63 típusú 9 mm-es pisztoly, valamint az AMD—67 típusú, 7,62 mm-es géppisztoly — csapat- és egyéni — versenyszámokban. Három csapattal a Lengyel Népköztársaság büntetésvégrehajtási testülete is képviselte magát.

Az összetett csapatverseny I. helyezette a lengyel büntetésvégrehajtás *Bydgoszcz* csapata lett 531 köreységgel, és ezzel elnyerte a versenyre alapított nemzetközi díjat. A II. helyre a *Márianosztrai Börtön* csapata került 518 köreységgel, s így elhozta az IM Bv. Országos Parancsnok vándorszerlegét. A lengyel büntetésvégrehajtás *Gdansk* csapata 516 köreységgel pedig a harmadik lett.

A géppisztoly csapatverseny I. helyezette a *Váci Bv. Intézet* csapata lett 268 köreységgel, és ezzel elnyerte az IM. Bv. Országos Parancsnok vándorszerlegét, meg a versenyre alapított nemzetközi díjat. A II. helyre a lengyel büntetésvégrehajtás *Bydgoszcz* csapata került 264 köreységgel, a III. helyre pedig a *Nyíregyházi Bv. Intézet* csapata 260 köreységgel.

A pisztoly csapatverseny I. helyezette, a lengyel büntetésvégrehajtás *Wroclaw* csapata 273 köreységgel elnyerte a versenyre alapított nemzetközi díjat. A II. helyezett a lengyel büntetésvégrehajtás *Gdansk* csapata lett 270 köreységgel, a III. helyezett pedig a lengyel büntetésvégrehajtás *Bydgoszcz* csapata lett 267 köreységgel. A *Márianosztrai Börtön* csapata 262 köreységgel a IV. helyre került, így hozzájutott az IM Bv. Országos Parancsnok vándorszerlegéhez.

Az egyéni versenyek helyezettei

Az összetett egyéni verseny

I. helyezette	<i>Ciereszinszky Stanislaw</i>	184	köreységgel
II. helyezette	<i>Fehérvári János</i>	182	köreységgel
III. helyezette	<i>Márton János</i>	182	köreységgel
IV. helyezette	<i>Cybuchowski Stanislaw</i>	181	köreységgel
V. helyezette	<i>Vladár Lajos</i>	180	köreységgel

A géppisztoly egyéni verseny

I. helyezette	<i>Fehérvári János</i>	94	köreységgel
II. helyezette	<i>Vladár Lajos</i>	93	köreységgel
III. helyezette	<i>Márton János</i>	93	köreységgel
IV. helyezette	<i>Cieresinski Stanislaw</i>	93	köreységgel
V. helyezette	<i>Farkas István</i>	91	köreységgel
VI. helyezette	<i>Lengyel Gyula</i>	90	köreységgel

A pisztoly egyéni verseny

I. helyezette	<i>Bojársky Krysztof</i>	93	köreységgel
II. helyezette	<i>Cybucomowski Stanislaw</i>	93	köreységgel
III. helyezette	<i>Mianowski Henryk</i>	92	köreységgel
IV. helyezette	<i>Szeri Zoltán</i>	92	köreységgel
V. helyezette	<i>Wachonski Marian</i>	91	köreységgel
VI. helyezette	<i>Trcielinski Stanislaw</i>	91	köreységgel

A versenybizottság *Nagykárolyi Tamás*nak és *Benkovics Tamás*nak adta a megtisztelő legsportszerűbb versenyző címet. A csapat, illetve egyéni verseny győzteseinek a versenydíjakat, az okleveleket és a címeket a versenybizottság elnökei adták át.

ára: 10 Ft

